

2

VASPITANJE I OBRAZOVANJE

ČASOPIS ZA PEDAGOŠKU TEORIJU I PRAKSU

VASPITANJE I OBRAZOVANJE

EDUCATION

edukacija

Образование

Ausbildung

éducation

UDK - 37
ISSN 0350 - 1094

2015

PODGORICA, 2015

**VASPITANJE
I OBRAZOVANJE**

časopis za pedagošku teoriju i praksu
Godina XL, godišnji broj 2, 2015
UDK – 37, ISSN 0350 – 1094

REDAKCIJA

mr Radule Novović, glavni urednik
Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva
Radovan Damjanović, odgovorni urednik
prof. dr Ratko Đukanović, član
prof. dr Ana Pešikan, Filozofski fakultet,
Beograd, član
prof. dr Božidar Šekularac, član
prof. mr Nataša Đurović, član
Zorica Minić, član
prof. dr Izedin Krnić, član
Maja Malbaški, član

LEKTOR
Sanja Orlandić

PREVODILAC
mr Radoslav Milošević – ATOS

KOMPJUTERSKA OBRADA
Marko Lipovina

KORICE
Slobodan Vukićević

IZDAVAČ
Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
Podgorica. Prvi broj časopisa „Vaspitanje i
obrazovanje“ je izašao 1975. godine.
Izlazi tromjesečno
Tiraž 1000
Rukopisi se ne vraćaju

ŠTAMPA
„Štamparija Obod“ AD Cetinje

EDUCATION

magazine for pedagogic theory and practice
Year XL, Annual No. 2, 2015
UDK – 37, ISSN 0350 – 1094

EDITORIAL BOARD

mr Radule Novović, Editor in chief
Institute for textbook
publishing and teaching aids
Radovan Damjanović, Editor in charge
prof. dr Ratko Đukanović, Member
prof. dr Ana Pešikan, Faculty of
Philosophy, Belgrade, Member
prof. dr Božidar Šekularac, Member
prof. mr Nataša Đurović, Member
Zorica Minić, Member
prof. dr Izedin Krnić, Member
Maja Malbaški, Member

LECTOR
Sanja Orlandić

TRANSLATOR
mr Radoslav Milošević – ATOS

TECHNICAL SUPPORT
Marko Lipovina

COVERS
Slobodan Vukićević

PUBLISHER
Institute for textbook
publishing and teaching aids
Podgorica. The „Education“ Magazine,
first published in 1975
Published quarterly
Number of copies 1000
Manuscripts are not returned

PRINTING
„Printing House Obod“ AD Cetinje

VASPITANJE I OBRAZOVANJE

ČASOPIS ZA PEDAGOŠKU TEORIJU I PRAKSU

2

Podgorica, 2015

Uredništvo i administracija:
VASPITANJE I OBRAZOVANJE
Podgorica, Rimski trg b.b.
Telefon.: 00 382 20 265-024; 00 382 20 405-305; 00 382 67 391 391

E-mail :
vaspitanjeiobrazovanje@zuns.me
casopis.mpin@gov.me
radovan.damjanovic@mps.gov.me

Godišnja pretplata:

- za studente 5.00 €
- za pojedince 10.00 €
- za ustanove 15.00 €
- za inostranstvo 20.00 €

Iznos pretplate za veći broj primalaca od 5 (pet) umanjuje se za 20%.

Pretplata se uplaćuje na žiro račun: 510 – 267 – 15

Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Podgorica

* * *

Glavni urednici:

Radivoje Šuković (1975-1978); Stevan Kostić (1979-1983); Miloš Starovlah (1983-1991); Dr Božidar Šekularac (1992-1996); Krsto Leković (1997-1998); Dr Pavle Gazivoda (1999-2007); Radovan Damjanović (2007-2015); Radule Novović (2015-.....)

Odgovorni urednici:

Natalija Sokolović (1977-1978); Borivoje Četković (1979-1998);
Dr Božidar Šekularac (1999-2015); Radovan Damjanović (2015-)

SADRŽAJ
CONTENTS
2|2015

SADRŽAJ

INTERVJU: Riječ ministra prosvjete mr PREDRAGA BOŠKOVIĆA 17

ČLANCI (naučni, istraživački, pregledni, stručni radovi)

Tatijana VUJOVIĆ
KAKVA ŠKOLA NAM TREBA U 21. VIJEKU 23

Mateja PANTELIĆ
Srbislava PAVLOV
ZNAČAJ EDUKACIJE NASTAVNIKA NA SMANJENJU
PREDRASUDA O PORODIČNOM NASILJU 47

Tamara MILIĆ
PODRŠKA NASTAVNICIMA U RADU S ĐECOM S AUTIZMOM 57

Jelena PERUNOVIĆ-SAMARDŽIĆ
UPRAVLJANJE I RAZVOJ LJUDSKIH
RESURSA U OBRAZOVANJU 73

Veselin BULATOVIĆ
MULTIDISCIPLINARNI PRISTUP U AFIRMACIJI SARADNJE
ŠKOLE, PORODICE I SREDINE U KOJOJ SE ŠKOLA NALAZI 83

NASTAVNO – VASPITNI RAD

Anka VUČINIĆ-GUJIĆ
POETIKA MLADENA LOMPARA 101

Marina PETROVIĆ
RWCT TEHNIKE U NASTAVI FIZIKE 115

Sofija KALEZIĆ-ĐURIČKOVIĆ
BOSILJKA PUŠIĆ KAO PISAC ZA DJECU 129

Nada ORBOVIĆ
Dragica MIJANOVIĆ
PRIMJENA MS POWERPOINT (PREZENTACIJE)
U NASTAVI GEOGRAFIJE 141

PREGLEDI, KOMENTARI, POGLEDI

Miroje VUKOVIĆ
„ANTIDNEVNIK“ – BORAVAK MEĐU LJUDIMA
I PUTOVANJE KROZ VRIJEME
(povodom 17. godina od smrti prof. dr Slobodana Vujačića) 157

Vidosava KAŠĆELAN
Radoslav MILOŠEVIĆ ATOS
LJETNJE AKADEMIJE KAO MODEL
ZA SPROVOĐENJE OBRAZOVANJA
ZA DEMOKRATSKO GRAĐANSTVO I LJUDSKA PRAVA 165

Marina PETROVIĆ
UČEŠĆE UČENIKA NA TAKMIČENJU „MLADI EKOREPORTERI
U CRNOJ GORI“ U CILJU PODIZANJA SVIJEŠTI O ZNAČAJU
OČUVANJA ŽIVOTNE SREDINE 173

PRIKAZI

Zagorka VUKOVIĆ
KNJIGA O ŠKOLI KOJA JE ŠKOLOVALA UČITELJE
(Miroje Vuković: *Učiteljska škola u Foči 1960 – 1972*, „Svet knjige“
Beograd, SKD „Prosvjeta“ Foča, Centar za kulturu Plužine, 2015. godine) 183

Vasilj JOVOVIĆ
(Prof. dr Esad Kurtović, *Konj u srednjovjekovnoj Bosni*,
Univerzitet u Sarajevu, 2014. godine) 187

IN MEMORIAM

Prof. dr Ratko ĐUKANOVIĆ

PROF. DR DUŠAN SAVIĆEVIĆ (1926–2015) ODLAZAK

PROFESORA, NAUČNIKA I ČLANA MEĐUNARODNE

KUĆE SLAVNIH ZA OBRAZOVANJE ODRASLIH

193

CONTENTS

INTERVIEW: A Word from the Minister of Education Mr PREDRAG BOŠKOVIĆ M.A.Ed.	17
ARTICLES (scientific, research, reviews, professional papers)	
Tatijana VUJOVIĆ HOW DO WE MAKE OUR SCHOOLS FIT TO FACE 21 ST CENTURY?	23
Mateja PANTELIĆ Srbislava PAVLOV THE IMPORTANCE OF EDUCATION IN ELIMINATING TEACHERS' PREJUDICES ABOUT DOMESTIC VIOLENCE	47
Tamara MILIĆ SUPPORT FOR TEACHERS WHO WORK WITH CHILDREN WITH AUTISM	57
Jelena PERUNOVIĆ-SAMARDŽIĆ HUMAN RESOURCES MANAGEMENT AND THEIR DEVELOPMENT IN EDUCATION	73
Veselin BULATOVIĆ MULTIDISCIPLINARY APPROACH TO AFFIRMATION TO COOPERATION AMONG SCHOOL, FAMILY AND THE COMMUNITY WHERE THE SCHOOL IS SITUATED	83

TEACHING AND EDUCATIONAL WORK

Anka VUČINIĆ-GUJIĆ POETICS OF MLADEN LOMPAR	101
Marina PETROVIĆ RWCT TECHNIQUES IN TEACHING PHYSICS	115
Sofija KALEZIĆ-ĐURIČKOVIĆ BOSILJKA PUŠIĆ AS A WRITER FOR CHILDREN	129
Nada ORBOVIĆ Dragica MIJANOVIĆ THE USE OF MS POWERPOINT IN GEOGRAPHY TEACHING	141

REVIEWS, COMMENTS, VIEWS

Miroje VUKOVIĆ „ANTI DIARY“ – STAY AMONG THE PEOPLE AND TIME-TRAVEL (On the occasion of 17 years from the death of prof. dr Slobodan Vujačić)	157
Vidosava KAŠĆELAN Radoslav MILOŠEVIĆ ATOS SUMMER ACADEMIES AS A MODEL FOR DEMOCRATIC CIVIC AND HUMAN RIGHTS EDUCATION	165
Marina PETROVIĆ PARTICIPATION OF STUDENTS IN THE COMPETITION “YOUNG ECO REPORTERS IN MONTENEGRO” IN ORDER TO RAISE AWARENESS ABOUT THE IMPORTANCE OF ENVIRONMENTAL PROTECTION	173

REVIEWS

Zagorka VUKOVIĆ A BOOK ABOUT THE TEACHERS' SCHOOL (Miroje Vuković: <i>Foča Teachers' School 1960 – 1972</i> , „World of Book“ Belgrade, SKD „Prosvjeta“ Foča, The Cultural Centre of Plužine, 2015)	183
--	-----

Vasilj JOVOVIĆ
(Prof. dr Esad Kurtović, *Horse in Medieval Bosnia*,
University of Sarajevo, 2014) 187

IN MEMORIAM

Prof. dr Ratko ĐUKANOVIĆ
PROF. DR DUŠAN SAVIĆEVIĆ (1926–2015)
FINAL FAREWELL OF PROFESSOR,
SCIENTIST AND MEMBER OF THE INTERNATIONAL
HOUSE OF FAMOUS PEOPLE IN THE FIELD
OF ADULT EDUCATION 193

INTERVJU:
Riječ ministra prosvjete mr PREDRAGA BOŠKOVIĆA

Riječ ministra Ministarstva prosvjete Crne Gore gdina mr Predraga Boškovića

STANJE I PRAVCI RAZVOJA OBRAZOVANJA U CRNOJ GORI

Skupština Crne Gore je u martu 2015. godine imenovala za ministra prosvjete gdina mr Predraga Boškovića¹. Iako je nedavno stupio na ovu odgovornu dužnost, zamoljen je od Uredništva i Redakcije časopisa da odgovori na nekoliko pitanja koja se odnose na stanje i dalji razvoj vaspitno-obrazovnog sistema u Crnoj Gori.

¹ Predrag Bošković rođen je 12. 3.1972.godine u Pljevljima. Osnovnu i srednju školu završio je u Podgorici. Diplomirao je na Ekonomskom fakultetu u Podgorici 1996. godine, a magistrirao na Ekonomskom fakultetu u Beogradu 1999. godine. Završio je više specijalizacija iz oblasti ekonomskih i političkih nauka. Objavio je niz naučnih radova i publikacija i učestvovao u realizaciji značajnih razvojnih projekata Crne Gore. Govori engleski i italijanski jezik. Oženjen je. Profesionalnu karijeru započeo je kao predavač na Ekonomskom fakultetu u Podgorici. Bio je poslanik u Skupštini Crne Gore, zamjenik ministra spoljnih poslova Srbije i Crne Gore, ministar ekonomije u Vladi Crne Gore i predsjednik odbora direktora Rudnika uglja, Pljevlja. Od kraja 2006. godine je na čelu Ženskog rukometnog kluba Budućnost, a od 2011. godine je predsjednik Upravnog odbora Rukometnog saveza CG. S klubom i reprezentacijama je u toku 2012. godine ostvario najveće rezultate u istoriji crnogorskog rukometa: Budućnost je osvojila trofej Lige šampiona, muška rukometna reprezentacija se plasirala na Svjetsko prvenstvo, a ženska rukometna reprezentacija je osvojila srebrnu medalju na Olimpijskim igrama u Londonu, što je ujedno i prva olimpijska medalja za Crnu Goru, kao i titulu prvaka Evrope. Njegova posvećenost i uspješnost u ovom sportu prepoznata je i na međunarodnom nivou. Od juna 2012. godine je član Izvršnog komiteta Evropske rukometne federacije.

1. *Obrazovni sistem u Crnoj Gori je više od 15 godina u procesu promjena i hvatanja koraka sa savremenim sistemima Evrope i svijeta. Kako procjenjujete taj hod i da li biste mogli izreći neku ocjenu uspješnosti tog puta?*

Sve aktivnosti Ministarstva prosvjete i institucija obrazovnog sistema usmjerene su na podizanje kvaliteta obrazovnog sistema. Reforma koju sprovodimo rezultat je ciljeva koje smo postavili, a kojima želimo da crnogorski obrazovni sistem učinimo još boljim i kvalitetnijim, ne samo zbog evropskih procesa, već prevashodno zbog nas samih, jer smo svjesni koliki značaj obrazovni sistem ima u društvu.

Svakako da pratimo evropske trendove, i da našim potrebama prilagođavamo ono što je dobro i što će unaprijediti kvalitet našeg obrazovnog sistema.

Reforme ponekad zahtijevaju dug proces, ali ono što je do sada urađeno u obrazovnom sistemu, govori nam da smo na pravom putu. Nastavićemo sa aktivnostima jer su dosadašnji rezultati samo podstrek za postizanje još boljih rezultata, a sve u interesu učenika i obrazovnih programa.

2. *Da vidite propuste ili nedostatke u dosadašnjem sprovođenju reforme?*

Kao što sam rekao, reforma je jedan dug i zahtjevan proces, ali sve što radimo radimo u cilju podizanja kvaliteta obrazovnog sistema i mislim da je to u interesu svih u Crnoj Gori.

Ono što je možda slabija karika obrazovnog sistema je upisna politika na svim nivoima obrazovanja i upravo je to jedan od prioriteta reforme na kojem ćemo raditi u narednom periodu.

Moramo mijenjati upisnu politiku kako bismo stvorili, između ostalog, kadar koji će biti konkurentan i na evropskom tržištu rada.

3. *Šta, prema Vašem mišljenju, posebno izdvajate kao doprinos uspostavljanju održivog obrazovnog sistema? Šta se sad na tom planu radi?*

Svi segmenti, aktivnosti i nosioci reforme podjednako su važni za uspostavljanje održivog obrazovnog sistema. Zajedničkom sinergijom zaposlenih u ovom sistemu postižu se uspjesi, zato ćemo nastaviti profesionalno da razvijamo kadar koji je jedan od najznačajnijih elemenata u procesu reforme i unapređenja obrazovnog sistema.

4. *Koji bi bili dalji osnovni razvojni pravci na unapređenju vaspitno-obrazovnog sistema?*

U kontinuitetu se radi na profesionalnom razvoju zaposlenih i poboljšanju njihovog standarada, unapređenju obrazovnih programa, ali i uslova za učenje i rad u vaspitno-obrazovnim ustanovama. Težimo da stvorimo obrazovni sistem na koji ćemo svi biti ponosi.

5. Šta vidite kao najurgentnije na čemu u ovom trenutku treba raditi?

Kao što sam već rekao – to je upisna politika na svim nivoima obrazovanja. Smatram da se kvalitetna nastava može izvoditi samo ako časove pohada optimalan broj učenika ili studenata. Tako da smo, kad je riječ o visokom obrazovanju, uredili oblast upisne politike na način što fakultet može upisati samo onoliko studenata koji mu je dozvoljeno prilikom licenciranja ili dopune licenciranja. To znači da smo utvrdili maksimalan broj studenata koji organizacione jedinice na studijskim programima koje realizuju mogu da upišu. Takvom upisnom politikom i reformama Univerziteta Crne Gore sa aspekta kadrova, infrastrukture, a prije svega bolje nastave, želimo da povećamo konkurentnost obrazovne ustanove na tržištu obrazovanja, što će uticati na podizanje kvaliteta obrazovanja na privatnim univerzitetima.

Još jednu oblast smo stavili kao prioritet u ovom periodu, a ona se odnosi na postupak priznavanja inostranih obrazovnih isprava. Ministarstvu prosvjete, u prosjeku, godišnje se podnese oko 2.000 zahtjeva za priznavanje inostranih obrazovnih isprava. Jedan broj njih dolazi sa ustanova koje su po rangu daleko ispod crnogorskih.

Smatram da odlučna regionalna saradnja može podići kvalitet obrazovanja, pogotovo prilikom licenciranja i izdavanja dozvola za rad pojedinim ustanovama na tržištu obrazovanja. Zato ćemo se prvi založiti da naše ustanove, koje se bave visokim obrazovanjem, ispunjavaju najstrožije kriterijume za licenciranje, jer moramo poći prije svega od sebe da bismo imali argumente da ukažemo na problem koji evidentno postoji i u regionu. Tako da smo već započeli postupak za izmjene zakonskih rješenja u ovoj oblasti, ali i uspostavili komunikaciju sa kolegama iz okruženja.

6. Koliko ste zadovoljni radom i ostvarivanjem funkcija krovnih državnih institucija kao što su: Zavod za školstvo, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Centar za stručno obrazovanje i Ispitni centar?

Ove ustanove u saradnji s Ministarstvom prosvjete rade na razvoju i podizanju kvaliteta vaspitno-obrazovnog sistema. Do sada postignuti rezultati su opravdali njihovo osnivanje. Zadovoljan sam njihovim radom i postignutim rezultatima.

7. Vršite se određene izmjene i dopune zakona iz oblasti obrazovanja. Šta je cilj donošenja novih rješenja?

Izmjene propisa su rezultat kontinuiranog praćenja stanja u obrazovnom sistemu, a sve u cilju unapređenja obrazovanja u Crnoj Gori. Sistemski smo mijenjali obrazovni sistem svih ovih godina i s tim ćemo nastaviti, jer želimo da izgrađujemo ličnosti učenika koji će poštovati i u budućnosti uvažavati, razumjeti i implementirati osnovne principe i usvojeni koncept održivog razvoja u Crnoj Gori. Kroz obrazovne programe želimo da oni stiču znanja, vještine

i kompetencije kako bi se uključili u tržište rada, što im omogućava valični i profesionalni razvoj i uspjeh.

8. Koliko je, prema Vašem mišljenju, obrazovni sistem pratio i pomogao da se neka suštinska emancipatorska i identitetska pitanja vide i prepoznaju kao imanentnost države Crne Gore?

Obrazovni sistem je pratio i pratiće ono što se dešava u Crnoj Gori i sasvim je očekivano da učenici uče o svojoj državi Crnoj Gori i njenim vrijednostima. Prvo treba da se upoznaju i steknu znanja o svojoj zemlji, njenoj istoriji i tradiciji. Upravo im to omogućavamo obrazovnim programima i to je jedan prirodan slijed u obrazovnom sistemu.

Pitanja postavio,
Radovan Damjanović

ČLANCI
(naučni, istraživački, pregledni, stručni radovi)

Татијана ВУЈОВИЋ¹

КАКВА НАМ ШКОЛА ТРЕБА У 21. ВИЈЕКУ?

*Због чега стојим овдје горе (на столу)?
Стојим да бих подсјетио себе да константно
морамо да гледамо на ствари из другог угла.
Увијек сам мислио да је идеја образовања да научите да мислите.
Шта год вам неко рекао, ријечи и идеје могу да промијене свијет...
Професор Џон Китинг, „Друштво мртвих пјесника“²*

Резиме:

У раду се даје преглед могућих праваца за промјене у образовању и организацији школе. Истиче се значај убрзаног научно-технолошког развоја и других трендова који неминовно утичу на школу. Посебна пажња посвећена је промјенама којима је изложен савремени ученик, а које се знатно одражавају на процес учења, а самим тим и на процес наставе. Приказана су и нека од алтернативних рјешења институционалног и ванинституционалног образовања. Детаљно су приказани сценарији за развој образовања до којих је дошао тим експерата Организације за економску сарадњу (ОЕЦД) у оквиру пројекта „Школовање за будућност“. На основу тих сценарија могуће је анализирати и сагледати шта све утиче на образовање, као и могућности промјена у образовању. Циљ овог рада је скретање пажње на савремене трендове и промјене у организацији школе како би што боље одговорила потребама савременог ученика, али и захтјевима друштва. Школа треба да разумије потребе овог времена, али и да уважава предикције будућег друштва и припреми дјецу и младе да буду успјешни, продуктивни и задовољни грађани 21. вијека.

Кључне ријечи: *школа будућности, савремени ученик, мултитаскинг, сценарији развоја образовања, алтернативна рјешења*

¹ Татијана Вујовић, дипломирани педагог, ОШ „Блажо Јоков Орландић“, Бар

² Амерички филм, према сценарију Тома Шулмана

1. Уводна разматрања

Откако постоји, школа је настојала да испуни очекивања друштвене заједнице тог времена. Некад је у томе успијевала, а некад не. Школа је свакако једна од најпостојанијих институција људског друштва – датира још од Сумерског царства и задржала је континуитет до данас. Успјела је да опстане управо зато што се стално мијењала и трудила да буде у складу с временом. То својство школе – да се мијења и буде динамична, нарочито долази до изражаја у овом, двадесет првом вијеку. У веома кратком временском периоду нова технологија је измијенила свијет, значајно се импементирала у све сегменте живота, а можда најмање у формално образовање, односно школе. Убразни развој технологије и науке довео је до велике промјене у начину размишљања, учења и дјеловања савременог човјека.

Данашње школе организоване су на основу образовне парадигме Јана Амоса Коменског, која углавном није мијењана још од њеног настанка – прије више од три вијека. Коменски је увео систем предметно-часовно-разредне организације наставе. Школа заснована на таквој парадигми одговарала је друштвеним потребама 17. вијека – јефтине, масовне, лако и добро организоване школе. Крајем 19. и почетком 20. вијека било је много покушаја мијењања ове парадигме, али с ограниченим дometима и временом трајања.

Данас, скоро у свим државама свијета постоји, у већој или мањој мјери, незадовољство образовним системом и школом. Савременој школи замјера се на много чему – да је застарјела, бирократизована, неприлагођена ученику, превише крута, презахтјевна, незанимљива и спора – док је савремени свијет у знаку брзине и флексибилности.

Озбиљне глобалне анализе указују на трендове који знатно утичу на образовање (OECD,2001)

1. Смањење броја дјеце (мањи прираштај становника на глобалном нивоу).

Данас се развијене земље свијета суочавају с мањим прираштајем становника. Јављају се такозвана *стара друштва* или *старе нације*. С друге стране, у неразвијеним земљама прираштај становништва константо расте. Ти трендови значајно утичу на одржавање. Мањи број дјеце доводи до смањења броја ученика или чак и до затварања већег броја школа у неким срединама. С друге стране, мањи број дјеце у одјељењима и школама омогућава развијање експерименталних програма и иновација који изискују већа улагања, па су економски неисплатива у школама са великим бројем ученика. Такође, јавља се потреба за организовањем различитих видова и форми образовања за одрасле, док је у неразвијеним земљама све више дјеце која нијесу обухваћена основним образовањем.

2. Неједнакост – на националном и интернационалном нивоу.

Глобална неједнакост је у прошлом вијеку и почетком овога вијека нарасла више него икада раније у историји цивилизације. Дошло је до значајног економског раста у западним земљама, такође су неке земље у развоју, нарочито у Азији, оствариле економски раст. Ипак, јаз између просјечног грађанина из богатих земаља и просјечног грађанина из сиромашних земаља веома је велик и има тенденцију даљег раста. За мање развијене земље кључну улогу за економски и цјелокупни развој има образовање. И поред тога, миленијумски циљеви које су поставиле Уједињене Нације за развој основног образовања у сиромашним земљама, посебно у Субсахарској Африци, су још увијек далеко од остваривог. С друге стране земље ОЕЦД-а настоје да одрже своју предност у општем и експертском знању. Поставља се питање да ли образовање може да умањи, умјесто да подржава и продубљује разлике између богатих и сиромашних?

3. Економска глобализација.

Економска глобализација рефлектује се на образовање на више начина. Долази до лакше међународне мобилности ученика и студената, али и радника. Постављају се питања о упоредивости различитих компетенција. У све глобалнијем свијету национални курикулуми се мијењају, постају флексибилнији и универзалнији. Најразвијеније земље свијета су се определили за економију знања (наспрам индустријске економије) и знање посматрају као услов друштвеног прогреса. Тржиште рада ће се све више ослањати на тржиште знања (Veen & Vrakking, 2009). Потреби су они који стварају знања. Западне земље уложиле су много како би реконструисале своју индустријску економију у модеран сервис оријентисан ка потребама савременог друштва. Томе се тежи и у промјенама образовног система.

4. Краће радно вријеме

Последњих деценија долази до скраћивања радног времена, такође су у порасту и послови са пола радног времена. Ово утиче и на мијењање природе великог броја професија. Данас се многи послови обављају онлајн, тако да се могу радити и од куће. Оваква појава утиче и на образовање. Наиме, вријеме које се јавља као слободно, усљед скраћеног или другачије организованог радног времена, треба да се искористи за додатно учење, јер то намеће промјенљиво тржиште рада – појава нових професија, занимања, услуга.

5. Развој и ширење интернета (World Wide Web)

Развој интернета и различитих софтверских апликација од имејла, претраживача, онлајн куповине, учења на даљину па до једноставног гледања филмова или слушања музике значајно је промијенио живот

великом броју људи. Знања веома брзо застаријевају, количина техничких информација се сваке двије године удвостручи. Примјера ради, 1995. године на итернету се налазило 18.000 вебсајтова, док је за мало више од једне деценије тај број нарастао на сто милиона. Број корисника интернета 1995. године био је 16 милиона, а десет година касније их је било више од билион. На Гугл претраживачу има више од шест милијарди страница. Долажење до података више не представља интелектуални изазов, може се рећи да данашње друштво пати од информационе преоптерећености – свакодневна изложеност великом броју информација и различитим стимулусима из различитих извора. Дошло је до велике разлике у начину како се учи у школи и како се знања стичу у свакодневном животу. Овакво стање има за последицу да ученици нијесу мотивисани за оно што уче у школи, не виде везу између школе и онога са чим се сусрећу у свакодневном животу.

Треба имати на уму да ће овогодишњи првак завршити основно образовање 2023. године, постаће пунољетан 2026. Године, а факултет ће завршити 2030. а у пензију ће отићи 2070. године. Тешко да можемо замислити како ће живот тада изгледати, а задатак школе је да младе нараштаје научи, у најширем смислу те ријечи, како да буду функционални и продуктивни чланови друштва у којем живе и раде.

б. Смањење социјалних интеракција

Све су актуелније дискусије о томе да ли су људи све мање укључени у социјалне активности, а више оријентисани на индивидуалистички стил живота. Социјалне интеракције и међусобно повјерење веома су важни у школовању. Уколико су повезаност и повјерење на високом нивоу, школа може да се ослони на јаку друштвену подршку у тежњи да оствари главне циљеве. Школа као организација која учи и у којој се учи мора да његује и подстиче сарадњу и размјену идеја како унутар саме школе – међу ученицима, међу наставницима, као и између ученика и наставника, тако и између школа на локалном, али и на глобалном нивоу. Такве социјалне реакције треба да омогуће развој самопоуздања, толеранције, бољег разумијевања других.

Приказани трендови указују на опште појаве и тенденције, али не важе у једнакој мјери за све земље, напротив, веома варира утицај тих трендова од земље до земље, чак и унутар поједине земље, а понекада и од школе до школе. Важно је имати их на уму приликом разматрања и креирања образовне политике и одређивања смјера развоја школовања у појединим државама.

2. Правци промишљања о школи будућности

Пред школе се постављају бројни захтјеви: да буде прилагођена сваком дјетету, да уважава мултикултуралност, да оспособи ученике да доживотно уче и буду конкурентни на тржишту рада, да успјешно комуницирају са

другима, развијају креативност, самопоудање, истрајност, емпатију, да мисле критички и рјешавају проблеме. Школа, дакле, треба да разумије потребе овог времена али и да уважава предикције будућег друштва и припреми дјецу и младе да буду успјешни.

Постављају се многа питања: Да ли је могуће да школа буде у складу са промјенама у домену науке и тенике које препознајемо у свакодневном животу? Да ли школа треба да се прилагођава промјенама и настоји да ухвати корак са њима или може да их уводи, да их иницира? У којим доменима школа треба да се мијења? Шта су приоритети савремене школе?

Британски експерт за образовање, креативност и иновације, Кен Робинсон, стекао је велику популарност на ТЕД³ конференцији 2006. и 2010. године кад је говорио о нужности промјене образовне парадигме. Он истиче да образовање мора да буде персонализовано: да буде *кројено* према интересима и стиловима учења сваког ученика. Дигиталне технологије пружају велике могућности за то, како у приступу идејама, информацијама и мрежама, тако и *алатима* за истраживања, учење и креативност. Технологија може и треба да промијени образовање у годинама које долазе. образовање треба да укључи ученика у цјелости – интелектуално, емоционално, душевно и физички. Да би се то спровело у пракси, треба да се промијене наставни планови, начин на који наставници поучавају и оцјењују. Видео анимација Робинсонова говора⁴ на ТЕД конференцији има шест милиона прегледа, то је уједно и најчешће јавно приказиван ТЕД говор и веома често се поставља и дијели путем друштвених мрежа што говори о великом интересовању за ову тему.

У различитим друштвима на различите начине се промишља и о новој образовној парадигми или парадигмама. И поред тога, у пракси споро долази до промјена у образовним системима. Визије будућности су различите и нијесу још увијек усаглашене. Постоје многи сценарији о томе како ће изгледати живот у ближој будућности, чиме се баве футуролошка⁵ истраживања.

³ ТЕД је непрофитна организација посвећена ширењу идеја, обично у облику кратких, снажних разговора (18 минута или мање). Почела је са дјеловањем 1984. године као конференција о Технологији (technology), Анимацији (entertainment) и Дизајну (design), а данас покрива готово све теме – од науке до глобалних питања, на више од 100 језика. Такође ТЕД конференције помажу размјени идеја у заједницама широм свијета.

⁴ [http://www.ted.com/talks/ken_robinson_changing_education_paradigms;](http://www.ted.com/talks/ken_robinson_changing_education_paradigms)
http://www.ted.com/talks/sir_ken_robinson_bring_on_the_revolution

⁵ **Футурологија** (*студије будућности*) је наука која се бави будућношћу, посебно будућношћу човјечанства с обзиром на технички развитак. Футуролошка педагогија је грана педагогије која се бави предвиђањем будућности васпитно-образовног феномена (Педагошки лексикон, 1996). Термин футурологија сковао је 40-их година Осип Флехтхем, њемачки историчар и професор, према којем је футурологија наука о кретању цивилизације која има револуционарни, сложени и алтернативни карактер.

2.1. Сценарији школовања у будућности – ОЕЦД студија

Пројекат *Школовање за будућност* један је од централних пројеката у ОЕЦД-овом центру за истраживања и иновације у образовању (CERI). Центар је постигао међународну репутацију у области пионирског истраживања у образовању, отварајући нова поља за истраживање и комбиновање строгих методологија с иновативним концептима. Изградња нове будућности за образовање представља један од шест стратешких циљева за ОЕЦД-ов рад у образовању. Иницијатива о *Школовању за будућност* потекла је на састанку министара образовања ОЕЦД-а о цијеложивотном учењу, 1996. године. Тада је истакнута кључна улога школе у постављању темеља за доживотно учење. Захтијевано је од ОЕЦД-а да процијени различите визије школовања. Пројекат је званично отворен на међународној конференцији у Хирошими, новембра 1997. године.

Овај пројекат истиче потребу за мијењањем упорно одрживог парадокса – да су доносиоци одлука доминантно оријентисани на краткорочне инвестиције, и поред тога што улагање у образовање представља дугорочну инвестицију, како на индивидуалном, тако и на државном нивоу. Наглашава се да је, још увијек, дугорочно размишљање о образовању више изузетак него правило. Чак недостаје терминологија и *алати* за развијање ове нове перспективе. *Школовање за будућност* даје развијен оквир и алате који могу да се користе у многим земљама за промишљање о алтернативној будућности за образовање.

Овај пројекат је прошао кроз три фазе.

Прва фаза: Постављање темеља са анализом трендова и методологија. Главни исход је креирање шест сценарија за школске системе.

Друга фаза: Употреба ових шест сценарија, у сарадњи са неколико земаља–волонтера, да би провјерили на који начин футуристичко размишљање може да изазове лидере у образовању у креирању нове образовне политике.

Трећа фаза: Почела је средином 2005. године, проширила се на многе земље, подаци су прикупљани много систематичније. Земље–волонтери сарађују у примјени футуристичког размишљања о образовним реформама и иновацијама. Прикупљени подаци постају, међународна база знања која ће бити обједињена и систематизована за онлајн употребу од стране едукатора, лидера и креатора политике. Коначно, „Trends Tool”⁶ је постављена на основу ОЕЦД-ових истраживања и анализа да помогне корисницима футуристичког размишљања.

Шест сценарија у пројекту *Школовање за будућност* приказани су у неколико приручника и текстова ЦЕРИ експерата и представљају опис

⁶ Сет метода, техника и процедура које се могу користити у процјењивању потреба појединог друштва као и за осмишљавање промјена у образовању, примејну појединих предложених рјешења, као и сет алата за евалуацију постојећег стања и имплементираних промјена.

хипотетичке будућности, рефлектујући специфичан поглед на прошлост, садашњост и будући развој (ОЕСД, 2001). Ријеч хипотетички је кључна за разумијевање ових сценарија, јер не намјеравају да буду потпуно реални, већ да помогну боље разумијевање правца у којем жели да се иде и како се тај пут може креирати. Сценарији треба да послуже као основа за дјеловање, преузимање акција, помажући доносиоцима одлука да размишљају стратешки о институционалним промјенама и исходима у образовању. Пројектовани су за период од 15 до 20 година у будућности. Важно је такође напоменути да су то описи могућих будућности и да се односе на организацију учења у школи, а не на школу као организацију.

Први сценарио: Школа – бирократски систем

Овај сценарио предвиђа учвршћивање позиције школе као строго бирократске установе. Форсира се униформност, школа је затворена за промјене и иницијативе које долазе од заједнице и од медија. Школа постоји као институција која функционише по својој хијерархији и одвојено од дешавања у друштву. Одлуке се доносе хијерархијски и административно. Предвиђа се функционисање школе по строго одвојеним разредима и одјељењима, нема промјене у организацији учења и наставе упркос технолошком развоју. Школе се финансирају из буџета, присутна је центаризација и политизација. Дипломе и сертификати су главна улазница за наставак школовања и укључивање у друштвени живот. Према анализама овог сценарија у различитим културама, окарактерисан је као најмање пожељан, али и највјероватнији исход развоја институционалног образовања у будућности.

Други сценарио: Школа као институција усмјерена на учење

У овом сценарију школа се представља као институција усмјерена на учење. Школа је тимски оријентисана организација усмјерена на професионални раст и развој. Доминира став да је постигнута широка сагласност око циљева и вриједности јавног образовања као општег добра. Иниситира се на једнаким могућностима за учење за све. Медији подржавају школе, дозвољавајући им слободу да иновирају и индивидуализују програме. Школа је отворена за промјене, усмјерена је на постигнућа, има висок углед у друштву и тежи да задржи добре наставнике. Посебна пажња се усмјерава на маргинализоване групе и поправљање њихових образовних исхода. Развија се и јача сарадња и мобилност наставничког кадра. Финансира се углавном из државног буџета.

Трећи сценарио: Школе као основни друштвени центри

Школовање се одвија кроз нову организациону структуру, која је мање бирократска, а више разнолика. Школе су отворене за друштвену

заједницу, тзв. *школе без зидова* које уважавају различитости ученика, долази до међугенерациског мијешања и укључује заједничке активности одраслих и дјеце. Граница између примарног и секундарног образовања је мекша и отвара се могућност за школе за све узрасте. Подстиче се развој ИЦТ и охрабрује умрежавање ученика, наставника, родитеља, заједнице и других актера. Препознаје се значај цјеложивотног учења и неформалног образовања. Као важни се истучу и циљеви препознавања и уважавања различитости и јачање друштвене кохезије. Јача повјерење у наставнике и школе, наставници се укључују и у релазацију других циљева локалне заједнице. Ово је један од пожељнијих сценарија.

Четврти сценарио: Школа као трженица

Карактерише га смањено повјерење у вриједност јавног образовања које резултира растућом приватизацијом и немогућношћу наставничких удружења да се томе супротставе. Будућност образовања према овом сценарију, оријентисаном на тржиште, доноси иновације и динамичност, али и неједнакост и маргинализацију појединих група које по правилу добијају лошије образовање. Овако организовано образовање доноси предности привилегованим групама које имају велике могућности избора. Рedefинише се курикулум, заснива се на исходима који истичу колико вриједности толико и когнитивне аспекте. Доживотно образовање постаје норма за многе. На тржишту је и модел образовања од куће. Ексериментише се с новим облицима организације учења – границе између наставника и ученика су све слабије, постају партнери у учењу. Стимулише се иновирање и креативна употреба ИЦТ у процесу учења. Школа преузима тржишни модел функционисања и под великим је утицајем економије. Доступност овако организованог образовања је значајно смањена, док се квалитет поправља. Појављују се и нови видови акредитација који омогућавању увођење нових професионалаца на тржиште образовања.

Пети сценарио: Мреже за учење

Кад конвенционалне школе нестају, долази до радикалног заокрета у школовању оснивањем мрежа за учење које би биле дио умреженог друштва са веома различитим уређењем и облицима. Овај радикални, можда и анархични сценарио би могао да замијени постојећи школски систем универзалном умреженошћу. Школе би биле замијењене мрежама за учење. Влада је мање укључена у образовни сектор, смањује се јавна одговорност за образовање. Долази до изражаја незадовољство школом, њеном бирократском природом и њеном неспособношћу да пружи одговарајуће образовање шароликој и комплексној друштвеној заједници. Одбачен је традиционални курикулум, школски ситем је демонтиран, нове вриједности и ставови су кључни. Распуштање школе доводи и до широке

понуде различитих аранжмана за дјецу и младе, преко спорта, културних активности и различитих друштвених група. Продубљују се разлике између оних који припадају умреженој заједници и оних који су ван ње. Широко је распрострањено информално⁷ образовање, у малим групама, школовању код куће и индивидуални аранжмани за школовање. ИЦТ је користи веома широко за учење а тржиште софтвера цвјета. Мали број јавних школа опстаје, прије свега за оне који немају приступ умреженим заједницама. Основне школе имају веће шансе да преживе прије свега због основног образовања и социјализације, него што то имају средње школе. Већина учионица нестаје, замјењују их различите *учеће заједнице* и експериментално учење. Нестају и границе између наставника и ученика, родитеља и наставника, образовања и заједнице. Професија наставника нестаје, али се појављују нови професионалци за учење као подршка информалним мрежама. Ово окретање од школе ће вјероватно започети интелектуалне елите и потпуно различите интересне групе.

Шести сценарио: Крах школе и образовног система

Крхки школски систем би се могао урушити услед озбиљног мањка наставника. Такав крах би могао да води опасном зачараном кругу пропадања школе или би могао да буде покретач ка радикалним промјенама. Главни параметар за разраду овог сценарија је наставник – незадовољан условима рада, а квалификовани наставници одлазе у друге професије. С друге стране стално расте незадовољство друштва резултатима вишегодишњег школовања. Овај сценарио не предвиђа правце даљег развоја школовања.

Наведени сценарији омогућавају промишљање о могућим правцима промјена школовања а одговорна друштва на основу њих могу сагледати своје потребе, отворити широку дискусију о жељеним правцима промјена свог образовног система. У посљедњој деценији у великом броју земаља⁸ се на основу ових сценарија и сличних студија развијају иновативни образовни програми, мијењају курикулуми и планира се будућност школовања. Планирање будућности, посебно у области образовања носи велику одговорност али уједно и пружа прилику за увиђање начина, могућности и ресурса за управљање промјенама. Највећи страх у вези са образовањем данас је страх од краха школе као институције и превелике технологизације образовања. (Боровица и Костовић, 2014)

⁷ Информално образовање (енг. informal education) је непланирано учење које се одвија у свакодневном животу и може се стицати на основу свакодневног искуства, као што је искуство везано за породицу, пријатеље, групе вршњака, медије и друге утицаје у нечијем окружењу, током читавог живота.

⁸ Примјена ових сценарија је праћена од стране ОЕЦД-а у Великој Британији (програм "Future Sight"), Холандији ("Building School Leadership"), Новом Зеланду ("Secondary Futures"), Канади ("Vision 2020" и "Teaching as a Profession") и Викторија у Аустралији ("Focus on the Future")

3. Ученик као генератор промјена

У школи са старом парадигмом која и данас доминира, идеалан ученик је онај који је послушан, одговара на постављена питања – најчешће на основу уџбеника или наставничког предавања, а успјешност се процијењује на основу репродуктивног знања. Данас се очекује да дјеца и млади науче гдје да пронађу информације, како да их процијене, анализирају, селекутују, повезују и употријебе како би могли да стварају нова знања о свијету у којем живе. Умјесто: ко, шта, када, гдје, одговараће на питања: зашто, упореди, пронађи, размисли.

Какав је данашњи ученик? У очима наставника – најчешће се може чути да је незаинтересован за учење, лијен, неодговоран, да не показује иницијативу, да нема позитиван став према школи.

У очима родитеља – преоптерећен школским градивом, несамосталан у учењу (често му је потребна додатна помоћ за велики број предмета), бунтован (позива се на своја права), превише времена проводи за компјутером. Родитељи и образовне установе се жале на нове генерације и многи мисле да нова технологија представља губљење времена, штети здрављу и води социјалној изолацији. А сами ученици најчешће сматрају да их не разумију ни наставници ни родитељи и да им је у школи углавном досадно. Данашњи ученик се под утицајем динамичког окружења значајно промијенио – брзо долази до информација, брзо комуницира са вршњацима, другачије организује и памти информације. Школа не може то да игнорише јер се директно одражава на суштинске процесе у школи: учење/наставу и социјализацију. По први пут је ученик тај који иницира промјене – учи на другачији начин и тако креира школу будућности. Нови захтјеви у образовању долазе од ученика, друштво треба да омогући образовање које је одговарајуће за њих и да и ради на томе са њима заједно, да их укључи.

Истраживања у неуронауци указују да се услед другачијег окружења људски мозак константно мијења. Коришћење нових технологија утиче и мијења наш начин размишљања (Prensky, 2001). Генерације ученика које су расле и расту уз екран (телефона, комјутера...) имају своје специфичности па их и називају: х- генерацијом, е- генерацијом, why- генерацијом. Марк Пренски их назива *дигиталним урођеницицима* - насупротив наставницима и родитељима које назива *дигиталне придошлице*.

Оно што се примјећује је да се школе спорије мијењају од својих наставника, а наставници спорије од својих ученика. Наставницима је омогућен интензиван ванинституционални професионални развој услед доступности информација из различитих области путем интернета, такође постоје многобријни образовни пакети који нуде курсеве и програме обуке, као и умрежавање наставника и размјена искустава путем друштвених мрежа. И поред тога у одређеним областима тешко могу да ухвате корак са својим ученицима.

Холандски универзитетски професор, који се годинама бави утицајем нових технологија на образовање, Вим Вен савремене ученике је назвао *хомо запиенс*⁹, који у компјутерским игрицама дефинишу своје циљеве, проналазе одговарајуће алате и дефинишу одговарајуће стратегије за остварење својих циљева. Кроз овај истраживачки приступ, дјеца развијају многобројне метакогнитивне вјештине које се директно односе на учење. *Хомо запиенс* је самоусмјеравајући ученик, искусан рјешаваца проблема и комуникатор.

Нова генерација ученика (хомо запиенс)	Претходне генерације ученика
Велика брзина	Конвенцијала брзина
Више задатака истовремено	Један задатак (монотаскинг)
Нелинеарни приступ учењу	Линеарни приступ учењу
Обрада информација које нису повезане	Обрада протока појединачних података
Иконицке вјештине	Читалачке вјештине
Умреженост	Индивидуалност
Сарадња	Такмичење
Активност (конструкција знања)	Пасивност (репродукција знања)
Учење кроз игру	Одвојеност учења од игре
Одмах видљиви резултати	Стрпљивост
Машта	Реалност
Технологија као пријатељ	Технологија као непријатељ

Табела 1. Карактеристике Хомо запиенса и претходне генерације ученика¹⁰ (Veen)

Оно што Вен посебно наглаша јесте да хомо запиенсе карактеришу:

- Нелинеарне стратегије учења
- Иконицке вјештине
- Обрада информација које нису повезане
- Мултитаскинг

Нелинеарне стратегије учења захтијевају редизајн садржаја–материјала за учење. Овим стратегијама се долази до сазнања коришћењем различитих извора као и властитим искуством и експериментисањем. Тако се уочавају и граде везе између онога што већ знамо са оним што до тада нисмо знали. То значи да се активно долази до знања која су нам потребна. Нелинеарно учење представља човјеков природан начин учења. Дobar примјер за то је техника мапе ума.

⁹ Назив је изведен из латинске ријечи *хомо* и онома топеје махања ласерским штапићем приликом видео игрица *зан-зан-зан*.

¹⁰ Wim Veen http://www.digitalks.at/wp-content/uploads/2009/03/veen_visions2020.pdf

Некада су ученици углавном учили из књига док данас све више користе технологију. Учење из различитих медија развија различите вјештине и способности:

Књига	ИТ медији
Конфигурисање (обликовање)	Интерпретирање
Избор различитих путева и могућности	Све је једнако важно
Објект и процес	Објект
Динамичност	Књига је статична
Више могућих завршетака	Увијек исти крај
Могућа двосмјерна комуникација	Једносмјерна комуникација
Укљученост	Читалац је посматрач

Табела 2. Карактеристике књиге и ИТ медија¹¹ (Veen)

Иконицке вјештине представљају способност доброг перципирања и брзог коришћења различитих визуелних материјала – слика, боја, графика, анимација... које су стално у покрету.

Обрада информација које нијесу повезане је вјештина конструисања смисленог знања из аудио-визуелних и текстуалних информација. На примјер, ученици могу да обрађују и повезују информације које ће узимати у једном тренутку из аудио, затим из текстуалних извора и онда их касније повезати и применијени у видео формату.

Мултитаскинг или обављање више задатака истовремено, представља веома учесталу појаву код данашњих тинејџера који док уче, слушају музику, куцају смс поруке, прате фејбук и још много тога. Шта је то што их чини тако добрим у обављању више активности у исто вријеме? Многи се слажу да им то омогућава умреженост коју пружа интернет – тако процесуирају велики број различитих информација у исто вријеме, потребно је да их веома брзо процјене и селекутују. Научницу су процијенили да особе које су често на интернету у року од двије секунде одлуче да ли ће се задржати или не на некој страници, а странице на којима су се задржали дуже од двије секунде су оне за којима су и трагали. Дакле, мозак је за двије секунде препознао да ли је нека страница релевантна за оно што претражује. Веома великом брзином се издваја битно од небитног, прави се одлука да ли да се информација запамти или заборави. То је важна вјештина којом нове генерације брзо овладавају.

Ипак, без обзира на вјештине *дигиталних урођеника*, најновија истраживања указују на лош утицај медијских мултитаскинг вјештина на процес и исходе учења. (Paul, 2013) Коришћење нових технолошких алатки које су ученицима блиске чине се атрактивним и наставницима, али

¹¹ *Homo Zappiens*. Learning and Knowledge. The Digital Mindset - <http://www.oecd.org/edu/cei/38337941.pdf>

усмјеравање ученика на учење може бити отежано због тога. Истраживања показују да током учења од 15 минута средњошколци стварно раде на задатку само 65 одсто времена, а остало вријеме троше на писање смс порука, провјеравање фејсбука, слање имејла, причање преко телефона и сличне активности. До прекидања учења долази већ после два минута учења (Rosen, 2012). Такође 80 одсто студената користи различите друштвене мреже током предавања, 15 одсто њих саопштава да шаљу по 11 и више смс или фејсбук порука по часу. Докази из психологије, когнитивних наука и неуронаука сугеришу да је, уколико док уче обављају и друге активности, учење лоше организовано и површно. Тако ученици мање и теже памте и имају веће тешкоће у трансферу учења у новом контексту. (Према Paul, 2013, Mayer) Многи научници истичу да би одолијевање овим медијским изазовима (медијски мултитаскинг) за вријеме учења могао да представља нови *маршмелоу* тест¹² самодисциплине. У готово свим условима, мозак једноставно не може да обавља два комплексна задатка у исто вријеме. То може да се деси једино када су оба задатка веома једноставна и када се не ослањају на исте менталне процесе. На примјер, можемо да перемо веш и слушамо временску прогнозу у исто вријеме. Праћење предавања на часу док се куцају поруке, или ради домаћи задатак док се прате садржаји на фејсбују је готово немогуће, јер свака од ових активности је веома захтјевна и свака користи исте менталне процесе и дјелове мозга – префронтални кортекст. Млади су у заблуди када мисле да могу успјешно обављати два изазовна задатка истовремено. Веома је тешко да особа ваљано евалуира како и колико успјешно функционишу сопствени ментални процеси јер је већина тих процеса несвјесна. Нема ничега посебног у томе како функционише мозак такозваних *дигиталних урођеника* што би их штитило од лоших ефеката мултитаскинга. (Rosen, 2012) Они можда то воле, чак могу бити и зависни од тога, али се не може избјећи чињеница да је далеко

¹² Професор Валтер Мишел са Универзитета Станфорд је 1960. извео чувени психолошки тест, данас познат као *маршмелоу експеримент*. Експеримент је понављан од тада много пута, са циљем истраживања психологије самоконтроле. Дјеца узраста од четири до шест година стављена су у просторију у којој се налазио само сто, а на њему – маршмелоу (слаткиш). Прије него што је оставио свако дете само у соби, истраживач му је рекао да ће, након 15 минута, добити други маршмелоу уколико не поједе први. Затим је, изашавши из просторије, снимао колико дуго је свако дијете одољело укусном слаткишу на столу, а касније је тај налаз упоређивао са успјехом дјетета у одраслом добу. Од укупног броја дјеце (који је износио 600), већина је истог тренутка појела маршмелоу, док је једна трећина дјеце показала снагу воље и одложила задовољство. У follow-up студијама (студије које током времена поново тестирају своје раније испитанике), Мишел је пронашао да су она дјеца, која су успјевала да одложе задовољство, касније у животу постајала **успешнија** и имала већи број бодова на пријемним испитима на факултете у односу на своје вршњаке, што значи да ова особина остаје релативно трајна током живота.

боље фокусирати се на један задатак од почетка до краја. Истраживачи наводе следеће негативне стране мултитаскинга (Paul,2012).:

1. Потребно је више времена за израду/обављање задатка, вријеме се троши на све дистракторе а када се поново врате на задатак ученицима је потребно додатно вријеме да га се подсјете.

2.Ментални замор, настао сталним успонима и падовима мисаоног тока води великом броју грешака.

3.Сљедствено томе ученици теже памте када им је пажња подијељена. До тешкоће у памћењу не долази у тренутку када не можемо да се присјетимо неког податка или догађаја већ управо у тренутку када нешто памтимо. Када је наша пажња подијељена за вријеме док нешто памтимо запамтићемо га половично или га нећемо запамтити уопште.

4. Када смо изложени различитим дистракторима пажње наш мозак процесурира и складишти информације другачије, на мање користан начин. Као последица тога јавља се гори трансфер знања.

Истраживања и пракса јасно указују да се заједно с технологијом мијењају и вјештине и потребе ученика. Поставља се питање како школа може да искористи технолошки напредак на позитиван начин и у сврху олакшавања процеса учења, свводећи дистракторе које ова технологија доноси на минимум.

4. Алтернативни видови образовања (иновирање образовања данас)

Већ постоје успјешни програми широм свијета који покушавају да уврсте неке од циљева модерне школе у свој курикулум и структуру. У овом раду дат је преглед неких од најуспјешнијих таквих програма. Описане су Витра школе као примјер школе финансиране из државног буџета са курикулумом скројеним према мјери сваког ученика; концепт минимално инвазивног образовања као позитиван примјер коришћења технологије у у образовању у мање развијеним срединама; Кан академија, као онлајн платформа доступна свима жељним знања и унапријеђења; STEAM покрет који укључује умјетност и дизајн у класичне научне дисциплине како би се развијала креативност и иновативност код уеника и ЕДМОДО бесплатна друштвена мрежа за учење која представља добро рјешење за коришћење друштвених мрежа у раду са ученицима.

4.1. Витра школе

Vittra образовање (*Vittra Education*) је шведска компанија која постоји од 1992. године, након реформе образовања у Шведској, којом је одобрено оснивање независних школа, које могу саме да осмишљавају дизајн школске зграде, методе наставе и бирају наставно особље. Ове школе добијају иста средства из државног буџета као и јавне школе и потпуно су бесплатне. Неопходно је да наставници имају адекватно знање о томе

како да интегришу модерну технологију у наставу и учење, као и да су заинтересовани за развој и иновирање наставе и учења.

Основна вриједност образовања у овим школама се огледа у томе колико су ученици добро припремљени да се суоче са новим изазовима у будућности. *То је наша професионална одговорност, заснована у закону о школи, курикулуму и другим пратећим документима, да обезбиједимо континуирано образовање и лични развој за свако дијете.*¹³

Витра компанија има 27 школа у Шведској, такве школе се оснивају и у Норвешкој, Данској, Летонији и Естонији. Када говоре о квалитету наводе шест принципа којих се придржавају.

Витра ствара могућности за свако дијете:

1. Да се пронађе најбољи приступ за њега; Учење и игра се заснивају на потребама, радозналости и склоностима сваког појединца на најбољи могући начин.

2. За учење засновано на искуству; Дјеца уче полазећи од својих искустава и то подстиче развој мотивације и креативности.

3. Да разумије сопствено учење; Дјеца су оспособљена да стичу нова знања и да у исто вријеме могу да одговоре на питање – како ја учим? Да стекне увид у сопствено учење, тако стиче вјештину да унаприједи своје учење убудуће.

4. Да има вјеру у себе и своје способности; Дјеца постају самопозданија, свјесна својих потенцијала за развој што значи да су стекли храброст за нове изазове.

5. Да развије своје способности за комуникацију и да се укључи у интеракцију са поштовањем према другима; Дјеца разумеју потребе и интересовања других, могу да изразе и стану иза свог мишљења као и да преузимају одговорност за своје поступке.

6. Да буде способно за учење и рад у интернационалном окружењу; Дјеца су развила ефикасан билингвизам – енглески и шведски језик, комуницирајући у интернационалним групама путем интернета као и кроз програме међународне размјене.

Витра интернационала школа креира позитивну и отворену атмосферу. Мисија школе изражена је вјером да дјеца и тинејџери са добрим језичким вјештинама и добрим разумевањем различитости култура имају боље могућности у животу. Ове школе представљају фасцинантну студију случаја за иновације у образовању. Витра користи технологију за двије намјене: да припреми своје ученике за живот у модерном друштву и да прошире учење. Технологију користе као природно окружење за учење на следећи начин:

1. Наставници се понашају више као водичи за учење него као чувари знања.

¹³ <http://www.vittra.se/Default.aspx?alias=www.vittra.se/english>

2. Сарадња се одвија у флексибилним групама (дјеца различитих узраста могу бити у једној групи у складу са својим интересовањима и претходним знањима) умјесто у класичним одјелењима.

3. Учионице нису више неопходне – физички простор за учење треба да буде вишенамјесни и флексибилан. Најновија "Витра" школа под називом "Телефонплан" више личи на креативан простор какав се може видјети у великим компанијама попут Гугла, него на традиционалне школе, док неки дјелови школе подјећају на кампове у природи.

Оно што такође одликује ове школе јесте:

- Да сваки ученик има лични курикулум и свој лап топ. Ове школе имају двадесетогодишње искуство у раду са индивидуалним развојним плановима (ИДП) - непроцјенљива алатка за документацију и евалуацију развоја и напретка сваког ученика. Зову их Витра књиге (vittra book) и сваки од 8500 ученика има своју витра књигу која га прати током школовања.

- Наставници не дају оцјене већ константно дају повратне информације ученицима коз Витра књигу.

4.2. Минимално инвазивно образовање

Минимално инвазивно образовање¹⁴ (у даљем тексту МИЕ), аутора Сугате Митра (Sugata Mitra), познатог стручњака за образовање и научника са међународном репутацијом, са НИТ¹⁵-а, педагошки је метод који користи окружење за учење како би се развила адекватна мотивација за учење у групи са минималним интервенцијама или чак и без интервенције наставника. Митра је са својим сарадницима (1999) почео с примјеном експерименталног модела учења - *МИЕ*, популарно названог "Hole in the wall" (рупа у зиду). Овај метод заснован је на конструктивистичкој теорији учења и на концепту учења путем истраживања и кроз игру.

Програм је развијен с намјером да покуша да ријеши проблеме образовања у Индији – велики број дјеце није обухваћен основним образовањем, поготово у удаљеним сеоским подручјима, недовољан број школованих наставника, мали број школа. Оно што је занимало Митру и сараднике јесте да ли ће се потврдити њихова претпоставка да ће се, под одређеним условима, десети спонтано учење засновано на природној дјечијој радозналости, жељи за игром и сарадњом у групи. Тако је 26. јануара 1999. године дизајниран и постављен на улици, у сиромашном предграђу Калкаји у Њу Делхију, тзв. *киоск* за учење у којем је смјештен компјутер са интернет конекцијом, без упутстава за учење. Мјесто гдје је постављен компјутер је састајалиште дјеце узраста од 6 до 14 година, која углавном нијесу или нијесу редовно похађала школу, нијесу знала енглески језик и нијесу имала никаквог искуства у раду с рачунаром.

¹⁴ Minimally Invasive Education

¹⁵ NIT, the global IT Learning Solutions Corporation

Дјеца су, без икакве интервенције одралог, врло брзо сама научила како да користе компјутер – да претражују интернет, играју игрице, цртају у *пеинт* програму, слушају музику, гледају цртане филмове и слично. Овај киоск – станица за учење веома брзо постао је прави хит међу дјецом различитог узраста. Охрабрени успјехом у Калкаји убрзо су поставили нове киоске за учење који су се показали једнако успјешни, тако се почела ширити мрежа ових *станица за учење* по Индији али ван њених граница. Покретачи оваког учења су свакако дјечија природна потреба за учењем и истраживањем и откривањем свега што их окружује. То је навело Митру да постави сљедећу хипотезу: Стицање основних компјутерских вјештина било које групе дјеце може се подстицати спонтаним, случајним учењем када им се обезбиједи приступ рачунарској техници са забавним и мотивишућим садржајем уз минималну интервенције и надзор. Програм је наставио да се шири, прати и евалуира¹⁶. Резултати показују да је овај метод самоорганизованог учења веома ефикасан. Тако се процјењује да је овакво учење значајно допринијело ширењу основне писмености, савладавању вјештина рада на компјутеру, развоју групне кохезије, повјерења и поноса (поводом постигнућа у учењу) као и унапређивању академских способности дјеце. Такође се показало да та дјеца постижу напредак у академским постигнућима – из математике, енглеског језика, природних и друштвених наука. Ова истраживања су у исто вријеме отворила и многа питања, прије свега колико је овај модел примјенљив за учење других садржаја. У сваком случају, МИЕ је постао примјер самоорганизованог учења које представља добру алтернативу за рјешавање проблема образовања дјеце која немају друге услове за учење.

4.3. Кан Академија

Салам Кан (Salman Khan), финансијски аналитичар, почео је с Кан академијом почетком 2005. године, кад је објашњења и инструкције за градиво из математике намијењено његовим рођацима поставио на Јутјуб. Веома брзо је тај клип имао много прегледа и позитивних коментара корисника. Кан је убрзо увидио да такав начин учења може да представља револуцију у образовању и 2006. године је основао Кан академију као непрофитну организацију с циљем бесплатног и квалитетног образовања за било кога, било гдје на свијету. Салам Кан је убрзо постао учитељ са највише ученика на свијету са највећом „учионицом”. Академија је врло брзо добила подршку фондације Била Гејтса и компаније Гугл. Сајт¹⁷ Кан Академије преведен је на више од двадесет језика и нуди садржаје из готово свих научних области. Намијењена је ученицима, наставницима и родитељима. Садржаји су организовани тако да се спајају видео инструкције са онлајн вјежбама, које иду од основних знања до виших нивоа.

¹⁶ <http://www.hole-in-the-wall.com/findings.html>

¹⁷ <https://www.khanacademy.org/>

Ова Академија користећи Јутјуб видео записе, креира e-learning окружење, у коме ученици могу самостално да уче и тестирају и провјеравају своје знање (помоћу одговарајућих графикана) а наставници могу да прате њихово напредовање. Сваки видео је дугачак у просјеку 10 минута, што омогућава адекватну пажњу и ефективно праћење предавања на рачунару. Такође су створене могућности умрежавања корисника који уче сличне теме и области. Ова онлајн предавања и вјежбе могу да се гледају темпом који одговара ученику или наставнику. Коришћењем софистицираног софтвера родитељ добија тачан графикон који показује напредак као и типичне грешке које дијете прави. На тај начин је родитељ у могућности да помогне дјетету у учењу иако сам нема довољно знања из те области.

Библиотека Академије има више од 2100 објављених филмова, који су потпуно бесплатни и свима доступни и заиста представљају нови вид самообразовања. Салман Кан каже: *Ја предајем на онај начин на који бих желио да су мене учили. Предавања долазе од мене, стварног људског бића који је фасциниран свијетом око себе.*

4.4. STEAM¹⁸ покрет (наука, технологија, инжењерство, умјетност и математика)

STEAM је покрет који има за циљ да укључи умјетност и дизајн у поља за која се традиционално сматра да доносе иновације: наука, технологија, инжењерство и математика. Студија случаја једне основне школе у држави Мериленд, САД, показала је да је захваљујући интеграцији умјетности у научни курикулум, број ученика који постижу изузетан успјех у читању је између 2009. и 2011. године порастао дванаест пута брже него у осталим школама у тој држави, а у математици се број оваквих ђака повећао четири пута брже за те двије године. Један од пројеката који је допринио интеграцији умјетности у научни курикулум у овој школи је пројекат „Умјетничко размишљање” (Artful Thinking), настао у склопу *Project Zero* на Харварду. Циљ овог програма је научити ученике креативном размишљању кроз шест рутина: **резоновање** („Зашто си то рекао/ла?”), **преузимање туђе перспективе, гледишта** („Која је ауторова перспектива?”), **испитивање и истраживање** (Како? Шта? Када? Зашто? Шта ако? „Видим”, „Мислим”, „Питам се”), **посматрање и описивање, поређење и повезивање нових идеја са претходним знањем и налажење комплексности** („Зашто је ово компликовано?”, „Који су различити слојеви и дјелови?”, „Какав је твој увид у ову тему?”). Осим тога, показано је да умјетност помаже приликом учења и памћења новог садржаја. На примјер, ученици могу осмислити плесну кореографију која приказује смјену годишњих доба, могу да бојама илуструју неки закон физике, или могу да смисле пјесму о Питагориној теореме. У школама које промовишу

¹⁸ На енглеском: Science, Technology, Engineering, Art, and Mathematics

STEAM, и наставници имају могућност за професионално усавршавање у виду семинара и радионица, као и могућност сарадње са умјетницима који им помажу у осмишљавању наставног плана и програма.

Осим у Америци, STEAM идеја добија све више пажње и у Европи. На коференцији у Сјеверној Ирској у марту 2014. године ("Creating STEAM in the Classroom") дискутовало се о потенцијално великом утицају који овај програм може имати на школе и учење у блиској будућности. Делегати на конференцији су имали прилику да се опробају у руковању мобилним апаратима, као и у дигиталној производњи користећи тродимензионалне штампаче и резање ласером. Такође су представљени софтвери који се могу користити за гејминг, али и за тродимензионални дизајн и креативно учење.

4.5. ЕДМОДО¹⁹ – бесплатна друштвена мрежа за учење

Основали су је Нил Борг и Џеф О'Хара у Чикагу, 2008. године, на основу замисли запослених у школама из два округа да премосте разлике између начина на који њихови ученици живе и начина како уче у школи, жељели су да приближе те двије реалности. Овај програм је створен с циљем да омогући учење које одговара 21. вијеку. Данас је центар Едмодо у Калифорнији, створена је мрежа школа К-12 (намијењена ученицима од осам до дванаест година), посвећен је повезивању свих који уче с људима и ресурсима који су им неопходни да би остварили пуне потенцијале. Импазантан је број корисника овог програма, већ 49 милиона наставника, ученика и родитеља сарађују, дијеле и уче заједно. Овај програм представља добро рјешење за коришћење друштвених мрежа са ученицима у процесу наставе. Доступан је на дванаест језика (од ове године може се користити и на хрватском језику). Наставници су одговорни у стварању групе – укључују своје одјељење. Ученици не могу да приступе групи без дозволе наставника, наставник контролише рад одјељења и тиме се ствара сигурно окружење за онлајн учење. Кад се наставник први пут региструје за коришћење овог програма мора се регистровати и школа. Едмодо може да се користи за комуникацију и сарадњу наставника са ученицима. Такође ученици могу међу собом и са наставником да дијеле образовне садржаје, биљеже своје активности у календару, стварају своју библиотеку различитих текстова и књига везаних за предмет или предмете. Наставник може да прикупља ученичке радове, да прави занимљиве квизове и разне друге апликације. Веома је користан програм и за стручно усавршавање наставника јер постоји низ група и заједница које дискутују и размјењују искуство о различитим темама важним за процес учења и наставе.

¹⁹ <https://www.edmodo.com/about>

Закључак

Школа данас осјећа снажан притисак од стране институција образовног система, друштвене заједнице, захтјева тржишта и економије, родитеља и самих ученика. Сви трендови указују на то да ће тај притисак временом знатно расти. Школе ће морати да се мијењају како би биле *по мјери ученика* и то не само да се мијења спорадично, у појединим сегментима – промјене предметних програма, уџбеника, увођење нових дисциплина, нових метода наставе/учења, већ ће морати да дође до корјених промјена образовне парадигме. Промјене у образовању не могу се свакако десити нагло. На образовном тржишту јављају се и појављиваће се различити видови и модели учења и наставе: е-леарнинг, виртуелне учионице, m-learning (учење потпомогнуто малим мобилним уређајима), x-learning (холограмско учење – стварање симулација сличним стварном животу), видео конференције, различити едукативни хардвери и софтвери и још много тога. И поред тога не треба заборавити на многе друге, једнако значајне процесе које школа омогућава, један од тих је могућност да се учи и дијели са другима. Ученици треба да развију вјештине у дијелењу знања и учењу са другима, како уживо, тако и путем технологија. Употреба нових технологија сама по себи није довољна да би се десиле промјене какве желимо. Веома често уводимо нову технологију у учионице а да наставници нијесу разумијели како да је користе за унапређење процеса разумијевања, закључивања, за развој комуникацијских способности, критичког мишљења и одговорног коришћења информација код ученика. Упркос улагању не малих средстава за опремање учионица савременим рачунарима не долази до унапређења процеса наставе/учења каква се очекују. Увођење технологије не треба да буде само себи циљ, већ треба да буде квалитетна подршка процесу учења. Добар примјер за то су Витра школе. Школа треба много више времена и пажње да посвети афективно-емотивној сфери личности ученика, да развија одговарајуће моделе учења који ће утицати на развој цјеловите личности – а то укључује самопоуздање, истрајност, емпатију, одговорност према себи и према другима и према околини у којој живи, етичност (у односу према другима али и према информационим технологијама). Да би то школа успјела, важно је размотрити не само то како, гдје и из чега дјеца уче већ и *шта* уче. Предметни програми су и даље оптерећени великом количином чињеничког знања, упркос томе што многа од њих брзо застаријевају и долази се до потпуно нових сазнања, па се стиче утисак сталног додавања умјесто редуковања програма. Како је то Пренски сликовито рекао *образовне реформе више личе на стављање фластера на рану када је неопходна трансфузија крви!* (Prensky, 2011). Сва одговорна друштва много пажње, времена и новца улажу у промишљање и спровођење конкретних активности како би креирали школу која одговара потребама тренутка у којем живимо. Неопходно је да се отвори широка дебата о томе колики је значај и утицај образовања у друштву, какве школе су нам

потребне, који су приоритети са којима се суочавамо и гдје ћемо на том пољу бити за пет, десет, двадесет година. Треба издвојити и анализирати трендове који утичу на образовање код нас, објективно сагледати процесе које уводимо, процијенити специфичне потребе и могућности друштва (информатичка и читалачка писменост, обухватност предшколским образовањем, инкулизија, развијане креативности, припрема за тржиште рада, цјеложивотно учење...) и на основу тога одредити приоритете, смјернице и осмислити кораке ка правцу којем тежимо. Важно је да разумијемо и прихватимо принципе модерног образовања и стрпљиво радимо на њиховој имплементацији.

Литература

- Аврамовић, З.(2009). Шта ће бити основни изазов будуће школе, Зборник радова са научног скупа *Будућа школа* / Поткоњак, Никола (ур.). - Београд : Српска академија образовања, 327-336 (ИСБН: 978-86-907495-3-9) (стр. 886-897)

- Боровица, Т., Костовић, С.(2014). Школа будућности – приказ Делфи студије о алтернативним будућностима школе, Годишњак Филозофског факултета, Књига XXXIX-1, Нови Сад, (стр.135-149)

- Боровица, Т., Костовић, С., Ољача, М.(2012). Школа будућности: алтернативне будућности институционалног образовања, Зборник радова *Квалитет образовног система Србије у европској перспективи* - Филозофски факултет, Нови Сад, (стр. 61-74)

- Вилотијевић, М.(2009). Променама до ефикасније школе будућности – нова парадигма за организацију будуће школе, Зборник радова са научног скупа *Будућа школа* / Поткоњак, Никола (ур.). - Београд : Српска академија образовања, 2009. 327-336 (ИСБН: 978-86-907495-3-9) (стр. 713-748)

- Врцел, С., Клапан, А., Кушић, С.(2009). Хомо Заппиенси – креатори нове школе Зборник радова са научног скупа *Будућа школа* / Поткоњак, Никола (ур.). - Београд : Српска академија образовања, 2009. 327-336 (ИСБН: 978-86-907495-3-9) (стр.751-763)

Veen, W. Learning strategies of homo zappiens: towards new learning arrangements, Delft University of Technology, The Netherlands, preuzeto 15.12.2014. http://vd.ucr.ac.cr/ecci/?wpfb_dl=17

Veen, W. & Vrakking, B. (2009) Homo zappiens and its consequences for learning, working and social life volume 2 IMA/ZLW & IfU Delft University of Technology Faculty Technology, Policy and Management Section Education & Technology The Netherlands, preuzeto: 14.10.2014. na http://www.internationalmonitoring.com/fileadmin/Downloads/Trendstudien/Trends_V2/IMO-MAG_Veen_final_mit_cover.pdf?PHPSESSID=a86e3c449feeb354c42fed817cc443a1

- Злоковић, Ј., Павар, Ј., (2009). ”Ф” школе : између реалности и „звјезданих стаза”,

- Зборник радова са научног скупа *Будућа школа* / Поткоњак, Никола (ур.). - Београд : Српска академија образовања , 2009. 327-336 (ИСБН: 978-86-907495-3-9) (стр. 327-336)

- Mitra, S. (2000) Children and the Internet: New Paradigms for Development in the 21st Century, Centre for Research in Cognitive systems NIIT Limited Synergy Building IIT, preuzeto – 10.10.2014.

<http://www.hole-in-the-wall.com/docs/Paper01.pdf>

Mitra, S. (2000) , Minimally Invasive Education for mass computer literacy Centre for Research in Cognitive Systems NIIT Limited Synergy Building IIT, preuzeto – 10.10.2014.

<http://www.hole-in-the-wall.com/docs/Paper01.pdf>

- Mitra, S. and Rana, V.(2001) Children and the Internet: Experiments with minimally invasive education in India, The British Journal of Educational Technology, volume 32, issue 2, pp 221-232.

Mitra, S. and Dangwal, R. (2010) Limits to self-organising systems of learning—the Kalikuppam experiment_1077 672..688 British Journal of Educational Technology Vol 41 No 5 preuzeto 10.10.2014. <http://www.hole-in-the-wall.com/docs/Paper13.pdf>

OECD: Schooling for Tomorrow - The Starterpack: Futures Thinking in Action, OECD Schooling for Tomorrow series, dostupno na: <http://www.oecd.org/edu/school/schoolingfortomorrow-thestarterpackfuturesthinkinginaction.htm>, preuzeto 21.09. 2014

OECD: What is shaping the future of schooling? Trends and their implication in education, dostupno na : <http://www.oecd.org/edu/school/38988417.pdf>, preuzeto 21.09. 2014

OECD: What might schooling look like in the future? Scenarios for further reflection. dostupno na: <http://www.oecd.org/edu/school/38988449.pdf>, preuzeto 21.09. 2014

□ Поткоњак, Н.: Школа и њена будућност – Зашто Научни скуп о школи, Зборник радова са научног скупа *Будућа школа* / Поткоњак, Никола (ур.). - Београд : Српска академија образовања , 2009. 327-336 (ИСБН: 978-86-907495-3-9) (стр. 3-26)

Prensky, M. (2001) Digital Natives, Digital Immigrants. MCB University Press, Vol. 9 No. 5, October 2001. preuzeto 12.11.2014. <http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>

Prensky, M. (2001) Digital Natives, Digital Immigrants, Part II: Do They Really Think Differently? MCB University Press, Vol. 9 No. 6, December 2001. preuzeto 12.11.2014. <http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part2.pdf>

Prensky, M. (2012) *From Digital Natives to Digital Wisdom : Hopeful Essays for 21st Century Education* (Corwin 2012) preuzeto 21.01. 2015. http://marcprensky.com/writing/PrenskyIntro_to_From_DN_to_DW.pdf

Paul, A.M, (2013) How Does Multitasking Change the Way Kids Learn? preuzeto 15.02.2015. <http://blogs.kqed.org/mindshift/2013/05/how-does-multitasking-change-the-way-kids-learn/>

- Rosen, L. Carrier, M. Cheever, N. (2013) *Facebook and texting made me do it: Media-induced task-switching while studying*, California State University, Dominguez Hills, United States, *Computers in Human Behavior* 29 (2013) (948–958)

- Suzić, N. (2009) Škola budućnosti u ogledalu 19. i 20. vijeka Zbornik radova sa naučnog skupa Buduća škola / Potkonjak, Nikola (ur.). - Beograd : Srpska akademija obrazovanja , 2009. 327-336 (ISBN: 978-86-907495-3-9) (str. 53 -76)

Carrier, L.M., Cheever, N.A., Rosen, L.D., Benitez, S., & Chang, J. (2009). Multitasking Across Generations: Multitasking Choices and Difficulty Ratings in Three Generations of Americans, *Computers in Human Behavior*, 25, 483-489.

<http://www2.yk.psu.edu/student-affairs/2012/02/learning-and-multitasking-can-we-do-both/>

<http://www.hole-in-the-wall.com/>

<https://www.khanacademy.org/>

<http://www.vittra.se/Default.aspx?alias=www.vittra.se/english>

http://www.ted.com/talks/sir_ken_robinson_bring_on_the_revolution

<http://www.knowledgeoftoday.org/2014/07/list-of-40-free-educational-websites.html>

http://www.digitalks.at/wp-content/uploads/2009/03/veen_visions2020.pdf

HOW DO WE MAKE OUR SCHOOLS FIT TO FACE 21ST CENTURY?

Abstract:

This paper offers a review of possible changes in education and organisation of school. Importance of rapid scientific and technological changes and other ones that influence school are in focus of the paper. Special attention was paid to changes that affect modern student i.e. its learning and teaching process. Some alternative institutionalized and noninstitutionalized forms of education are presented in the paper. In addition, a detailed review of scenarios developed by a team of OECD experts (“Schooling for tomorrow” Project) was presented. Such scenarios can be used as tools for the analysis of what may affect education and possible changes in education. This paper is aimed at modern trends and changes in education and school organisation in order to fit to face 21st Century. School has to comprehend needs of the present as well as to pay attention to prediction of the future society and prepare children for a successful, productive and satisfied 21st Century citizen.

Keywords: *school for the future, modern student, multitasking, education development scenarios, alternative solutions*

Матеја ПАНТЕЛИЋ¹
Србислава ПАВЛОВ²

ЗНАЧАЈ ЕДУКАЦИЈЕ НАСТАВНИКА НА СМАЊЕЊЕ ПРЕДРАСУДА О ПОРОДИЧНОМ НАСИЉУ

Резиме:

Овим радом ауторке приказују истраживање које је имало за циљ да испита предрасуде наставника – професора разредне и предметне наставе на тему насиља у породици у зависности од тога да ли су похађали семинаре о насиљу у породици или нијесу. Узорак је чинио 101 наставник старости од 24 до 64 године (Mdn=42). Примењен је Упитник за испитивање ставова о породичном насиљу – ПОРОНА који је конструисан за потребе овог истраживања. На нашем узорку просвјетних радника нијесмо добили значајну разлику ни на једној од предрасуда о насиљу у породици у односу на то да ли су похађали семинаре на исту тему. Ипак, налази истраживања покрећу питања едукованости и сензибилности професора разредне и предметне наставе о породичном насиљу, али и потребу о креирању нових едукативних програма на тему насиља у породици, у којима је битно ставити нагласак на елиминисање сваке одговорности жртве за доживљено насиље у породици.

Кључне ријечи: *едукација, породично насиље, професори разредне наставе, професори предметне наставе*

Увод

Родно засновано насиље се, по Пекиншкој декларацији, дефинише као „сваки чин родно заснованог насиља који доводи или може да доведе до физичке, психичке или сексуалне повреде или патње жена, укључујући и претњу таквим чином, принуду или самовољно ускраћивање слободе, без

¹ Матеја Пантелић, мастер психологије, Центар за активно друштво Кикинда

² мр Србислава Павлов, магистар педагошких наука, Висока школа струковних студија за образовање васпитача у Кикинди

обзира на то да ли се одвија у јавном или приватном животу“ (УН, 1995 према: Алексић и Ђорговић, 2011). Насиљу у породици првенствено су изложене жене, али се жртвама увијек сматрају и дјеца, било да је у питању непосредна или посредна виктимизација. Непосредно виктимизирано је оно дијете које је директна жртва насиља у породици, док је посредно виктимизирано оно дијете које је свједок насиља у породици. Дијете са искуством насиља у породици често испољава узрасту непримјерено понашање. Она могу да буду превише агресивна или мирна, могу да буду изузетно повучена и тиха, али и значајно уплашена и хиперактивна (Стевковић, 2006). Уједно, истраживања показују да било која форма неодговарајућег односа према дјетету у раном узрасту може да доведе до функционалних оштећења мозга чиме се нарушава развој емоционалних, когнитивних и социјалних вјештина код дјетета (Регу, 2008). Дјеца врло често испољавају и дисоцијативне реакције као одговор на насиље у породици, то може да буде у форми емоционалне не-реактивности, пасивности и послушности, дјеца бјеже у свијет маште, избјегавају да причају о искуству насиља или причају о истом као да се дешава неком другом. Оно што је посебно забрињавајуће у вези с дјецом с искуством насиља у породици је чињеница да хронична изложеност насиљу може да доведе да реакције које користе како би одговорили на насиље временом могу да постану сталне карактеристике њихове личности. Дјеца која на насиље реагују претјераном побуђеношћу, могу да постану агресивна, хиперактивна, непажљива, док дјеца која на насиље одговарају дисоцијативним симптомима могу да постану повучена, анксиозна, склонија психосоматским реакцијама, зависна и беспомоћна. Школа је једно од мјеста гдје се могу успјешно препознати дјеца с искуством насиља у породици. Наиме, дјеца која одрастају у функционалном окружењу могу успјешно да прате наставу, тачније довољно су опуштена да могу да се фокусирају на оно шта им предавач говори па самим тим имају и боље постигнуће у школи, док дјеца са искуством насиља у породици врло често нијесу у стању успјешно да прате наставу, односно више се фокусирају на начин на који предавач говори, предавачеву фацијалну експресију, гестове, што може као последице да има слабије постигнуће у школи, али и да одаје утисак незаинтересованости. Рано препознавање виктимизираниог дјетета, било да је у питању посредна или непосредна виктимизација, као и рана интервенција резултира већом вјероватноћом да ће дијете израсти у емоционално, когнитивно и социјално функционалну јединку (Регу, 2001). Школа је једно од мјеста гдје се одвија рано препознавање трауматизоване дјеце, те је према томе неопходно да просвјетни радници буду сензибилисани на проблематику насиља у породици као и на све могуће последице које искуство насиља у породици може да има на дијете.

Учионица као „безбједно“ мјесто

Школа представља мјесто у ком долази до когнитивног, емоционалног и социјалног развоја дјетета те је према томе потребно обезбиједити дјетету најбоље услове за оптимално учење. Један од начина на који то можемо да урадимо јесте тај што ћемо креирати средину која ће бити безбједна, у којој ће дијете бити слободно да без страха истражује свијет знања који му се у школи пружа. Радозналост је један од фактора који доводи до оптималног учења. Но, да би дијете било радознало потребно је да се осјећа безбједним како би било слободно да истражује, открива и усавршава своје вјештине и способности. Страх је један од фактора који омета процес учења. Страх доводи до усмјеравања пажње на потенцијалне знаке претње чиме се инхибира радозналост, а самим тим и истраживање и усавршавање вјештина. Школа је мјесто гдје просвјетни радници могу да утичу на оптималан развој дјетета. Просвјетни радници треба да буду сензибилисани на потребе дјетета како би му обезбиједили довољно безбједно окружење у ком могу да испољавају природну радозналост. Осјећај безбједности настаје у условима досљедне бриге за дјететове потребе. Предвидљивост ствара осјећај безбједности. Просвјетни радници управо то и треба да пруже дјеци, предвидљивост кроз досљедну бригу за дјететове потребе (Регу, 2015). Дијете са искуством насиља у породици одраста у условима страха чиме развија бројне симптоме трауматизованости те му је потребно обезбиједити безбједно окружење. Наставници могу да пруже дјетету потребну социјалну повезаност којом ће дијете бити заштићено од негативних ефеката насиља у породици (Ludy – Dobson & Регу, 2010). Претпоставка је да ће наставници који су сензибилисани на проблематику насиља у породици бити респонзивнији на потребе дјетета, те да ће бити у стању да пруже дјетету оптимално безбједну средину у којој ће дијете бити заштићено од негативних посљедица насиља у породици. Како сензибилисати наставнике? Један од начина је да им се пружи едукација на тему насиља у породици, дефиницији и појавним облицима насиља у породици с посебним акцентом на посљедице које насиље може да остави на дјецу. Оваквом едукацијом просвјетни радници стичу боље разумијевање неприлагођеног понашања које дијете испољава у учионици и у односу с вршњацима, те може увременењено да реагује на дјететове потребе за безбједношћу и пажњом.

Истраживања показују да доживљавање и свједочење насиљу у породици има значајне негативне здравствене посљедице и понашање дјече као што су злоупотреба психоактивних супстанци, покушаји суицида и испољавање симптома депресије (Anda et al., 2011).

Методологија истраживања

Циљ истраживања

Циљ нашег истраживања био је да испитамо предрасуде наставника – професора разредне и предметне наставе о насиљу у породици у зависности од тога да ли су похађали семинаре о насиљу у породици или нијесу.

Задаци истраживања

Из овако формулисаног циља произилази сљедећи задатак истраживања: Установити да ли похађање семинара на тему насиља у породици утиче на ставове наставника о породичном насиљу.

Хипотезе истраживања

На основу циља и задатка истраживања поставили смо сљедећу хипотезу: *Професори разредне и предметне наставе који су похађали семинаре на тему насиља у породици имају мање предрасуда о породичном насиљу.*

Инструмент

Инструмент који смо користили у овом истраживању је *ПОРОНА* – Упитник за испитивање ставова о насиљу у породици (*ПОРОНА*: Пантелић и Павлов, 2015). Овај упитник је конструисан за потребе овог истраживања и намијењен је процјени ставова професора разредне и предметне наставе о насиљу у породици, као и о посљедицама које насиље у породици оставља на дјецу, без обзира да ли је у питању директно или индиректно насиље.

Први дио упитника односи се на добијање основних демографских података (пол, старост, мјесто пребивалишта, степен образовања, дужина радног стажа) као и добијање података о похађању семинара на тему насиља у породици (да ли су похађали семинар и у чијој организацији). Уједно, једно од питања првог дијела упитника односи се и на то да ли су испитаници вољни да учествују у семинарима са сличним темама. Други дио упитника односи се на основна знања који испитаници имају о родно заснованом насиљу, као и о томе да ли они познају некога с искуством насиља у породици. Предрасуде у вези с насиљем у породици су испитане преко четрнаест ставки које се односе на најчешће предрасуде о насиљу у породици (Аутономни женски центар, 2012). Једно питање другог дијела упитника односи се на могуће посљедице које насиље у породици има на дјецу, а једно питање односи се на то шта је потребно да просвјетни радник уради у случају да сумња да је дијете жртва насиља.

Узорак

Истраживање је спроведено на узорку од 101 просвјетног радника – професора разредне и предметне наставе из три школа са територије

Београда, оба пола, старости од 24 до 64 године (Mdn=42), при чему 90,1% узорка чине особе женског пола.

Организација и ток истраживања

Попуњавање упитника обављено је крајем јануара, почетком фебруара 2015. године, након добијања дозволе за спровођење истраживања од стране школе. Сваки од наставника – професора разредне и предметне наставе попуњавао је самостално упитник, при чему је анонимност била загарантована.

Резултати

Добијене резултате не можемо да упоредимо с резултатима других истраживања јер је ово прво истраживање ставова примјеном Упитника за испитивање ставова о насиљу у породици – ПОРОНА, те ће због тога интерпретација резултата бити у складу с доступним резултатима са конкретног узорка.

Табела 1.

Број просвјетних радника који су похађали семинар/семинаре на тему насиља у породици.

Похађали	Број испитаника	Процент
Да	39	38.6%
Не	62	61.4%

Увидом у Табелу 1 уочавамо да је 39 испитаника, што чини 38,6%, похађало, док 62 (61,4%) није похађало семинаре на тему насиља

Табела 2.

Број похађаних семинара на тему насиља у породици

Број семинара	Број испитаника	Процент испитаника
Једном	18	50%
Два до четири пута	15	41.7%
Више од четири пута	3	8.33%

Налази приказани у Табели 2 указују нам број семинара с темом насиља у породици којима су испитаници присуствовали.

Даља анализа, употребом хи квадрат теста, показала је да не постоје статистички значајне разлике у предрасудама о насиљу у породици у зависности од тога да ли су просвјетни радници похађали семинаре на тему насиља у породици или не. Иако смо констатовали да не постоји

статистички значајна разлика, сматрамо да је важно да се осврнемо на чињеницу да је једна ставка на граници статистичке значајности разлика између испитаника који су похађали и који нијесу похађали семинаре: *Жене понекад својим понашањем испровоцирају насиље*. Вредност хи – квадрат теста за ову предрасуду уз 1 степен слободе износи 3,52, док р вредност износи 0,61.

Табела 3.

Процент оних који се слажу тј. не слажу с предрасудом *Жене понекад својим понашањем испровоцирају насиље*

Похађање семинара	Одговори на предрасуду	
	Слажем се	Не слажем се
Да	10 (58.8%)	29 (34.5%)
Не	7 (41.2%)	55 (65.5%)

У Табели 3 представљен проценат оних који се слажу, односно не слажу са датом предрасудом у зависности од похађања семинара.

За тумачење одговора на предрасуду *Жене понекад својим понашањем испровоцирају насиље* врло занимљиву слику нам даје График 1.

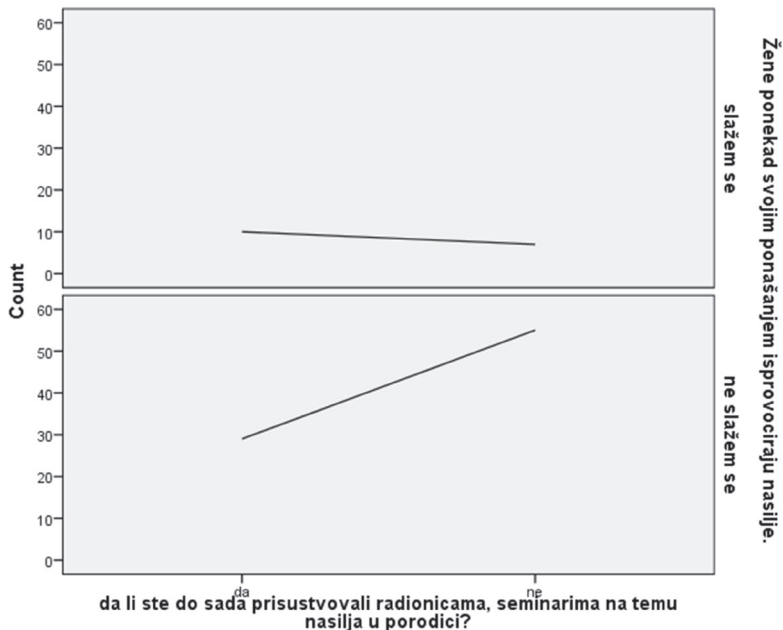

График 1.

Наиме, већи проценат испитаника који нијесу похађали семинаре на тему насиља у породици не слажу се с датом предрасудом за разлику од оних који су похађали исте семинаре. Ово може да буде посљедица утицаја значаја индивидуалне одговорности за ситуацију у којој се особа налази, тј. ефекат фундаменталне атрибуционе грешке.

Правилник о сталном стручном усавршавању и стицању звања наставника, васпитача и стручних сарадника (2013) обавезују наставнике, васпитаче и сараднике да стално развијају своје компетенције ради унапређења васпитно-образовног и стручног рада. Можемо поставити питање и колико су полазници семинара активни слушаоци – да ли теме слушају због бодова или као предмет интересовања.

Дискусија

Једна од најбољих пракси за превенцију посљедица које насиље у породици може да има на дијете јесте да се друштвени систем томе и посвети. Механизам преко ког друштво може да оствари свој утицај јесте преко школе као институције у којој дјеца могу да добију адекватну подршку од стране просвјетних и стручних радника. Но, да би ова подршка била што сврсисходнија за потребе дјецe са искуством насиља у породици, запослени у школи, посебно они који долазе у директан контакт са дјецом треба да буду сензибилисани на проблематику насиља у породици. Неопходно је да упознамо њихове ставове са овом темом, предрасудама које имају како би им пружили додатне едукације. Професори разредне и предметне наставе морају препознати и адекватно одговорити на потребе дјецe која се увијек сматрају жртвама насиља у породици, без обзира на то да ли се над њима насиље и спроводи.

Жељели смо да видимо да ли похађање семинара на тему насиља у породици може да утиче на смањење предрасуда о тој врсти насиља и утиче ли на адекватнији однос према дјеци с искуством насиља у породици. На нашем узорку наставника нијесмо добили значајну разлику ни на једној од предрасуда о насиљу у породици у односу на то да ли су похађали семинаре на исту тему. Ипак, на граници значајности су били одговори на предрасуду *Жене понекад својим понашањем испровоцирају насиље*. Оно што је занимљиво је то да су настаници који нијесу похађали семинаре чешће извјештавали да се не слажу с овом предрасудом, него они који су похађали семинаре. Добијени резултат можемо да повежемо са склоношћу људи да чине фундаменталну атрибуциону грешку (Heider, 1958; Jones, 1990; Ross, 1977; Ross & Nisbett, 1991 према Aronson et al., 2013). Наиме, кад треба да процијенимо понашање других људи, склони смо да прецењујемо значај диспозицијских фактора (особине личности), а да умањујемо значај срединских фактора. Према томе, можемо да претпоставимо да су наставници из нашег узорка управо на основу те склоности и одговарали на ову предрасуду – прецијенили су значај

особина личности као узрочника доживљеног насиља од стране партнера. Овај податак заправо не говори много о ставовима и предрасудама које просвјетни радници имају у односу на жене с искуством насиља у породици, већ о томе колики значај у процјени туђег понашања дајемо карактеристикама личности, а занемарујемо специфичности ситуације у којој се особа и налази. Овај моменат је од великог значаја првенствено за креирање нових едукативних програма на тему насиља у породици, у којима је битно ставити нагласак на елиминасање сваке одговорности жртве за доживљено насиље у породици.

У овом истраживању фокусирали смо се на когнитивну компоненту ставова – предрасуда јер се сва питања односе на ставове о насиљу у породици те би за будућа истраживања било корисно узети у обзир и бихејвиоралну компоненту ставова, тј. да ли се просвјетни радници различито понашају према женама и дјечи са искуством насиља у породици и да ли је то понашање одређено семинарима које су похађали или неким другим факторима, можда чак и когнитивном компонентом ставова.

Литература:

- Anda et al., (2011). *The enduring effects of abuse and related adverse experiences in childhood: A convergence of evidence from neurobiology and epidemiology*. Retrieved February 25, 2015 from: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3232061/pdf/nihms340170.pdf>

- Aronson, E., Akert, R. & Wilson, T. D. (2013). *Social Psychology*. New Jersey: Pearson Education, Inc.

- Алексић, Ј. и Ђорговић, Ј. (2011). *Приручник за медијско извештавање о насиљу у породици и насиљу над женама*. Београд: Пројекат Борба против сексуалног и родно заснованог насиља Управа за родну равноправност Министарство рада и социјалне политике.

- *Правилник о сталном стручном усавршавању и стицању звања наставника, васпитача и стручних сарадника*. (2013). Retrieved March 4, 2015 from

- <http://www.zuov.gov.rs/dokumenta/pravilnik%20o%20stalnom%20strucnom%20usavrsavanju%202013.doc>

- *Приручник за рад са женама са траумом мушког насиља – феминистички приступ*. (2012). Београд: Аутономни женски центар.

- Стевковић, Љ. (2006). *Карактеристике насиља над децом у породици и његове последице на здравље*. Retrieved February 25, 2015 from http://www.vds.org.rs/File/Tem0603_1.pdf

- Perry, B.D. (2001). The neurodevelopmental impact of violence in childhood. In D. Schetky and E.P. Benedek (Eds.). *Textbook of Child and Adolescent Forensic Psychiatry* (pp. 221-238). Washington, D.C.: American Psychiatric Press, Inc.

- Perry, B. D. (2008). Child Maltreatment: A Neurodevelopmental Perspective on the Role of Trauma and neglect in Psychopathology. In T. Beauchaine and S. P. Hinshaw (Eds.). *Child and Adolescent Psychopathology* (pp. 93-129). Hoboken: John Wiley & Sons.

- Perry, B. D. (2015). Creating an Emotionally Safe Classroom. Retrieved January 03, 2015, from: <http://www.scholastic.com/>

- Ludy – Dobson, C., & Perry, B. (2010). The Role of Healthy Relational Interactions in Buffering the Impact of Childhood Trauma. In Gil, E. (Ed.). *Working with Children to Heal Interpersonal Trauma: The Power of Play* (pp. 26-43). New York: The Guilford Press.

THE IMPORTANCE OF EDUCATION IN ELIMINATING TEACHERS' PREJUDICES ABOUT DOMESTIC VIOLENCE

Abstract:

This paper is about the research aimed at analysis of prejudices elementary school teachers have about domestic violence and their relation to teachers' attendance to seminars on family violence. The research sample consisted of 101 teacher aged 24 – 64 (Mdn = 42). Questionnaire 'PORONA' was designed and distributed to respondents in order to analyse attitudes of teachers towards domestic violence. The sample of educators showed no significant differences of prejudices about domestic violence regardless of attendance to seminars dedicated to this topic. The research results raise questions of how educated and sensitive are grade teachers and subject teachers when they teach about family violence. In addition there is a need to design new curricula on family violence where they should emphasize total elimination of any responsibility of the victim for the suffered domestic violence.

Key words: *education, domestic violence, elementary school teachers*

Tamara MILIĆ¹

PODRŠKA NASTAVNICIMA U RADU S ĐECOM S AUTIZMOM²

Rezime:

U ovom radu razmatra se inkluzija dece s autizmom u procesu obrazovanja i vaspitanja, zadovoljavanje njihovih razvojnih i obrazovnih potreba od strane nastavnog kadra, odnosno podrška nastavnicima koji s njima neposredno rade. Sagledavamo kadrovske potencijale, primjenu različitih didaktičko-metodičkih pristupa.

U radu prezentujemo rezultate istraživanja koje osvjetljava trenutnu situaciju, u kojoj nastavnici ne posjeduju adekvatno znanje o karakteristikama, potrebama i pristupima rada s decom s autizmom. Prepoznati su aktuelni pristupi i metode rada i preporučena nova rješenja u praksi nastave i učenja za decu s autizmom. Takođe, razmatra se podrška nastavnicima da bi njihove profesionalne kompetencije dobile viši nivo i da bi bili u stanju da na primjeren i optimalan način odgovore na potrebe dece s autizmom u obrazovno-vaspitanom procesu.

Ključne riječi: *obrazovna politika, inkluzivno obrazovanje, деца sa autizmom*

1. UVOD

Inkluzivno obrazovanje je proces u kojem škola prihvata sve učenike, smanjuje sve oblike isključenosti, prepreke koje čine život neke dece nepotrebno teškim (Sebba & Sachdev, 1997). Obrazovna inkluzija treba da podstakne razumijevanje, prihvatanje, saradnju i tolerantnost, razvije otvorenost za druge, znanja, stavove i vještine neophodne za život u društvu različitosti. U školama se uči kako: razumjeti druge, poštovati različitost, solidarizati se, prepoznati i odbiti oblike diskriminacije.

Kod učenika se razvijaju znanja, stavovi i vještine neophodne za život u društvu različitosti. To su, prije svega, empatija, otvorenost, poštovanje

¹ mr Tamara Milić, savjetnica u Ministarstvu prosvjete Crne Gore

² *Izvod iz magistarskog rada „Pravci razvoja politike inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori s fokusom na decu s autizmom“*

različitosti, tolerancija, umijeće komunikacije, saradnje, nenasilnog rješavanja problema i kritičko mišljenje.

Efektivno inkluzivno obrazovanje je ono obrazovanje koje zadovoljava potrebe deteta. Njegovi pozitivni efekti se mjere kroz obrazovna postignuća, skorove na testovima, zapošljivost. Pedagoške prakse i organizacione strukture škola i školskih sistema, motivacija, sposobnost, odnos učenika i nastavnika, takvi su da ostvaruju postavljene obrazovne i razvojne ciljeve. Materijalni resursi koji uključuju školske objekte, namještaj, udžbenike, obrazovnu tehnologiju omogućavaju postizanje obrazovnih ishoda i individualnih karakteristika deteta.

Efikasno inkluzivno obrazovanje ogleda se kroz stopu nastavljanja školovanja, odgovarajući ishod obrazovnog sistema. Od nemjerljivog značaja za efikasnost inkluzivnog obrazovanja su postignuća koja učenici stižu zahvaljujući iskustvu proisteklom kroz integraciju i uključenost u proces redovnog školovanja.

Benefiti inkluzivnog obrazovanja vidljivi su u njegovoj pravičnosti. Pravičnim inkluzivnim obrazovanjem nadilaze se okolnosti koje nijesu pod kontrolom individue i za koje ona ne može biti odgovorna. Politikom jednakih šansi se neutrališe ili kompenzuje nejednakost, prevazilaze razlike uzrokovane faktorima koji su etički neprihvatljivi, koje dijete ne može kontrolisati (smetnja i teškoća u razvoju) i na koje ne može uticati (društvene barijere i sl).

U skladu s navedenim, inkluzivni model bazira se na sljedećim osnovnim postulatima: Pozitivni etos škole/vrtića baziran je na timskom radu i odgovornosti svakog zaposlenog; Škola je fizički dostupna i adekvatno pripremljena; Dijete radi po individualnom razvojno-obrazovnom planu (IROP); Roditelji su partneri i aktivno učestvuju u planiranju i praćenju razvoja svog deteta.

2. SAVREMENO VIĐENJE ĐECE S AUTIZMOM I NJIHOVIH POTREBA

Autizam je neurorazvojna smetnja koju karakterišu poteškoće u oblasti recipročnih socijalnih interakcija i obrazaca komunikacije, ograničen, stereotipan i repetitivan repertoar ponašanja, interesovanja i aktivnosti. Simptomi iz spektra autizma zapažaju se u ranom djetinjstvu i dominantno ogledaju u teškoćama međuljudskih odnosa, razvoja jezika i govora, interesovanja, aktivnosti, imaginacije i kreativne igre i sl.

Studije sa skeniranjem mozga u kojima se razmatra porijeklo autizma ukazuju na postojanje neurobiološke osnove, tj. specifičnog neurohemijskog procesa (Journal of Autism and Developmental Disorders, 2002). Dakle, autizam nije „mentalna bolest“; ne nastaje zbog „emocionalne lišenosti“, „hladnih“ roditelja koji nedovoljno obraćaju pažnju na svoju decu.

Najnoviji rezultati pokazuju da jedno od šezdeset devetoro dece ima autizam (CDC, 2014). Prisustvo je četiri puta češće u muškoj populaciji. Važno je istaći da ne postoji prenatalna i rana detekcija autizma, odnosno bio-hemijski i hromozomski marker za utvrđivanje autizma (Glumbić, 2013).

Kriterijumi autizma posmatraju se u odnosu na vještine komunikacije, socijalne interakcije, prisustva stereotipnih ponašanja, interesa i aktivnosti. Đeca s autizmom imaju smetnje u društvenom kontaktu (govoru i komunikaciji), razmišljanju i ponašanju i senzornoj percepciji (Wing, 1988).

Dijete s autizmom često ne reaguje kad mu se obraćamo, ne odgovara na svoje ime, otežano apstrahuje da se s njim komunicira, manifestuje neobične obrasce igranja, privrženost određenim predmetima (Greenspan, 1998). Pridodaju se smetnje u socijalnoj interakciji: odsustvo kontakta očima, isti izraz lica bez obzira na situaciju i socijalnu dinamiku, neadekvatan odnos s vršnjacima i dr. Svako dijete s autizmom ima teškoće u socijalnim interakcijama i ponašanju, ali stepen i vrsta teškoće variraju.

Mnoga đeca s autizmom imaju problem s funkcionalnim govorom. Razvoj govora je usporen ili s teškoćama; kreće se od odsustva govora do veoma razvijene jezičke vještine, ali s poteškoćama u razumijevanju „potrebe za komunikacijom“. Ona ne razumiju činjenicu da govor služi za prenošenje poruka drugim osobama, izraženih gestom, mimikom, izrazom lica...

Smetnje u razmišljanju ogledaju se kroz nefleksibilnost i rigidnost misaonog procesa; teškoće u kreativnosti, zakašnjelosti ili odsustvu imaginacije; teškoće u razlikovanju imaginarnog od stvarnog itd. Može se uočiti jednokanalna pažnja usmjerena određenom objektu ili nekom njegovom dijelu koji je posebno fascinantna za dijete.

Ponašanje može biti ritualno, oslonjeno na rutinu, pokreti stereotipni uz neuobičajene načine korišćenja predmeta i neobičnu sklonost prema predmetima. Kao karakteristika u ponašanju prepoznaje se i pojačana anksioznost. Manifestuje se uznemirenošću, agitiranošću, negativizmom i sl. Najčešće je ovakvo ponašanje isprovocirano u situacijama kada dijete ne može da se izrazi ili ga drugi ne razumiju; kada je uplašeno izvorom senzornog podražavanja; kada se dešavaju promjene u okruženju i rutinama; kada ne razumije socijalna očekivanja i dr.

Javlja se hipersenzitivnost jednog ili više čula – na zvuk, miris, dodir, boju, oblik, svjetlost, teksturu, pokret (na jedno ili nekoliko čula istovremeno). Na senzorne podražaje često reaguju na atipičan način, pa mogu manifestovati motorne manirizme ruku ili prstiju koji su ponavljajući uz neobična ponašanja poput udaranja rukom, ljuljanja i slično.

2.1. Savremeni pristupi u radu s decom s autizmom

U radu s decom s autizmom primjenjuju se pristupi zasnovani na organizovanosti, osmišljenosti, usmjerenosti, svrhovitosti, funkcionalnosti.

Dominiraju vizuelni pristupi, komunikacija uz pomoć sličica, strukturisano podučavanje, modifikovanje ponašanja i dr. Označavanjem predmeta se pomaže detetu s autizmom da razumije organizaciju okruženja, podstiče primjereno ponašanje. Aktivnosti se sistematizuju kroz dnevne, konkretne rasporede, piktografe za učenje informacija, planere, ploče za izbori liste za provjeru aktivnosti.

U praksi se najčešće koriste: Picture Exchange Communication System (PECS), Primijenjena analiza ponašanja (ABA), TEACCH (program usluga za decu s autizmom i sličnim smetnjama u razvoju), SPEPP (strukturisanje, pozitivni pristupi i očekivanja, empatija, prilagođavanje i povezanost), društvene priče...

Picture Exchange Communication System (PECS) je sistem korišćenja komunikacijskih sličica. Deca sa smetnjama sluha koriste znakovni jezik, deca sa smetnjama vida Brajevim pismom, dok se deca s autizmom služe komunikacijskim sličicama.

Primijenjena analiza ponašanja (ABA) je mješavina psiholoških i obrazovnih tehnika koje su prilagođene potrebama deteta i utiče na mijenjanje ponašanja. ABA podrazumijeva upotrebu bihevioralnih metoda - u strukturisanim i nestrukturiranim situacijama. Koristi se pozitivnim potkrepljenjem, jednostavnim, kratkim, jasnim i razumljivim uputstvima, pravilima se poštuju dosljedno bez odstupanja.

TEACCH je skraćenica za program usluga za decu s autizmom i sličnim smetnjama u razvoju. Program predstavlja fizički, organizaciono i vizuelno strukturisano i jasno podučavanje. Obrazovna aktivnost je strukturisana, odvija se kroz individualni rad i vodi nezavisnosti deteta.

SPEPP (eng. SPELL) je skraćenica za strukturu, pozitivne pristupe i očekivanja, empatiju, prilagođavanje i povezanost. Ovaj pristup koristi rutine, raspored, vizuelna pomagala.

Društvene priče sekoriste za poučavanje socijalnih vještina, očekivanih oblika ponašanja, društvenim pravilima koja prate određenu životnu situaciju pojedinog učenika. Opisuju interakcije, situacije, ponašanja, vještinetog učenika.

2.2. Plan i program rada s decom s autizmom

Kurikulum čini program aktivnosti koji se odnosi i na nastavnika i na učenika i sastavljen je s namjerom da učenici što uspješnije postignu određene vaspitno-obrazovne ciljeve.

U Evropi je školama pružena autonomija da u skladu sa specifičnostima autizma, individualnim karakteristikama i potrebama deteta, savremenim pristupima, postignu propisane ciljeve i ono što je detetov najbolji interes (samostalno životno i profesionalno funkcionisanje). Ovo je osnov za detetov individualni program čije se ispunjenje postiže timskim radom.

U Crnoj Gori se donosi program za nastavni predmet i treba da omogući *znanja* iz konkretnog predmeta, razvijanje *kognitivnih i socijalnih vještina*, formiranje *stavova i vrijednosti* koji proizilaze iz znanja da bi se mogli primijeniti u životnim situacijama. Nedavno je utvrđen nastavni program za decu s autizmom (februar, 2013).

Emocionalne i socijalne karakteristike i očuvane sposobnosti deteta su osnov za izradu Individualnog razvojno-obrazovnog programa. Radi se pojedinačno za svako dijete i sadrži: detaljan opis aktuelnog funkcionisanja

đeteta (cio razvojni status, oblasti razvoja – saznajnog, emocionalnog, socijalnog i fizičkog).

Kada je riječ o deci s autizmom IROP se usmjerava ka socijalnoj interakciji, primjeni neverbalnih oblika ponašanja, sposobnosti da inicira i održava konverzaciju, razvoju vršnjačkih odnosa, uspostavljanju ponašanja, realizaciji interesovanja i aktivnosti. Za pripremu, primjenu, praćenje i prilagođavanje programa, škola obrazuje tim koji čine: nastavnici, stručni saradnici škole i resursnog centra, uz neophodno učešće roditelja. Afirmiše se timski rad, kompetencije i odgovornosti svakog člana.

3. OPIS METODOLOGIJE RADA

Organizovanje vaspitno-obrazovnog procesa podrazumijeva uslove za razvoj potencijala dece, ispunjavanje potreba, valorizaciju interesovanja. Ključna promjena u procesu reforme sistema obrazovanja i vaspitanja je mnogo aktivniji nastavni proces koji zahtijeva da se nastavnici prilagođavaju mogućnostima učenika.

Međutim, svijet dece s autizmom nije prepoznat na pravi način, i u nastavnom procesu nijesu na optimalan način stvoreni uslovi za inkorporiranje i razvoj njihovih osobnosti. Nastavnici nemaju dovoljno znanja o autizmu, usljed nedovoljne pripreme tokom inicijalnog obrazovanja kao i u toku rada i umanjene su im kompetencije da nastavni proces učine dostupnim deci s autizmom.

U postojećoj praksi nastavnici se, prioritetno, rukovode poštovanjem programski projektovanih standarda znanja. Nijesu introjektovali da IROP pruža autonomiju, pravo i slobodu da individualizuju, prilagode, diferencirajući sadržaje, metode i postupke rada. Nedostaje im metodičko-didaktička spretnost da referentni programsko-nastavni koncept primjere mogućnostima učenika u domenu ciljeva, aktivnosti, praćenja i vrednovanja postignuća.

S obzirom na rečeno, cilj nam je bio da utvrdimo u kojoj su mjeri nastavnici edukovani za rad sa decom s autizmom i da li primjenjuju odgovarajuće metode rada; na koji način saraduju nastavnici i stručni saradnici i da li od njih dobijaju odgovarajuće sugestije za rad u učionici sa učenikom s autizmom; koju vrstu profesionalne podrške nastavnici očekuju za rad s đetetom s autizmom.

Uzorak je bio namjeran, obzirom na temu istraživanja koja se nalazi u oblasti autizma kao smetnje, te je odredila definisanje populacije.

Istraživanje je sprovedeno u osnovnim školama: „21. maj“, „Štampar Makarije“, „Sutjeska“, „Radojica Perović“, „Savo Pejanović“ i „Pavle Rovinski“ iz Podgorice, „Mileva Lajović Lalatović“ i „Braća Labudović“ iz Nikšića, „Jugoslavija“ iz Bara, „Druga osnovna škola“ iz Budve, „Njegoš“ iz Kotora, „Ilija Kišić“ iz Herceg Novog, „Dušan Korać“ iz Bijelog Polja, „Mustafa Pećanin“ iz Rožaja, „Boško Buha“ iz Pljevalja, kao i resursnim centrima „1. jun“ i „Podgorica“ iz Podgorice.

S nastavnicima/nastavnicama primijenjen je strukturisani upitnik koncipiran iz dva dijela. Prvi dio odnosi se na osnovne podatke, a drugi dio na stepen poznavanja osobina i pristupa u radu s detetom s autizmom, saradnju s profesionalacima, koje ciljeve je potrebno postaviti kad je u pitanju program rada za decu s autizmom i kako i na koji način pratiti njihovo postignuće.

4. NALAZI ISTRAŽIVANJA

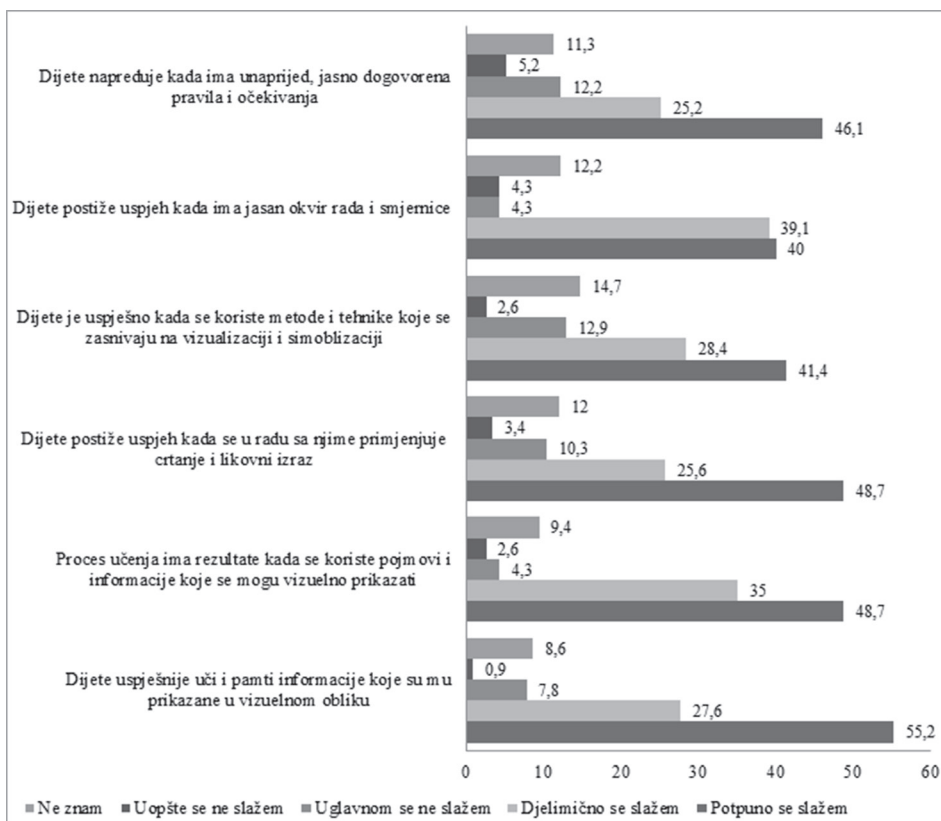
Istraživanjem je obuhvaćeno 119 nastavnika iz Podgorice, Nikšića, Bara, Budve, Kotora, Herceg Novog, Bijelog Polja, Rožaja i Pljevalja. Obuhvatili smo 47,9% prvog, 22,7% iz drugog i 25,2% nastavnika iz trećeg ciklusa. Ispitani nastavnici najčešće imaju od 6 do 10 godina radnog staža (27,7%), a najmanje preko 25 godina staža (8,4%), što upućuje da se pri organizaciji nastave u smislu raspodjele časova u odjeljenjima sa decom s autizmom bira mlađi, ali iskusniji kadar.

Od ukupnog broja ispitanih, 75,6% nastavnika nikada nije bilo na obuci usmjerenoj na rad s decom s autizmom. Za 83,2% dece se uvijek radi IROP, od čega da je u izradu uvijek uključeno 71,4% nastavnika, a nikad 7,6% njih.

Zanimalo nas je kako nastavnici sagledavaju osobine učenika s autizmom i dobili sljedeće: Ima teškoće u povezivanju informacija – 53,4%, Izgleda kao da voli da se igra samo i nezainteresovano je za druge – 48,7%, Uznemiri se kada ga prekinu u rutinama i ritualima – 45,8%, Razvoj govora je usporen ili s teškoćama – 45,7%, Otežano ostvaruje kontakt očima, ne gleda sagovornika ili onog koji mu se obraća - 43,7%.

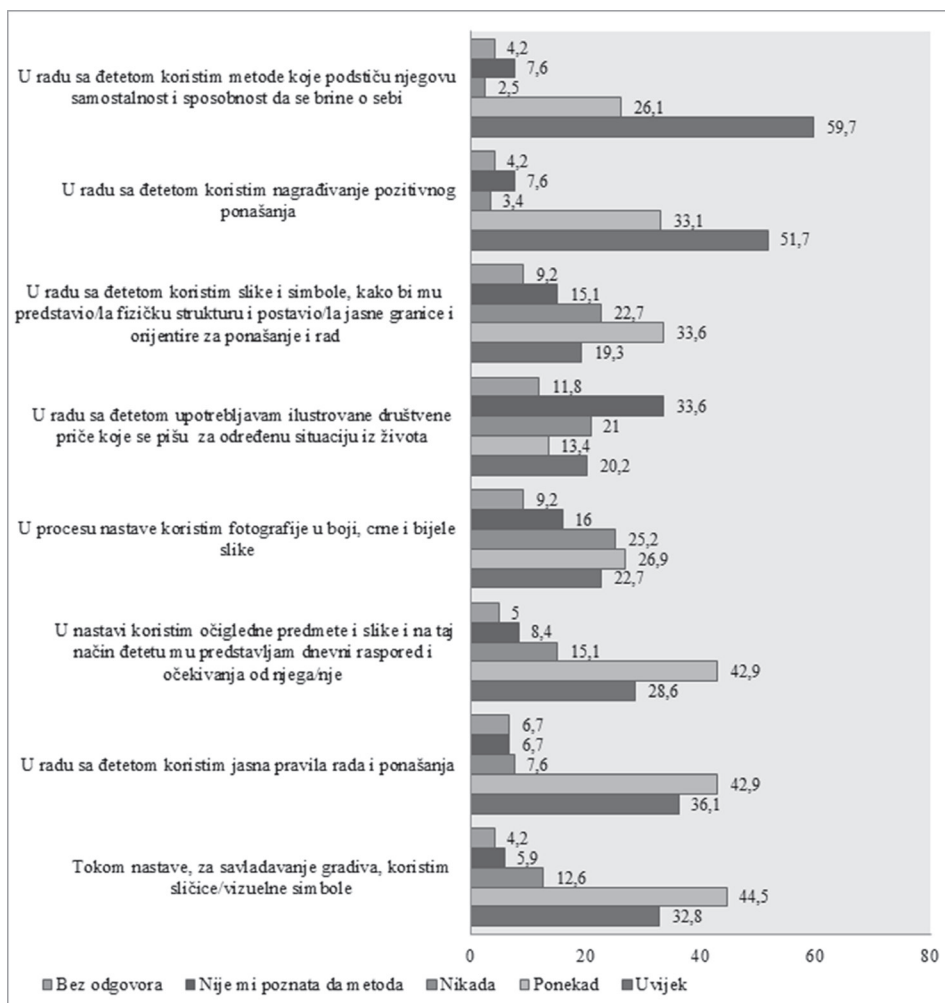
Zanimalo nas je kako nastavnici percipiraju načine na koje deca s autizmom uče i dobili da se u potpunosti slažu da: Dijete uspješnije uči i pamti informacije koje su mu prikazane u vizuelnom obliku – 55,2%; Dijete napreduje kada ima unaprijed, jasno dogovorena pravila i očekivanja – 46,1%; Dijete postiže uspjeh kada se u radu sa primjenjuje crtanje i likovni izraz – 48,7%; Dijete je uspješno kada se koriste metode i tehnike koje zasnivane na vizualizaciji i simbolizaciji – 41,4%. U potpunosti se 48,7% nastavnika slaže da proces učenja ima rezultate kada se koriste pojmovi i informacije koje se vizuelno prikazuju, a djelimično 35%. Potpuno slaganje sa tvrdnjom da dijete postiže uspjeh kada ima jasan okvir rada i smjernice izražava 40% nastavnika, a djelimično 39,1%.

Grafikon 1: podučavanje

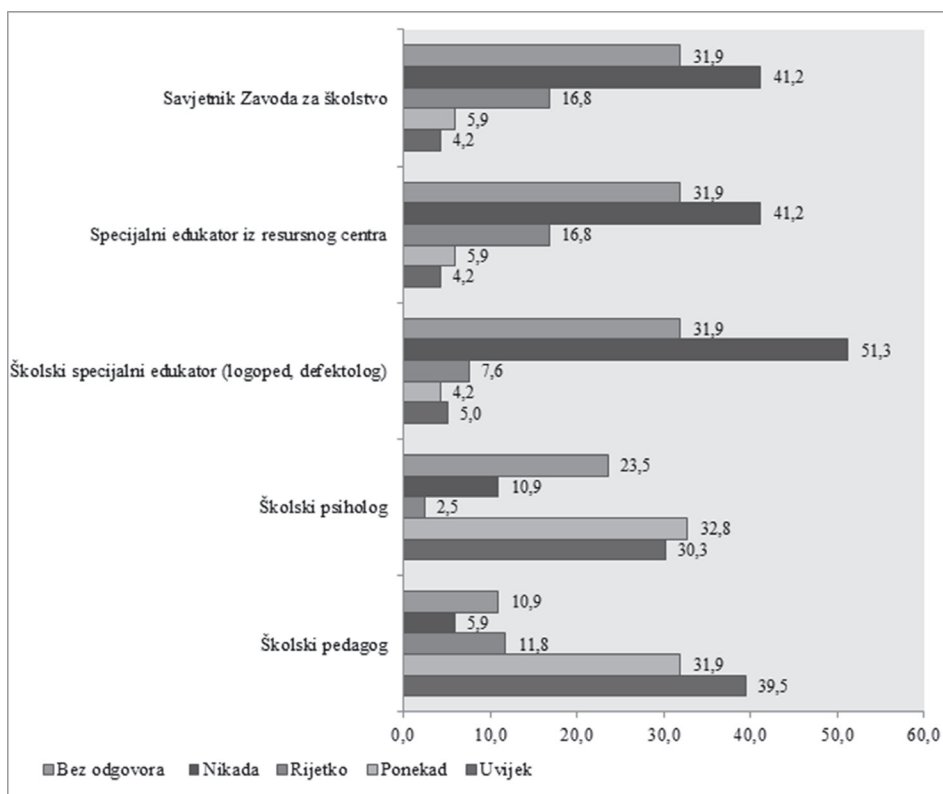
Shodno tome, nastavnici navode da a detetom uvijek primjenjuju: metode koje podstiču njegovu samostalnost i sposobnost da se brine o sebi uvijek 59,7%, nagrađivanje pozitivnog ponašanja – 51,7%. Ponekad koriste: sličice/vizuelne simbole – 44,5 %, jasna pravila rada i ponašanja kao i očigledne predmete i slike da bi predstavili dnevni raspored i očekivanja – 42,9%, slike i simbole za fizičku strukturu, jasne granice i orijentire za ponašanje i rad – 33,6% i fotografije u boji, crne i bijele slike – 26,9%. Ilustrovane društvene priče koje se pišu za određenu situaciju iz života - nepoznate su im – 33,6%. Zapaža se da je u pitanju metodika koja ima opštu upotrebnu vrijednost, zasnovana na generalnim pedagoškim načelima i sticana tokom inicijalnog obrazovanja, ali ne i ciljano orijentisana na autizam.

Grafikon2: metodika

Nastavnici navode da: u 39,5% slučajeva školski pedagog uvijek radi sa detetom, ponekad u 31,9% slučajeva; školski psiholog uvijek u 30,3% , a ponekad u 32,8% slučajeva. Logopedi se angažuju češće: uvijek – 51,3%, ponekad 31,9%. Profesionalci resursnih centara nikada – 41,2%, a savjetnik Zavoda za školstvo 41,2%.

Grafikon 3: profesionalci

Shodno navedenom, **očekivanja nastavnika od profesionalcu su sljedeća:**

Školski pedagog –obuke o inkluziji i vrstama smetnji, učestvuje u izradi IROP-a; Pruža stručnu pomoć: savjeti o metodama za rad sa detetom, pomoć u pripremi časova, osmišljavanju metoda, demonstracija metoda rada; neposredni rad sa ovom decom i veće prisustvo na časovima.

Školski psiholog –treba da pruži opis deteta i individualno radi s njim, sprovodi psihološke opservacije, aktivno učestvuje u izradi IROP-a, demonstrira metode; nudi instrukcije za rad s detetom; participirau izradi specijalizovanog materijala za rad sa detetom.

Školski specijalni edukator (logoped, defektolog) – neophodan je za opis deteta i karakteristika autizma; rad sa detetom treba da je aktivan – usmjeren na razvoju govora i komunikacije; realizuje obuke, demonstrira metodiku, i nastavnicima pruža savjete i instrukcije.

Specijalni edukator resursnog centra –treba da dolazi u školu, daje praktične savjete, drži obuke, predavanja i pokaže metode rada, radi sa detetom i savjetuje kako se radi s njim.

Savjetnik Zavoda za školstvo – treba da obilazi školu, organizuje i sprovodi seminare, daje praktične savjete i konkretne prijedloge (IROP i ocjenjivanje dece), predlaže smanjenje broja učenika u odjeljenju, obezbjeđivanje sredstava za rad.

Roditelj/staratelj deteta –treba da bude u stalnom kontaktu s nastavnicima, učestvuje u svemu što je od interesa za dijete; da nudi instrukcije i realnu sliku detetovog ponašanja kod kuće. Potrebna je kontinuirana saradnja, dosljednost i angažovanost u radu kod kuće.

Završno smo željeli da dobijemo preporuke za proces evaluacije. Nastavnici kao najvažnije sugerišu: trenutni nivo postignuća deteta – 82,4%, primjenu komunikacijskih sličica – 79%, angažman profesionalaca – 73,9%, sprovođenje edukacije – 68,1%. Kao najmanje važne predlažu samokontroli primjereno ponašanje – 44,5% i poučavanje kroz društvene priče – 38,7%.

Zatim, napravili smo šest novih varijabli da bi ispitali korelaciju između varijabli i utvrdili kvalitet predviđanja pojedinih. Osamnaest ajtema koji mjere poznavanje osobina deteta transformisali smo u standardizovane i formirali relijabilnu varijablu koja mjeri osobine dece s autizmom.

Tabela 1: relijabilnost osobine

Reliability Statistics		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
.918	.918	18

Sljedeća je formirana varijabla „nastava“ na osnovu šest ajtema koji mjere poznavanje učenja dece s autizmom. Sirovi su pretočeni u z skorove, utvrđen koeficijent relijabilnosti (.926), a onda formirana jedinstvena varijabla - nastava koja mjeri kako deca s autizmom uče.

Uslijedilo je formiranje varijable „metode“ od osam ajtema koji mjere što nastavnici primjenjuju u radu sa decom s autizmom. Nakon što su sirovi transformisani u z skorove dobijen je visok Cronbach's Alpha koeficijent (.917) i formirana varijabla koja mjeri nastavničke metode.

Zatim je sedam sirovih varijabli transformisano u standardizovane, ispitana njihova relijabilnost (.952) i kreirana varijabla koja mjeri poznavanje “programa“ za decu s autizmom.

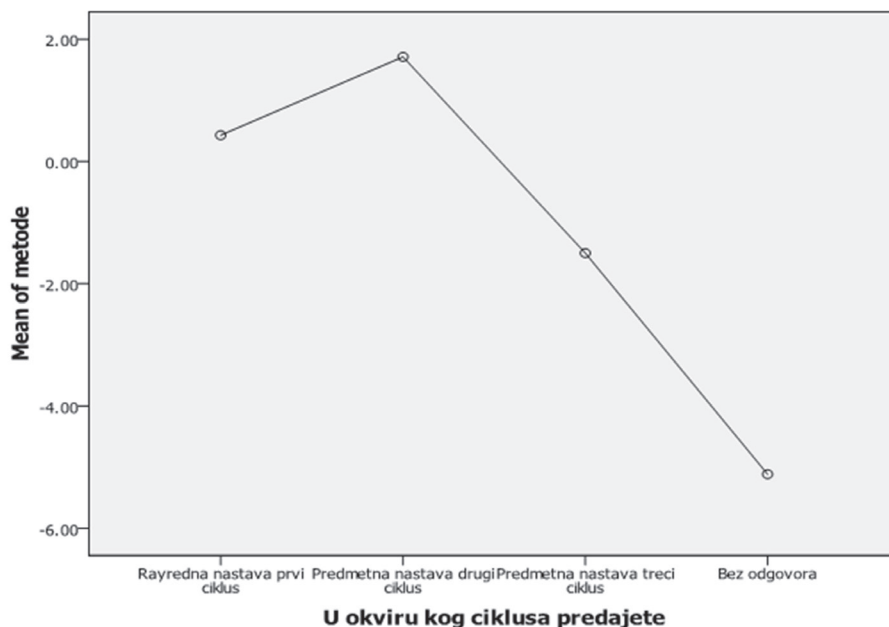
Konačno, četrnaest ajtema koji mjere dimenzije evaluacije postignuća dece s autizmom, transformisali smo u standardizovane varijable. I za njih je utvrđen koeficijent relijabilnosti (.949) i formirana jedinstvena varijabla – vrednovanje koja mjeri oblasti „postignuća“ dece s autizmom.

Primijenili smo ANOVU i pronašli statistički značajnu razliku Sig. 0.065 za broj stepeni slobode (df) = 118 unutar grupa nastavnika (zavisno od ciklusa

u kojem predaju) odnosu na varijablu metode koja mjeri način rada s decom s autizmom.

Pokazalo se da su nastavnici razredne nastave (I ciklus) informisaniji u pogledu pristupa u radu, slijede nastavnici II ciklusa, dok su nastavnici u III ciklusu potpuno neinformisani. Razloge vidimo u tome da je najveći broj dece u I ciklusu pa se zbog inicijalnog kontakta nastavnici informišu; što je najveći broj obuka zabilježen u I trogodištu; kao i da su metode koje se tada primjenjuju iz korpusa aktivne nastave, a time i deteto-centrične (grafikon).

Grafikon 4: Anova: ciklus-metode

Primijenjeni X^2 – test je pokazao da ne postoji veza između varijabli poznavanja učenja dece s autizmom (varijabla nastava) i godina staža nastavnika jer je očekivana za vrijednost 0.04.

Tabela 2: X^2 – test – staž-nastava

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	280.246 ^a	249	.085
Likelihood Ratio	223.185	249	.879
Linear-by-Linear Association	4.632	1	.031
N of Valid Cases	119		

a. 336 cells (100.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .04.

Željeli smo da utvrdimo postojanje i stepen povezanosti: između nastavničkog poznavanja osobina dece s autizmom i načina učenja; načina učenja i primjene metoda u praksi; primjene metoda sa mjerama kurikuluma; i kurikuluma i evaluacije.

Primijenili smo korelacionu analizu i sa 99% sigurnosti utvrdili postojanje velike pozitivne korelacije u sva četiri slučaja (osobine –nastava $r=0,645$; nastava – metode $r=0,510$; metode – program $r=0,575$; program – vrednovanje $r=0,680$).

Tabela 3: Korelacija osobine-nastava

Correlations			
		osobine	nastava
Osobine	Pearson Correlation	1	.645**
	Sig. (2-tailed)		.000
	N	119	119
Nastava	Pearson Correlation	.645**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	
	N	119	119

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tabela 4: Korelacija nastava- metode

Correlations			
		nastava	metode
Nastava	Pearson Correlation	1	.510**
	Sig. (2-tailed)		.000
	N	119	119
Metode	Pearson Correlation	.510**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	
	N	119	119

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tabela 5: Korelacija metode - program

Correlations			
		metode	program
Metode	Pearson Correlation	1	.575**
	Sig. (2-tailed)		.000
	N	119	119
Program	Pearson Correlation	.575**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	
	N	119	119

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tabela 6: Korelacija program-vrednovanje

Correlations			
		program	Vrednovanje
Program	Pearson Correlation	1	.680**
	Sig. (2-tailed)		.000
	N	119	119
Vrednovanje	Pearson Correlation	.680**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	
	N	119	119

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

5. ZAKLJUČCI

U Istraživanju koje smo sproveli htjeli smo da utvrdimo u kojoj mjeri su nastavnici edukovani i da li primjenjuju odgovarajuće metode rada sa decom s autizmom. Pokazalo se da nastavnici nijesu dovoljno upoznati s osobinama dece s autizmom i načinima na koje uče. Ovo je implikivano time da tokom inicijalnog obrazovanja, ali i procesa profesionalnog usavršavanja izostaje ciljano upoznavanje s ovom oblašću. Imajući u vidu karakteristike koje izdvajaju jasno je da oni ovoj deci pristupaju iskustveno i zasnovano na osobinama koje imaju upadljivu manifestaciju. Pribjegavaju primjeni metoda aktivne nastave zbog njenih mogućnosti za adaptiranje i individualizaciju nastave.

Konstatovali smo da je nedovoljna saradnja nastavnika sa stručnim saradnicima od koji ne dobijaju adekvatnu, već najčešće formalnu podršku za rad u učionici s decom s autizmom. Nedovoljna je učestalost angažmana školskog pedagoga, školski psiholozi u trećini slučajeva rade s decom, polovično je učešće logopeda, a profesionalci resursnog centra sporadično pružaju podršku.

Potvrđena je i pretpostavka da nastavnici očekuju ciljanu i specijalizovanu profesionalnu podršku za rad s decom s autizmom. Nastavnici izražavaju potrebu da se putem edukacija koje bi realizovali stručni saradnici i specijalisti u ovoj oblasti upoznaju s vještinama neposrednog rada sa ovom decom. Profesionalnu podršku vide u odnosu na pomoć tokom izrade i sprovođenja IROP-a, pripreme časova, kreiranja, izrade specijalizovanog materijala za rad sa detetom, demonstriranja ciljanih metoda za rad sa detetom. Kao nužan vide neposredan rad sa ovom decom koji bi izvodili specijalizovani saradnici.

Možemo zaključiti da smo Istraživanjem pokazali da u Crnoj Gori za decu s autizmom među nastavnicima ne postoji adekvatno znanje o karakteristikama i potrebama, savremenih pristupima i njihovoj primjeni u radu s ovom decom. Nastavnici laički poznaju osobine i metodiku rada sa decom s autizmom, što je implikivano izostankom edukacije. Podršku dobijaju formalno, dok principom poželjnih odgovora i iskustveno predlažu ciljeve za kurikulum i evaluaciju.

6. PREPORUKE

Zahvaljujući nalazima istraživanja uočeno je niz oblasti u kojima se preporučuju intervencije s ciljem poboljšanja aktuelne nastavne prakse za decu s autizmom.

Mjere se tiču bazičnog obrazovanja, specijalističkog osposobljavanja i kontinuiranog profesionalnog usavršavanja nastavnog. Potrebno je da se praktično upoznaju s metodikom rada s decom s autizmom i korišćenjem pristupa PECS, TEACCH, ABA, SPEEP, društvene priče i sl.

Na bazičnim studijama nastavnih fakulteta uvesti obavezni predmet „Metodika rada s decom s posebnim obrazovnim potrebama“. Jedan modul treba da uključi znanja o autizmu, praktične vještine i kompetencije za rad u učionici. Putem akademskog kreditiranja (ECTS) obavezati na praktičnog iskustva.

U skladu s poznatom i priznatom međunarodnom praksom, domaćim iskustvom, empirijskim nalazima, operacionalizovati koncept i kurikulum master studija koji treba da obezbijedi praktično-metodičke kompetencije inkluzivnih edukatora koji uključi oblast autizma.

Sistem stručnog usavršavanja nastavnika usmjeriti ka novim znanjima o osobinama dece s autizmom, savremenim pristupima koji podstiču kreativnost u radu i vode profesionalnim rezultatima i uspjehu deteta.

U neophodnoj stručnoj pomoći i podršci za razvoj dece s autizmom značajnu ulogu treba da ima Resursni centar za smetnje spektra autizma. U tu svrhu profesionalci treba da su: podrška kadru u inkluzivnom obrazovanju (edukacija); pomoć u izradi IROP-a; rad s detetom; izrada i dijeljenje specijalizovanog didaktičkog materijala...

Potrebno je da se osigura praćenje razvoja i evaluacija programskih ciljeva i ishoda za dijete s autizmom. Nastavnik planira intervencije na temelju preporuka za učenika i vodi portfolio. Evaluacija treba da prati da li se primjenjuju vizuelni pristupi, kombinuju tehnike i intervencije usmjerene na razvoj životnih vještina, komunikacije kroz vizuelne dnevne rasporede, pravila, uputstva, označavanje predmeta, društvene priče i podstiče samokontrola i primjereno ponašanje. Indikatori prate da li IROP odgovara potrebama deteta; da li je savjetodavno-instruktivni rad stručne službe i spoljnih saradnika s decom i nastavnicima permanentan.

Reference:

– Bloom, S. B. (1956), *Taxonomy of Educational Objectives*. Handbook I: Cognitive Domain. New York: McKay

– Grandin T. (2011), *The Way I See It: A Personal Look at Autism and Asperger's*, Future Horizons, Prepared by The Donahue Group, USA

– Greenspan S.(1998), *The Child with Special Needs: Encouraging Intellectual and Emotional Growth*. M.D., Basic Books, Da Capo Press, USA

– *Journal of Autism and Developmental Disorders* (October 2002). Vol. 32, No. 5

–Koegel R. L., Koegel L. K. (1995), *Teaching Children with Autism: Strategies for Initiating Positive Interactions and Improving Learning Opportunities*, Baltimore: Brookes

–Sebba, J., Sachdev, D. (1997), *What Works in Inclusive Education?*, Barnardo's, Barking-side.

–Wing L. (1988), *Aspects of Autism*, Biological Research, London: Gaskell

–http://www.autism.com/index.php/understanding_1in69, Center for Disease Control and prevention (CDC), July, 2014, *ASD affects 1 in 69 children*, preuzeto 17. jula 2014. godine

SUPPORT FOR TEACHERS WHO WORK WITH CHILDREN WITH AUTISM

Abstract:

This paper deals with the inclusion of children with autism in the process of education, fulfilling their developmental and educational needs, and support that teachers get for their work. The paper perceives teaching resources through application of different methods.

This paper presents results of the research that is aimed at determining the current situation where teachers lack adequate knowledge about the autism: characteristics and needs of children, new approaches etc. Paper identifies current approaches and methods applied in teaching of children with autism. Finally, recommendations and new solutions for improving teaching and learning process for those children were given. It also focuses on the support that teachers need for the work with children with autism.

Key words: *educational policy, inclusive education, children with autism*

Jelena PERUNOVIĆ-SAMARDŽIĆ¹

UPRAVLJANJE LJUDSKIM RESURSIMA I NJIHOV RAZVOJ U OBRAZOVANJU

Rezime:

U poslovnom okruženju, osnovni resurs svake organizacije čine ljudi koji doprinose ostvarenju ciljeva. Njihova kreativnost, inovativnost, motivisanost i informisanost, osobine su koje ih čine drugačijim od ostalih resursa u ustanovi. Prema tome, zaposleni predstavljaju najvažniji resurs u kreiranju dodatnih vrijedosti ustanove.

Upravljanje ljudskim resursima ključna je profesionalna pozicija, nezamjenjiva za svaku ustanovu koja želi biti dugoročno i kvalitetno pozicionirana na tržištu. Zbog velike brzine napretka tehnologije, uspjeh opstanka može garantovati najvredniji resurs – ljudski i to samo doživotnim učenjem. O doživotnom učenju treba govoriti kao o modelu koji će ići u korak s vremenom i promjenama i koji će omogućiti razvijanje ustanova i organizacija s brigom o njihovom najvrednijem kapitalu – ljudima. Svjedoci smo da se fokus vraća na ljude kao kapital i da je to trend u cijelom svijetu. Ključni koncept koji će omogućiti konkurentnost i kvalitet rada i poslovanja je obrazovanje, odnosno razvoj svake osobe u procesu doživotnog učenja.

Ključne riječi: *upravljanje, ljudski resursi, obrazovanje odraslih, doživotno učenje*

Uvod

Upravljanje ljudima i liderstvo fenomeni su društvenog života, koji prate istoriju čovječanstva još od davnina. U to vrijeme nastajale su prve društvene grupe koje su branile ljudsku egzistenciju od neprijateljske okoline i njima nepoznate misteriozne prirode. Istorijski najstarija koncepcija upravljanja ljudskim resursima je upravljanje ljudima definisala kao djelatnost koja, prije svega, reguliše administrativne poslove i procedure u vezi sa zapošljavanjem ljudi, vođenjem, arhiviranjem i ažuriranjem dokumenata i informacija o zaposlenima, njihovom radu i aktivnostima, kao i serviranjem pomenutih informacija upravi ustanove tj. firme.

¹ Mr sci Jelena Perunović Samardžić, pedagog, viši savjetnik u JPU „Bambi“ Tivat

Glavni princip kojim su se tada vodili rukovodioci bio je princip ličnog iskustva. Metoda pokušaja i pogrešaka bila je profilišuća metoda formiranja rukovodilaca, a zaposleni su bili podređeni i izloženi strogom režimu, pa je bilo kakav znak pružanja otpora, nezadovoljstva uslovima ili kvalitetom posla bio brzo ugušen i sankcionisan.

U toku osamdestih godina 20. vijeka u naprednijim inostranim zemljama počela je da se razvija koncepcija personalnog rada označavana kao „upravljanje ljudskim resursima“, koja je i danas aktuelna. Upravljanje (ili moderniji termin – menadžment) ljudskim resursima podrazumijeva kreiranje strategije razvoja i stručnog usavršavanja zaposlenih u cilju poboljšanja radne efikasnosti pojedinca, tima ili organizacije. Iz široke palete personalnih aktivnosti, veliki značaj i popularnost je stekla oblast obrazovanja odraslih (andragogija) i zaposlenih, ali napredak su postigle i druge aktivnosti u vezi sa stabilizacijom pozicije zaposlenih.

U poslovnom okruženju osnovni resurs svake organizacije čine ljudi koji doprinose ostvarenju ciljeva. Njihova kreativnost, inovativnost, motivisanost i informisanost, osobine su koje ih čine drugačijim od ostalih resursa u ustanovi. Prema tome, zaposleni predstavljaju najvažniji resurs u kreiranju dodatnih vrijedosti ustanove.

Možemo reći da su pojedine aktivnosti upravljanja ljudskim resursima počele da se primjenjuju kako bi se udovoljilo potrebama organizacije, ali i potrebama samih zaposlenih. Akcent je stavljan na razvoj intelektualnog kapitala, podršku i promociju korporativnog, timskog i individualnog učenja i obrazovanja, kao i na stvaranje pogodne sredine u kojoj se znanja mogu razvijati, a da se njima može sistematski upravljati.

U današnjoj poslovnoj okolini ništa nije konstantno niti je moguće predvidjeti na koji će se način tržište rada ponašati sutra. Stalne promjene na svjetskom tržištu, prouzrokovale su nove, dinamične poslovne ciljeve i strategije. Te su strategije ambiciozne, radikalne i zahtijevaju ogromne promjene na svim organizacijskim nivoima. Kao odgovor na menadžersko traženje mehanizma za definisanje i postizanje ambicioznijih ciljeva novih strategija, pojavljuju se novi menadžerski koncepti, a uloga menadžera za ljudske resurse postaje neprocjenjivo važan činilac.

Proučavanje menadžmenta, kao i proučavanje ljudi i njihove kulture, u suštini je promjena – evolucija ideja o načinu poslovanja, prirodi ljudskih bića i funkcionisanju organizacija. Pomakom fokusa s tradicionalnog poslovanja ustanova gdje se “temeljni kapital” očitavao u vrijednosti i količini mašina i/ili proizvoda, današnji pristup ustanovi, onih koje žele opstati i biti konkurentni na tržištu rada, fokusira se na najvredniji kapital – ljude. Ljudi koji su prije izvršavali naredbe, sad imaju mogućnost donošenja odluka. Menadžeri se ne ponašaju više kao glavni rukovodioci već kao instruktori. Mijenjaju se načini

obavljanja zadataka, kao i ljudi koji treba da ih obave, odnosi između tih ljudi i njihovih menadžera, njihov put u karijeri, način mjerenja postignuća zaposlenih i kompenzacija, uloge menadžera i uprave. Upravo u takvom okruženju, osoba koja posjeduje znanje i vještine iz područja upravljanja ljudskim resursima je ključni činilac koji zajedno s rukovodećim kadrom vodi ustanovu ka uspješnom poslovanju.

Ljudi – najvredniji kapital svake ustanove

Osnovna snaga bilo koje organizacije su ljudi. Zato ključ krajnjeg uspjeha leži u načinu na koji ustanove odabiraju i organizuju ljude. Mali broj lidera u organizacijama je prepoznao potrebu radikalnog redizajniranja filozofije ustanove koje zahtijeva usmjerenost na individualno učenje, odnosno lični razvoj pojedinca.

Ljudi imaju vlastitu volju, želje i način razmišljanja. Ako zaposleni nijesu sami dovoljno motivisani da bi postigli ciljeve rasta i tehnološkog razvoja, jednostavno neće biti ni rasta, ni povećanja produktivnosti, a ni tehnološkog razvoja (prema Džubur, 1998).

Kulturološke promjene koje se događaju kad ljudi počinju shvatati važnost učenja i usavršavanja predstavljaju velike univerzalne promjene u tradicionalnoj kulturi rukovođenja.

Temeljna ideja zajedništva su grupe ljudi iz različitih organizacija koje rade zajedno da bi stvorili temelje discipline učenja u svakodnevnoj praksi.

Organizacija koja uči stalno se treba usavršavati vodeći računa o sljedećim sastavnim disciplinama: sistemskom mišljenju, sopstvenom razvoju svakog zaposlenog, mentalnim modelima, stvaranju zajedničke vizije i timskom učenju (Senge, 1994).

U svim navedenim aspektima važnu ulogu ima menadžer za ljudske resurse koji usmjerava i pronalazi rješenja i implementira kvalitetne procese koji doprinose visokom nivou motiviranosti zaposlenih (intrinzičnoj – uspješnoj motivaciji) i cjelokupnom poslovnom uspjehu cijele ustanove. (Vrban, 2010)

Upravljanje, rukovođenje i menadžment

Ljudski kapital postaje ključni faktor za postizanje poslovnih ciljeva i poslovne uspješnosti. Tu uspješnost i vrijednost osiguravaju djelimično ili potpuno ljudi koji nisu samo najznačajniji potencijal, nego i najskuplji i “najproblematičniji” resurs koji ustanova ima. Oni uključuju iskustvo, vještine, sposobnosti, znanje, kontakte, preuzimanje rizika i mudrost pojedinaca pridruženih ustanovi .

Za većinu autora pojmovi upravljanje, rukovođenje i menadžment imaju isto značenje, odnosno predstavljaju sinonime. Međutim, svaki od navedenih pojmova, osim male sadržajne sličnosti, odlikuje različitost. Zato je veoma važno razlikovati pojmove upravljanje, rukovođenje i menadžment:

Upravljanje je organizacijska funkcija i proces. Funkciju upravljanja u ustanovi vrši upravni odbor. Upravljanje se realizuje donošenjem upravljačkih odluka.

Rukovođenje označava aktivnost planiranja, organizovanja, vođenja i kontrole. Rukovođenjem se daju uputstva izvršiteljima za izvršenje radnih zadataka. Rukovođenjem se ostvaruju predviđeni ciljevi.

Menadžment se pojmovno određuje u trostrukom značenju. Menadžment označava proces maksimalnog iskorištenja i upotrebe raspoloživih resursa. Menadžmentom se naziva uprava i nadzorni odbor u ustanovi. Menadžmentom se nazivaju i svi menadžeri (direktori) u ustanovi koji su odgovorni za izvršavanje određenih zadataka.

(<http://www.poslovniforum.hr/management/rjecnik.asp>)

Menadžer ljudskih resursa

Rukovođenje ljudskim resursima predstavlja upravljanje ljudima koji individualno i timski doprinose ostvarenju poslovnih ciljeva ustanove. On omogućava ostvarivanje punog potencijala svih zaposlenih, kao i činjenicu da je svaki zaposleni na pravom mjestu. Ovaj sektor ima ulogu razvijanja odgovornosti i povećanja produktivnosti i efikasnosti svakog posebnog sektora. Povezuje timove i ljude, ubrzava i olakšava poslovne procese. Posao menadžera za ljudske resurse je kvalitetna i efikasna regrutacija i selekcija, tj. odabir pravih ljudi za posao i efikasno korištenje njihovih ljudskih resursa.

Menadžer za ljudske resurse treba motivisati radnike, eliminisati odsustva, uvesti pravedno nagrađivanje. Stručna selekcija i orijentacija zaposlenih omogućava da zaposleni budu dobro raspoređeni, i to na osnovu svojih sposobnosti, sklonosti i motiviranosti za rad. Sve ovo je posao menadžera ljudskih resursa i ovo bi trebao biti način razmišljanja jedne savremene ustanove.

Cilj svake ustanove je da njeni zaposleni optimalno obavljaju posao i da imaju visok stepen zadovoljstva. Ovo je moguće postići ukoliko se uspostavi dobra klima u organizaciji, a to je upravo zadatak menadžera za ljudske resurse. Kompetencija u upravljanju klimom na poslu jednako je važna kao i tehnološko znanje o poboljšanju produktivnosti i zadovoljstva poslom. Takođe, zaposleni u ljudskim resursima imaju zadatak promovisanja koncepta stalnog usavršavanja, doživotno učenje, što podrazumijeva pravovremeni odabir i organizaciju edukacije i treninga za zaposlene.

Menadžeri ljudskih resursa moraju poznavati psihologiju rada, pravne propise s područja rada i radnih odnosa, zdravstvenog osiguranja i zdravstvene zaštite, socijalne zaštite i zaštite na radu. Poznaju zakone i zakonske propise, interne propise organizacije u kojoj su zaposleni (statut, pravilnike, ugovore, kolektivne ugovore).

Na kraju menadžeri ljudskih resursa moraju biti upoznati s poslovnim strategijom i politikom organizacije u kojoj rade, jer je ona osnova za postavljanje

HR (eng. “human resources” – ljudski resursi) strategije i planova. Sa druge strane, uloga HR službe i njenih menadžera je ključna kad je riječ o dugoročnoj strategiji ustanove. (Vrban, 2010.)

Ljudski resursi i proces obrazovanja

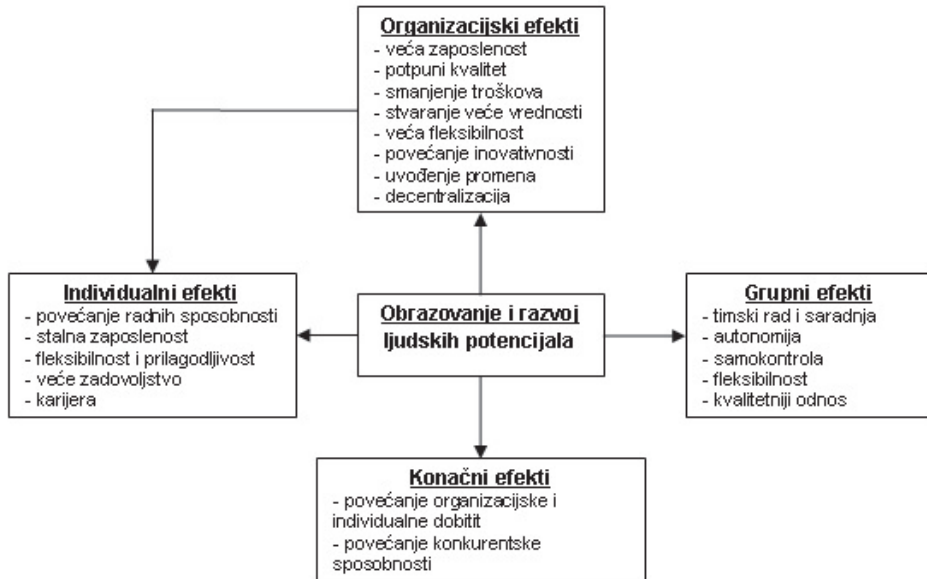
Jedan od temelja razvoja konkurentnosti ljudskih resursa jeste kvalitet formalnog obrazovnog sastava. Dokazano je da obrazovanje doprinosi produktivnosti – zato bi porast opšteg stepena obrazovanja trebao biti glavni prioritet za zemlju koja teži ostvarivanju većeg životnog standarda (Hall, 2002). Dodatna godina obrazovanja stanovništva pojedine zemlje omogućuje povećanje proizvodnje po stanovniku za 4-7% (Bassani i Scarpetta, 2001). Za razvijene zemlje, i za one u razvoju, u određivanju ekonomskog rasta kvalitet obrazovanja čak je i važniji od kvantiteta obrazovanja (Hanusek i Kimko, 2000).

Važnost obrazovanja je porasla pa je u 21. vijeku sve važnija potreba za dobro obrazovanim kadrom. Priroda zaposlenja se mijenja – trend ide prema visoko kvalifikovanim “specijaliziranim kadrovima.”

Više je razloga zbog kojih se ulaganje u ljudske resurse sve češće spominje u raspravama o ekonomskoj politici.

Termin “ljudski resursi” govori nam o ljudima u organizaciji, o njihovom potencijalu, kao i svim sposobnostima koje mogu da pruže organizaciji u cilju ostvarenja njenih potreba. Ranije se smatralo da je ovaj pojam previše grub da bi se njime označavali ljudi kao živa bića, jer se polazilo od toga da je sama riječ resurs nešto što bi prije označavalo opremu u organizaciji ali nikako i ljudski potencijal. Međutim, ispostavilo se da samim pojmom “ resurs ” ljudi upravo dobijaju veoma važno mjesto, jer ga time stavljaju u ravnopravan položaj sa ostalim resursima, možda čak i bolji, jer za njihovo kvalitetno upravljanje potrebne su određene sposobnosti i znanja.

“Globalna konkurencija podstiče organizacije na stalni razvoj i napredak, kako bi uspele da opstanu pred novim zahtevima koje postavlja globalizacija. Ukoliko posedujemo dobar ljudski potencijal, tj. kvalitetne i obrazovane ljudske resurse, moguće je odgovoriti na izazove i zahteve pred kojima sa kojima se stalno suočavamo. Obrazovanje ljudskih resursa u organizacije od velikog je značaja za njen razvoj i napredak. To najbolje možemo prikazati sljedećim grafikonom (Slika 1. Efekti obrazovanja). (<http://www.human resource management.com>)

Slika 1. "Efekti obrazovanja"

U Crnoj Gori je 2001. godine izašla iz štampe "Knjiga promjena" u kojoj je naglasak, takođe, stavljen na permanento usavršavanje i razvoj ljudskih resursa na samom početku piše:

"Proces globalizacije i individualizacije, u ambijentu stalnih inovacija, čini sistem obrazovanja jednom od ključnih poluga razvoja. Potreba za usvajanjem novih znanja, odnosno potreba za njihovom brзом difuzijom, definiše promjenu sistema obrazovanja gotovo planetarnim zadatkom.

Savremeno doba odlikuje preduzetništvo, u njemu su inovacije normalne, stabilne i kontinuirane pojave. Shodno tome, znanje postaje osnovni resurs razvoja svakog društva i njegovih konkurentskih sposobnosti u budućoj globalnoj, na informacijama zasnovanoj, ekonomiji.

Navedeni globalni megatrend, kao i činjenica da se Crna Gora nalazi u periodu sveukupne tranzicije, imperativnim čini transformaciju sadašnjeg tradicionalnog sistema obrazovanja u nas.

Ciljevi promjena obrazovanja

Struktura ciljeva promjene obrazovanja ima dva nivoa i to: nivo društvenih ciljeva i nivo samih obrazovnih ciljeva. No, ostvarenje ciljeva na tim nivoima, zahtijeva i obezbjeđenje određenih strategijskih pretpostavki.

- *Nivo društvenih ciljeva* sadrži oblikovanje građana koji će:
 - dati svoj doprinos ekonomskom progresu (rast društvenog proizvoda, zaposlenosti, životnog standarda i sl.);
 - imati odgovorno ponašanje u odnosu na principe i norme građanskog i demokratskog društva;

- biti spremni za doživotno učenje, kako bi se prilagođavali promjenama na tržištu rada.
- *Nivo obrazovnih ciljeva*, indikatori efikasnog sistema obrazovanja:
 - visoka prolaznost učenika i studenata uz ostvarivanje kvaliteta znanja;
 - povećanje stepena obuhvaćenosti osnovnoškolske populacije školovanjem poslije osnovne škole;
 - povećanje broja učenika i studenata koji će steći, zadržati, razumjeti i koristiti stečena znanja i građanske vrijednosti;
 - zadovoljni i motivisani nastavnici.” (*Knjiga promjena*, 2001)

Koncept doživotnog učenja

Savremene nacionalne prosvjetne politike u razvijenim zemljama temelje se na dva koncepta koji su proteklih deset godina razrađeni u međunarodnim organizacijama koje se bave obrazovnom politikom (UNESCO, OECD, ILO, Vijeće Evrope, Evropska komisija) i koje ih preporučuju svojim članicama u sprovođenju nacionalnih obrazovnih reformi. To su koncepcija doživotnog učenja, odnosno koncepcija društva koje uči.

Koncept doživotnog učenja obuhvata i usklađuje različite oblike učenja u svim životnim razdobljima. S obzirom na to da se mora učiti čitav život, ali se čitav život ne može ići u školu, uglavnom se ne odvija u školi već u vanškolskim organizacijama, odnosno tamo gdje odrastao čovjek radi i živi. Zato društvo, i to tim više što je razvijenije, postaje društvom koje uči.

Savremeni obrazovni sistem čini mreža školskih i vanškolskih organizacija povezanih partnerskim odnosima. Škola više nije jedina obrazovna ustanova. U razvijenim zemljama obrazovni sistem obuhvata školovanje mladih i odraslih, a sve se više pažnje poklanja neformalnom i informalnom učenju. Zaposleni u 21. vijeku na svim poslovima moraju učiti cijeli život, stalno se prilagođavati promijenjenim radnim uslovima, organizaciji i načinu posla, tehnologiji i rukovođenju.

Veliki značaj doživotnog obrazovanja je da je ono ključni faktor za povećanje nivoa znanja i osposobljenosti za različite životne zadatke, poboljšanje kvaliteta života svakog pojedinca, obezbeđivanje jednakih mogućnosti i socijalne uključenosti, i uspešnog razvoja privrede i demokratije. Doživotno obrazovanje ima neosporno najvažniju ulogu u obrazovanju odraslih, koje je u neposrednoj funkciji veće društvene produktivnosti i bržeg i lakšeg zapošljavanja.

Upravljanje ljudskim resursima ključna je profesionalna pozicija, nezamjenjiva za svaku ustanovu koja želi biti, dugoročno, kvalitetno pozicionirana na tržištu. Zbog velike brzine napretka tehnologije uspjeh opstanka može garantovati najvredniji resurs – onaj ljudski i to samo doživotnim učenjem.

Doživotno obrazovanje, kao intezivan razvoj ljudskih resursa, postalo je neophodan uslov za povećanje efikasnosti savremenog društva.

“Svi ljudi uče – svjesno ili nesvjesno - cijelog života (...) i imaju opravdanu potrebu da njihovo učenje u svim oblicima i na svim mjestima bude priznato i podržano”. (Dohmen, 2001)

Zaključak

Najvažnije je da shvatimo da su promjene moguće tek onda kad budemo birali najbolje moguće ljudske resurse i podržavali ih u daljem obrazovanju. Takođe, treba imati na umu da uprkos neprestanom investiranju u obrazovanje i kompletan sistem, glavnu odgovornost za razvoj ipak i dalje snosi isključivo pojedinac.

Menadžer za ljudske resurse ključna je profesionalna pozicija koja će u budućnosti biti od nezamjenjive važnosti za bilo koju ustanovu ili organizaciju. Zbog velike brzine protoka informacija kao i njihove količine, poslovnih promjena i promjena u mikro i makro okruženju u kojem živimo, ustanove će trebati inovativne i hrabre pojedince koji će biti sposobni praktično primjenjivati stečena znanja i pri tome biti proaktivni i visoko motivisani za viziju i uspjeh ustanove ili organizacije u kojoj su zaposleni.

Iz tog razloga se govori o doživotnom učenju kao modelu koji će ići u korak s vremenom i promjenama i koji će omogućiti razvijanje ustanova i organizacija s brigom o njihovom najvrednijem kapitalu – njihovim ljudima. Svjedoci smo da se fokus vraća na ljude kao kapital i da je to trend koji se događa u cijelom svijetu. Ključni koncept koji će omogućiti konkurentnost i kvalitetu rada i poslovanja je obrazovanje, tj. konkretno razvoj svake osobe u procesu doživotnog učenja. U tom smislu, posao menadžera za ljudske resurse je već posao broj 1. u svijetu s tendencijom zadržavanja spomenute pozicije i u budućnosti. Ustanove, organizacije i države, ako žele napredak i razvoj, moraju ulagati u taj segment.

Literatura:

- Bassani, A. and Scarpetta, S., 2001. Links Between Policy and Growth: Evidence From
- Daniel Goleman, 2000., Emocionalna inteligencija u poslu, Zagreb
- Dohmen, G. 2001., Informelles Lernen, Bon
- Džubur, S., 1998. Reinženjering poslovnih procesa-imperativ vremena, Naše more br. 3-4, Veleučilište u Dubrovniku
- Hall, R., 2002. The Value of Education: Evidence from Around the Globe. In E. P. Hammer
- Hanushek, E. i Kimko, D., 2000. Schooling, Labor Force Quality, and the Growth of Nations. The American Economic Review, 90 (5), 1184-1208.
- Knjiga promjena, 2001., Podgorica
- Marušić, S., 2006. Upravljanje i razvoj ljudskih potencijala, Zagreb

- M. I. Champy J., 1993. Reengineering the Corporation, Harper Business, New York
- Senge, P.M., 1994. The Fifth Discipline, Currency Doubleday, New York
- Vrban, S., 2010. Androgoški glasnik : Vol. 14, br. 1, str. 65-71, Zagreb
- Vujić V., 2001., Menadžment ljudskog kapitala, Zagreb
- <http://www.poslovniforum.hr/management/rjecnik.asp>
- <http://www.human resource management.com>

HUMAN RESOURCES MANAGEMENT AND THEIR DEVELOPMENT IN EDUCATION

Abstract:

In business environment basic resource of every organisation are people that contribute to fulfilment of set goals. They differ from other resources in an institution because of their traits such as creativity, innovation; motivation and awareness which represent an added value of the institution itself.

Human resources management is a key professional position, unique for an institution on long term basis inspired to reach a higher status in the market. In spite of the rapid technology advancement it is the most precious resource – i.e. the human resource who can guarantee survival of mankind through long-life learning process. The long-life learning follows the pace of changes and enables development of institutions and organisations and very much cares for the most valuable capital – the people. Today we are able to realise all the world is focusing increasingly on people as a key engine for the progress of mankind. In addition in the competitive environment and where achieving excellence in the work and business is very important we again have to emphasize importance of education for the development of every individual in the process of long-life learning.

Key words: *management, human resources, adult education, lifelong learning*

Veselin BULATOVIĆ¹

MULTIDISCIPLINARNI PRISTUP U AFIRMACIJI SARADNJE ŠKOLE, PORODICE I SREDINE U KOJOJ SE ŠKOLA NALAZI

Rezime:

U ovom radu baviću se mogućim načinima afirmacije saradnje škole², sredine u kojoj se ta škola nalazi³, kao i o ulozi roditelja i nastavnika u djetetovom vaspitnom i obrazovnom razvoju. Ukazaću na vrijednost i smisao zajedničkog vaspitnog djelovanja porodice, obrazovnih i kulturnih ustanova koje se nalaze na teritoriji mojkovačke opštine.

Ovom problematikom bavili su se i ruski naučnici i pedagozi koji su utvrdili prepreke u razvijanju saradnje roditelja i nastavnika: nizak društveni status profesije vaspitača, neuvažavanje vaspitne uloge roditelja od strane nastavnika, različite vrijednosne orijentacije i različita uzajamna očekivanja, stihijsko komuniciranje s roditeljima, nedovoljna kompetentnost nastavnika za komunikaciju s roditeljima.

¹ Mr Veselin Bulatović, student doktorskih studija na Učiteljskom fakultetu u Užicu i direktor JU OŠ "Aleksa Đilas Bečo" Mojkovac.

² Škola je veoma stara institucija. Ona postoji više milenijuma. U tom svom dugom istorijskom postojanju škola je uspješno prevazilazila brojne dileme i krize. Činila je to ona zahvaljujući, prije svega, svom stalnom mijenjanju. Prihvatajući i ispunjavajući nove zadatke koji su joj postavljeni, škola je neprestano tragala za novim sadržajima, organizacijom, metodama, oblicima i sredstvima svog pedagoškog rada. Ona je na taj način uspijevala, sa više ili manje doslednosti, da odgovori na izazove i zahtjeve koji su joj postavljeni u određenom istorijskom periodu i u određenom društvenom uređenju.

³ Lokalna zajednica je osnovna teritorijalna i samoupravna organizacija. Osnovna jedinica lokalne zajednice je opština. U sastavu opštine ulaze mjesne zajednice kao najniži oblici teritorijalne samouprave. U lokalnoj zajednici građani zadovoljavaju većinu svojih životnih potreba. Lokalna zajednica je mjesto gdje se ostvaruju lični interesi građana, ali i kolektivni i društveni. Otuda je razumljiv interes građana da imaju bogatiju i savremeniju lokalnu zajednicu. Lokalna zajednica i škola se vide kao partneri gdje svako u skladu sa svojim kompetencijama preuzima dio obaveza i odgovornosti. Povećava se učešće lokalne zajednice, građana, roditelja, profesionalnih udruženja, NVO-a i drugih organizacija u svim pitanjima koja se tiču rada škole.

Takođe, u radu će doći do izražaja i nove ideje koje će doprinijeti nastajanju efikasnije koncepcije saradnje škole, lokalne zajednice i porodice kod nas. Ide se na to da se ovaj tip saradnje razvija i razgrana u niz raznovrsnih oblika, kao i da se podigne na nivo uzajamnog pomaganja i sporazumnog djelovanja radi rješavanja brojnih i raznovrsnih pitanja iz oblasti vaspitno-obrazovne problematike.

Ključne riječi: škola, lokalna zajednica, porodica, multidisciplinarni pristup.

1. MULTIDISCIPLINARNI PRISTUP U PROUČAVANJU ŠKOLE I SREDINE U KOJOJ SE ŠKOLA NALAZI

Porodica, škola i društva su nalik palati: ako joj oduzmeš temeljni kamen, sve počinje da se ruši.

H. Keler

Savremenom društvu stalo je do toga da se ostvari kontinuitet u vaspitanju i obrazovanju, a to je nemoguće bez multidisciplinarnog pristupa u proučavanju škole i sredine u kojoj se škola nalazi.

Saradnjom škole i sredine u kojoj se ista nalazi može se postići puna aktivizacija ličnosti u vaspitnom procesu, razvijati njegovo povjerenje u onoga od koga uči. Odnosno, na ovaj način može se ostvariti interakcija učenika, nastavnika i škole na jednoj strani, i društvene sredine, na drugoj. Svojim vaspitno-obrazovnim sadržajima, principima i metodama rada škola može ostvariti dijalektičko jedinstvo vaspitanja, samovaspitanja, obrazovanja i samoobrazovanja.

Da bi se ostvario multidisciplinarni pristup u afirmaciji integracije škole i društvene sredine, škola mora da ima odgovarajuće mjesto u društvu, da stvarno postane ustanova od posebnog društvenog interesa, da dosljedno sprovodi ciljeve i zadatke vaspitanja. Ulogu škole u vaspitanju mladih ljudi ističemo zato što ona vaspitno djeluje svojom organizacijom i unutrašnjim odnosima, nastavnim sadržajima, sredstvima, metodama i oblicima rada, kolektivnim životom nastavnika i raznovrsnim vannastavnim aktivnostima. To je zapravo vrijeme kada se na ličnost mladog čovjeka najlakše može uticati.

Škola ostvaruje svoju kulturnu i javnu funkciju sveukupnom aktivnošću i saradnjom s užom i širom zajednicom radi proširivanja vaspitno-obrazovnih uticaja na mlade i naporima za podizanje opšte kulture i unapređivanjem sredine u kojoj se škola nalazi. Udio škole zavisi od stepena razvijenosti sredine. U razvijenijim sredinama škole se povezuju sa ostalim kulturnim institucijama i društvenim organizacijama, dok u manje razvijenijim sredinama, kao što je sredina u kojoj se nalazi naša škola, škola postaje centar kulturnog i javnog života.

U okviru svojih aktivnosti škola omogućuje učenicima da organizovano upoznaju javne i kulturne objekte i institucije sredine i njene vrijednosti,

osposobljava ih da te vrijednosti koristi – kao izvor raznovrsnih mogućnosti za svoj svestrani razvoj. Svoja dostignuća naša škola čini dostupnim sredini putem izložbi, priredbi, javnih nastupa i organizovanjem zabavnih (drugarskih) večeri.

U organizovanju kulturne i javne djelatnosti škola saraduje s kulturnim institucijama, lokalnom zajednicom, sportskim organizacijama svoje sredine. Organizovanjem priredbi, akademija i drugih aktivnosti, doprinosi upoznavanju sredine. Ova aktivnost ujedno je jedan vid upoznavanja javnosti sa najvrednijim rezultatima rada škole. Takođe, saradujući sa brojnim organizacijama u sredini u kojoj se škola nalazi (biblioteke, muzeji, pozorišta, domovi kulture, više i visoke obrazovne ustanove) – škola može da angažuje razne stručnjake za rad sa učenicima, naročito u okviru slobodnih aktivnosti. Ova aktivnost se dogovorno programira, sa ciljem da se usklade programi, da se racionalno koriste sredstva, kadrovi, prostorije i objekti. Ovo napominjem iz razloga što se time vrši praktično neka vrsta udruživanja rada i sredstava za uspješnu realizaciju brojnih ciljeva vaspitanja.

Radi boljeg upoznavanja učenika i jedinstvenog djelovanja škola organizuje saradnju sa roditeljima, informiše se o uslovima života, psihofizičkom i socijalnom razvoju djece i doprinosi pedagoško-psihološkom obrazovanju roditelja i motiviše roditelje za veće učešće u životu i radu škole, a naročito u rješavanju zdravstvenih i socijalnih problema.

U odnosu na mladu ličnost učenika, škola ostvaruje dvije osnovne funkcije: upoznaje učenike s osnovnim dostignućima kulture, razvija im svijest i sposobnost da ta dostignuća koriste u svom radu, životu, i osposobljava ih za dalje sticanje znanja i profesionalno usavršavanje. Na osnovu toga škola mora da postane centar za permanentno obrazovanje kako za učenike tako i za odrasle. Kako škola raspolaže objektima, kadrovima za obrazovanje, kulturnim i sportskim terenima, ona proširuje i svoju kulturnu i javnu djelatnost na mlade i odrasle i na taj način izrasta u centar stalnog bogaćenja kulturnog i javnog života sredine u kojoj se nalazi.

Škola mora da bude ustanova za njegovanje i razvijanje kritičkog mišljenja, razumijevanja, druženja, racionalnog korišćenja slobodnog vremena. Kulturno-umjetnička i sportska društva, raznovrsne sekcije sve više postižu zapažene rezultate zahvaljujući naporima škole, entuzijazmu pojedinaca i grupa. Sam način rada i života u školi, njena tradicija, organizovanost, odgovornost svih nosilaca vaspitno-obrazovnog rada su najznačajnije komponente koje doprinose opštem i kulturnom razvoju učenika i sredine u kojoj žive.

Škola svojom ukupnom aktivnošću, a prije svega kvalitetnom i modernom nastavom, bogatim oblicima slobodnih aktivnosti, javnom i kulturnom djelatnošću podiže nivo kulture i obrazovanosti mlade generacije, a istovremeno znači u sredini u kojoj se nalazi novim vrijednostima čime doprinosi opštem kulturnom napretku društva.

Naravno, obaveza je svih, a prije svega škole da traži najadekvatnije oblike i sadržaje za povezivanje sa sredinom, kako bi zajednički rješavali sve probleme

škole i doprinose bržoj modernizaciji vaspitno-obrazovnog rada. Povezivanje škole i društvene sredine ima multidisciplinarni karakter, što znači da obuhvata brojne subjekte (planere, realizatore i verifikatore), da se aktivnosti odvijaju u različitim uslovima (u školi, prirodnoj i društvenoj sredini), da se realizuju raznovrsni vaspitno-obrazovni zadaci u sklopu najrazličitijih nastavnih oblasti i da se složenost ovog pitanja mora posmatrati sa sociološkog, istorijskog, kulturnog, pedagoškog, estetskog, moralnog i radnog stanovišta.

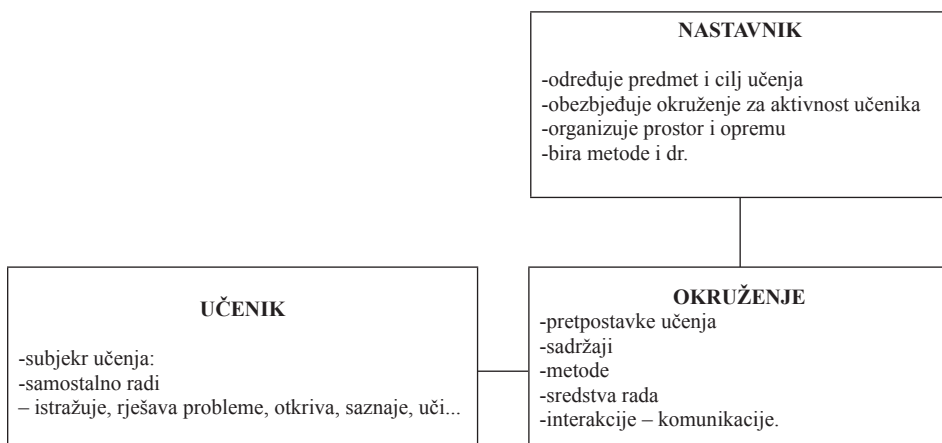
1.1. Nastavnikov uticaj na saradnju porodice i škole i najčešći uzroci njihove loše saradnje

Nastavnik svojom ličnošću vrši snažan uticaj na okolinu i roditelje učenika i podstiče ih na saradnju sa njim u cilju realizovanja vaspitno-obrazovnih zadataka. Nesumnjivo je stoga da je saradnja nastavnika i učeničkih roditelja nezaobilazan činilac u vaspitno-obrazovnom radu. Uticaj nastavnika na roditelje doprinosi tome da oni, pored ostalog, podstiču djecu da ozbiljnije shvate i prihvate školske obaveze, da više cijene školu i nastavnike i da sa više pouzdanosti i povjerenja prihvataju vrijednosti koje škola zastupa.

Petar Mandić⁴ smatra da je od velikog značaja za uspostavljanje dobre saradnje sa roditeljima da nastavnik ima one karakterne kvalitete koji će mu omogućiti da komunicira sa mladima, da ih vezuje za sebe, da im uliva povjerenje svojom ličnošću i da ih oduševljava integritetom i vitalnošću svoje ličnosti. On smatra da učenike i njihove roditelje privlači onaj nastavnik koji vjeruje u život, ljude i samog sebe, kao i u demokratske odnose u društvu. Ugled uživa i onaj nastavnik koji je oslobođen pritiska negativnih tradicija i predrasuda i kod koga postoji sklad između riječi i djela. Nastavnik, takođe, treba da bude mentalno zdrav jer je to pretpostavka za stvaranje zdravih međuljudskih odnosa sa roditeljima i učenicima i zato što se od njega očekuje da uloži veliku energiju i izdržljivost radi potpunog posvećivanja radu i učestvovanja u svim učeničkim aktivnostima.

⁴ Petar Mandić, *Saradnja porodice i škole*, Svjetlost, Sarajevo, 1980, str. 57-59.

Slika br.1 : Položaj nastavnika u jednom od savremenih koncepata nastave (Vlahović, B. 2004: 6).

Po P. Mandiću osnovni motivi koji pokreću nastavnike u njihovom radu treba da su:

1. spremnost da služi ljudima, a ne da vlada njima i da ostvaruje svoje uske ciljeve,
2. ljubav prema djeci i omladini,
3. spremnost za permanentno usavršavanje u struci i proširivanje svoje opšte kulture,
4. razumijevanje za zahtjeve koje društvo postavlja vaspitanju mladih u pogledu moralnog ponašanja,
5. predanost svome poslu i odgovornost za kvalitet svog rada (Mandić, P. 1980: 58).

U svakom slučaju stručnost, radni entuzijizam, odgovornost i preciznost u radu su osobine koje društvo želi vidjeti u ličnosti nastavnika. Takođe su za ljudsku akciju, komunikaciju i interakciju značajni i fleksibilnost nastavnika u stavovima, sposobnost njegova za rad sa ljudima, strpljenje, tolerancija itd.

Od ličnih kvaliteta nastavnika, njegovog stava prema učenicima i svom pozivu zavisi i obim i kvalitet njegove saradnje s roditeljima. Ako je nastavnik onakva ličnost kakvu želimo, onda će on moći da za svoje ideje pridobije druge (prije svega roditelje i učenike) da ih veže za vaspitno-obrazovni rad u školi i da ih pridobije za saradnju koja će biti plod uvjerenja roditelja da se sa nastavnicima mora stvoriti čvrsta veza.

Roditelji najradije saraduju s onim nastavnicima koji imaju smisla za komunikaciju, o kojima učenici imaju lijepo mišljenje, koji plijene svojom neposrednošću, pokazuju i dokazuju svoju dobronamjernost i za koje se zna da neće zloupotrijebiti ukazano im povjerenje. Takvi nastavnici imaju šanse da

budu inicijatori saradnje sa roditeljima i da njihova inicijativa bude prihvaćena bez većeg otpora.

Nastavnik će sa osjećanjem odgovornosti obavljati sve svoje dužnosti, korektno se i odgovorno odnositi prema drugim ljudima i pokazivati interesovanje za probleme drugih kao i spremnost da im pruži pomoć bez očekivanja da za to bude posebno nagrađen ili pohvaljen. Nastavnik mora biti oprezan kada traži od roditelja i učenika da se odreknu nekih svojih navika, stavova i uvjerenja i kada želi da ih oduševi za nove moralne norme i nove društvene vrijednosti, mora biti oprezan kada želi da se oni mijenjaju i da shvate neminovnost tih promjena. On, takođe, mora pokazati dovoljno takta i mudrosti u mijenjanju pedagoške prakse roditelja koja je često pod uticajima „univerzalnih recepata“, dogmatizma, prakticizma, formalizma i indoktrinacije.

1.2. Stavovi roditelja o nastavnicima i školi kao osnova za postizanje uspjeha u vaspitanju i obrazovanju

Uspjeh u vaspitanju djece umnogome zavisi od stavova koje roditelji imaju o nastavnicima i školi uopšte. Od njihovih stavova zavisi i saradnja roditelja i škole. Ako roditelji vide školu kao teret za djecu, ako se njena nastojanja kritikuju i omalovažavaju, ako zahtjeve nastavnika ne ispunjavaju, ako ne posjećuju odjeljenjske roditeljske sastanke i ne usklađuju svoje vaspitne mjere s vaspitnim mjerama nastavnika, formiraće se kod djece negativan stav prema školi, rezerve prema njenom radu, strah od škole i nastavnika, uvjerenje da su neki zahtjevi škole suviše teški, da ih je nemoguće ostvariti i da, stoga, nema razloga uznemiravanju ako se ne udovolji zahtjevima škole. Posebno se loše odražava na stav djece prema školi, nastavnicima ili određenom nastavnom predmetu, ako su roditelji neobjektivni prema onome što se u školi radi, ako nepravedno i tendenciozno kritikuju rad nastavnika, ako imaju predrasude o pojedinim predmetima.

Ne postoji uvijek pravo shvatanje o potrebi i značaju saradnje porodice i škole. Često su roditelji nezainteresovani za saradnju i prepuštaju školi brigu o vaspitanju svoje djece smatrajući da je to samo njena obaveza. Ovi roditelji pogrešno misle da je njihova briga o vaspitanju djece prestala onog trenutka kada je njegovo dijete pošlo u školu. Ta briga sada, naravno, prelazi djelimično na nastavnike. Međutim, jasno je da nastavnici neće postići značajnije rezultate ako tijesno ne saraduju s roditeljima. Ima slučajeve da se roditelji interesuju samo za svoje dijete, a ne i za probleme škole u cjelini, a to, takođe, ometa saradnju roditelja s nastavnikom. Ima škola i nastavnika koji na saradnju s roditeljima gledaju usko i jednostrano smatrajući da se ona sastoji samo u informisanju roditelja o uspjehu i vladanju djece i u davanju uputstava roditeljima kako da postizu što bolje rezultate u vaspitavanju svoje djece. Prepreka dobre saradnje je i u tome što nekada jedni od drugih očekuju previše.

Najbolju potvrdu za gore navedene konstatacije predstavlja kvantitativna analiza koja je urađena u JU OŠ „Aleksa Đilas Bečo“ u Mojkovcu, a u vezi sa posjećenosti roditeljskih sastanaka od I do IX razreda u matičnoj školi, kao i kada su u pitanju područna odjeljenja Štitarica, Podbišće, Polja, Gojakovići i Dobrilovina gdje se izvodi nastava od I do IV razreda. Pored obaveznih odjeljenjskih roditeljskih sastanaka, analizom je obuhvaćena i individualna saradnja s roditeljima.

Tabela br.1: Kvantitativna analiza posjećenosti odjeljenjskih roditeljskih sastanaka kao i individualna saradnja od I do IV razreda u matičnoj školi izražena u procentima.

Br.održanih rod.sastanaka	I-1	I-2	II-1	II-2	II-3	III-1	III-2	IV-1	IV-2	IV-3
I	95,83%	100%	94,73%	94,73%	94,73%	77,7%	88,46%	65,38%	65,38%	33,21%
II	87,5%	80%	78,94%	94,73%	78,94%	81,48%	53,84%	71,42%	65,38%	95,23%
III	95,83%	88%	78,94%	89,47%	81,48%	75,07%	76,19%	90,47%	90,47%	95,23%
Indiv.posjete	50%	92%	78,94%	100%	57,89%	48,14%	34,61%	61,9%	100%	93,24%

Tabela br.2: Kvantitativna analiza posjećenosti odjeljenjskih roditeljskih sastanaka kao i individualna saradnja od V do VI razreda u matičnoj školi izražena u procentima.

Br.održanih rod.sastanaka	V-1	V-2	V-3	V-4	VI-1	VI-2	VI-3	VI-4
I	82,6%	82,6%	69,23%	65,38%	70,5%	0	51,8%	51,8%
II	69,56%	82,6%	80,76%	76,92%	76,4%	57,1%	74,07%	48,1%
III	78,26%	86,95%	76,92%	84,61%	82,6%	80,9%	62,9%	70,3%
Ind.posjete	86,95%	17,39%	84,61%	15,38%	64,7%	33,3%	22,2%	62%

Tabela br.3: Kvantitativna analiza posjećenosti odjeljenjskih roditeljskih sastanaka kao i individualna saradnja od VII do IX razreda u matičnoj školi izražena u procentima.

Br.održanih rod.sastanaka	VII-1	VII-2	VII-3	VII-4	VIII-1	VIII-2	VIII-3	VIII-4	IX-1	IX-2	IX-3
I	51%	60%	44%	51%	60,86%	88%	87,09%	35,48%	81%	51%	78,2%
II	55%	73%	72%	55%	39,13%	0	70,96%	67,74%	72,65%	65%	69,5%
III	48%	78%	56%	0	78,26%	56%	83,87%	70,96%	59%	62%	60,8%
Ind.posjete	37%	39%	48%	33%	52,17%	88%	32,25%	25,8%	31%	10%	21,7%

Tabela br.4: Kvantitativna analiza posjećenosti odjeljenjskih roditeljskih sastanaka kao i individualna saradnja od I do IV razreda u područnim ustanovama Štitarica, Podbišće, Polja, Gojakovići i Dobrilovina izražena u procentima.

Br.održ rod.sas.	I-4	II-4	III-4	IV-4	II-5	III-5	IV-5	I-6	II-6	III-6	IV-6	IV-7	II-8	III-8
I	100%	100%	55,5%	85,71%	100%	100%	100%	80%	100%	66,6%	75%	100%	100%	100%
II	100%	100%	88,8%	85,7%	100%	100%	100%	100%	100%	91,6%	100%	100%	100%	100%
III	100%	100%	60,6%	100%	100%	100%	100%	88,7%	100%	33,33%	100%	100%	100%	100%
Indiv.p.	89,34%	100%	86,77	100%	100%	100%	98,76%	100%	100%	77,4%	100%	100%	100%	98,2%

Iz posmatranih tabela može se izvršiti analiza na dva nivoa:

1. na nivou razreda;
2. na nivou klasifikacionih perioda;⁵

Kad je riječ o analizi na nivou razreda, mogu se izdvojiti sljedeće tendencije: 1) značajno veća posjećenost roditeljskih sastanaka je u nižim razredima u odnosu na više; 2) izuzetno velika posjećenost roditeljskih sastanaka je u područnim odjeljenjima, što se može objasniti malim brojem učenika u tim odjeljenjima, kao i blizinom mjesta stanovanja; 3) u petom razredu se zadržava trend dobre posjećenosti, sa manjim padom u odnosu na niže razrede; 4) u šestom i sedmom razredu prisutan je trend pada prisustva roditelja odjeljenjskim roditeljskim sastancima; 5) u osmom i devetom razredu ponovo se uočava blagi rast posjećenosti odjeljenjskih roditeljskih sastanaka, što se može objasniti većom brigom i interesovanjem roditelja za uspjeh učenika zbog završetka školovanja i upisa u srednju školu.

Kad je riječ o analizi posjećenosti na nivou klasifikacionih perioda situacija je sljedeća: 1) u nižim razredima je uglavnom bio najposjećeniji prvi roditeljski sastanak, mada su i drugi i treći bili posjećeni u sličnoj mjeri kao i prvi (ne uočava se značajniji pad); 2) u područnim odjeljenjima je uglavnom posjećenost sve tri odjeljenjska roditeljska sastanka ujednačena bez izraženih fluktuacija; 3) u višim razredima je uočljivo neznatno povećanje prisustva roditelja na trećem odjeljenjskom roditeljskom sastanku (polugodište), u odnosu na prvi i drugi odjeljenjski roditeljski sastanak.

Nije teško zaključiti da su roditeljski sastanci najčešći oblik saradnje, ali isti tako lako se može zaključiti da nijesu najdjelotvorniji. Prisustvujući tim sastancima, roditelji od strane odjeljenjskog starješine dobijaju informacije o radu djece. On se trudi da roditelji dobiju što više informacija, kako kada je u pitanju uspjeh učenika, tako i kada su u pitanju podaci u vezi sa neuspjehom učenika. Na taj način on roditelje uvodi u tematiku i stvara diskusionu situaciju.

⁵ U JU OŠ „Aleksa Đilas Bečo“ realizovana su do sada tri odjeljenjska roditeljska sastanka; jedan na početku školske godine, i po jedan na kraju prvog i drugog klasifikacionog perioda.

Obaveza odjeljenjskog starješine je da podstiče sve roditelje na saradnju i da se na roditeljskim sastancima obuhvate teme koje se odnose kako na uspjeh, tako i kada je u pitanju neuspjeh učenika. Ako postoji problem, neophodno je da se svi aktivno uključe i da polazeći od uzroka zajednički dođu i do rješenja, kao i da osmisle mjere prevencije pojave istog. Cilj održavanja roditeljskih sastanaka nije samo u rješavanju problema, već prevashodno u podizanju pedagoške kulture roditelja.

Što se tiče individualne posjete roditelja školi situacija fluktuirala od razreda do razreda, i od odjeljenja do odjeljenja u okviru istog razreda. Međutim, ova navedena konstatacija ne važi za područna odjeljenja gdje je individualna posjeta roditelja velika i uglavnom ujednačena prema razredima i odjeljenjima. Kad govorimo o individualnim posjetama roditelja ne mogu se dati validne interpretacije s obzirom na to da navedeni procenti ne daju realnu sliku jer se ne uzima u obzir činjenica da su neki roditelji dolazili više puta i da ta činjenica maskira stvarnu sliku o posjećenosti. Možemo konstatovati da su individualne posjete roditelja školi usko povezane sa kvalitetom personalne komunikacije ili učitelja ili odjeljenjskog starješine, kao i sa spremnošću roditelja da se uhvate u koštac s problemima koje njegovo dijete ima u školi, bilo u učenju ili ponašanju. Roditelji ili sami dolazeu školu ili ih poziva odjeljenjski starješina. Ovaj oblik saradnje pruža i roditeljima i odjeljenjskom starješini potpunu slobodu u izražavanju svojih stavova. Korist je obostrana: sa jedne strane roditelji su mnogo više slobodniji u komunikaciji i zainteresovani su za otkrivanje i otklanjanje uzroka koji su doveli do neuspjeha njihove djece. A s druge strane, odjeljenjski starješina se maksimalno posvećuje samo jednom roditelju i svu pažnju usmjerava na rad sa njim kako bi zajednički došli do rješenja. Izuzetno je važno motivisati roditelja učenika koji pokazuju neuspjeh u školi, s obzirom na to da od toga umnogome zavisi rješavanje problema.

Najveća prepreka dobrim saradničkim odnosima jeste mišljenje rasprostranjeno među nekim roditeljima, da znatan broj nastavnika nije dovoljno osposobljen ni po kvalitetu opšteg, ni po kvalitetu stručnog obrazovanja, ni po kvalitetu pedagoške spreme, ni po bogatstvu ljudskih osobina, da obrazuju i vaspitavaju mlade. Petar Mandić smatra da takvo mišljenje među roditeljima postoji zbog toga što „obrazovanje nastavnika ne odgovara dinamičnim potrebama naše škole i društvenim zahtjevima koji se postavljaju pozivu vaspitača. Još uvijek nije sprovedena selekcija kandidata za nastavnički poziv, školovanje nastavnčkog kadra traje relativno kratko, nastavničke stručne i pedagoško-psihološke kvalifikacije nijesu dovoljne, obaveze nastavnika nijesu jasno precizirane i precizno normirane“ (Mandić, P. 1980:63).

Uzroci nedovoljne, nepotpune saradnje mogu biti i u činjenici da su nastavnici preopterećeni nastavom, administrativnim poslovima, raznim sjednicama i drugim obavezama u školi i izvan nje. Na saradnju, svakako, utiče i nedostatak najnužnijih uslova za nastavnikov rad s roditeljima, neadekvatno riješeno pitanje materijalne stimulacije nastavnika za taj rad, kao i mnoga druga.

Neke od preporuka za unapređenje i veću zainteresovanost roditelja kad je u pitanju posjeta odjeljenjskim roditeljskim sastancima:

- blagovremeno obavještanje roditelja u vezi s održavanjem odjeljenjskog roditeljskog sastanka;
- analiziranje zaključaka s prethodnog odjeljenjskog roditeljskog sastanka;
- organizovati predavanja i radionice s roditeljima o značaju saradnje u postizanju boljih rezultata učenika;
- osnažiti komunikacijske vještine nastavnika u vođenju dijaloga s roditeljem;
- dopisivanje ili pisane preporuke roditeljima;
- biblioteka za roditelje;
- sastanke treba pokretati inovacijom (novinom, iznenađenjem).

Dočekati roditelje kratkim programom pripremljenim iz svakodnevnog nastavnog rada učenika; izložbom dječijih literarnih i likovnih radova, prigodnim programom za prijem prvaka, Dan prava djeteta i sl. Ovo će značiti prijatan doživljaj za roditelja koji rado i sa ponosom gleda uspjeh svog djeteta, pa i cjelokupno odjeljenje kojem njihovo dijete pripada.

- uključiti roditelje u obradu određenih tema u okviru rada odjeljenjske zajednice;
- Rad u organima upravljanja (razne komisije, seminari, kursevi);
- osmisliti kutak za roditelje – mjesto gdje oni mogu ostavljati svoje primjedbe, sugestije i prijedloge za poboljšanje saradnje roditelja i škole;

2. PORODICA KAO NEZAMJENLJIV FAKTOR U OSTVARIVANJU SARADNJE ŠKOLE I SREDINE

*Porodica je draga hobotnica iz čijih
pipaka se nikada u potpunosti
ne uspijemo spasiti niti, zapravo,
dubokou srcu želimo da se spasimo*
Dodi Smit

Porodica kao primarni faktor socijalizacije presudno utiče na razvoj djeteta, prvenstveno time što ima jednu vrstu „vaspitnog monopola“ u onom razvojnom periodu koji je savremena psihologija smatrala presudnim za psihički razvoj.

Svaki kasniji vaspitni uticaj, svakako i onaj koji potiče iz škole kao vaspitnog faktora, prelama se kroz porodicu, kroz norme i standarde koje ona nameće i koji, rano formirani, egzistiraju čak i onda kad im, na manifestnom nivou ne postoji vidljiv trag. Dakle, svaki vaspitni uticaj imaće u porodici, kibernetički rečeno, svoj input i output, između kojih će postojati specifična, makar implicitna interpretacija. Škola ne bi smjela da preuzme ulogu porodice

jer su obje u osnovi pripremanja pojedinaca za odgovorne uloge u društvu. Ali, porodica i škola se moraju posmatrati u uzajamnoj povezanosti. Bez obzira na to što škola nije jedino mjesto gdje se mladi pojedinci uče i razvijaju, ona ima veliki značaj kada je u pitanju osposobljavanje za samoobrazovanje pojedinaca i grupa, kao i kada je u pitanju snaženje društvene integracije svih onih koji, bilo posredno il neposredno učestvuju u vaspitnom-obrazovno razvoju.

Kako porodica nije izolovana sociološka kategorija koja svoju funkciju ostvaruje sasvim izdvojeno, nezavisno, to je kvalitet njenih inter i intra-relacija u velikoj mjeri određen miljeom globalnih društvenih uticaja, što se na nju projektuju.

Smatrajući da je na školskom području Javne ustanove Osnovne škole „Aleksa Đilas Bećo“ Mojkovac sredinski makrofaktor, kao karakterističan slučaj ukupnih društvenih i kulturnih uslova u određenom trenutku, zajednički za jednu populaciju, veoma osoben, da značajno uslovljava odnose škola–porodica, nametnula se mogućnost da se, korišćenjem raspoloživih empirijskih podataka, pokaže uslovljenost dinamike tih odnosa i značaj porodice kao faktora u saradnji škole i društvene sredine.

Polazeći od opšte ekonomske i privredne nerazvijenosti mojkovačke opštine, što se direktno projektuje na socioekonomski status porodica, navešću neke podatke kojim raspolazem⁶.

			1. razr.	2. razr.	3. razr.	4. razr.	5. razr.	6. razr.	7. razr.	8. razr.	9. razr.
Zaposlenost roditelja	Zaposleni	Otac	48	37	47	60	47	69	60	70	68
		Majka	28	14	24	29	37	37	37	39	37
	Nezaposleni	Otac	14	19	23	17	30	31	26	30	34
		Majka	35	42	45	50	43	62	53	61	69
	Primaju socijalnu pomoć	Otac	5	10	6	13	10	7	6	11	3
		Majka	5	6	5	12	9	8	9	2	5
Školska sprema roditelja	Visoka školska sprema	Otac	6	6	7	8	10	7	17	13	13
		Majka	6	2	3	2	7	7	11	7	6
	Viša školska sprema	Otac	1	3	1	7	4	4	3	8	7
		Majka	0	3	2	2	3	2	2	5	7
	Srednja škola	Otac	36	43	43	33	47	67	53	69	68
		Majka	30	41	40	46	54	67	65	79	74
	Zanat	Otac	16	2	13	22	10	18	10	8	11
		Majka	20	2	16	22	11	17	8	4	9
	Osnovna škola	Otac	3	2	5	7	6	4	1	2	3
		Majka	7	8	7	7	5	6	2	5	10
	Bez osnovne škole	Otac	0	0	0	0	0	0	2	0	0
		Majka	0	0	0	0	0	0	2	0	0

⁶ Podaci su preuzeti iz Godišnjeg plana rada JU OŠ „Aleksa Đilas Bećo“ Mojkovac za 2014/2015. god.

Stambena situacija i opremljenost porodice	Stambena situacija	imaju kuću	46	33	51	54	56	79	71	76	81
		imaju stan	10	18	9	16	14	17	15	16	16
		podstanari	8	5	10	9	10	5	4	10	12
	Imaju kući	računar	47	46	52	57	67	74	74	83	94
		televizor	64	56	70	79	80	101	89	102	108
		telefon	64	43	70	79	80	101	89	98	109
Udaljenost od škole, pješaci i prevoženje, posebne potrebe djece	Dolazi u školu	pješice	36	38	50	61	43	58	65	62	70
		prevozi se	28	18	20	18	37	43	25	38	39
	Udaljenost preko 5 km	pješice	7	0	0	0	0	1	7	1	0
		prevozom	4	0	3	0	10	20	14	10	22
	Živi	u gradu	33	32	35	38	52	52	37	38	60
		na selu	31	24	35	41	28	49	53	64	49
	Sa PP, sa rješenjem	dječaci	2	0	1	0	0	1	0	1	0
		djevojčice	0	0	0	0	1	0	1	1	0
	Sa PP, bez rješenja	dječaci	0	0	0	2	1	0	1	1	0
		djevojčice	0	0	0	0	0	0	2	0	0

Na osnovu gore navedenih podataka možemo zaključiti da uglavnom dominira patrijarhalan tip porodice sa zaposlenim ocem koji izdržava porodicu i vaspitanje prebacuje u grupu poslova koji pripadaju ženi, isključivo nezaposlenoj, ako zanemarimo slučajeve kad majka radi, i to u posebnim okolnostima.

Takođe, uzeo sam u obzir i obrazovni nivo stanovništva, gdje u većini slučajeva roditelji imaju završenu srednju školu, kao i stambena situacija i udaljenost od škole.

Kulturno-pedagoški nivo porodice, određen vrijednosnom orijentacijom, obrazovnim nivoom roditelja, njihovim nivoom aspiracije i sl. je faktor koji možda najpresudnije determiniše odnos porodice prema školi. Kako pojedine činioce koji formiraju kulturno-pedagoški nivo ne možemo procijeniti kao najpovoljnije, to ni ukupni udio po ovom faktoru nije zadovoljavajući. Bez pretenzija da se izvrši detaljna analiza izloženi su neki, meni dostupni pokazatelji, procijenjeni kao relevantni u sagledavanju mogućnosti porodice sa našeg školskog područja da učestvuje u procesu integracije škola-lokalna zajednica. Da bi to bila u stanju porodica treba da ulaže napor saglasan naporima škole, što znači da njihovi ciljevi i aktivnosti moraju biti koordinisani. Tamo gdje umjesto neophodne koordinacije dolazi do kolizije vaspitnih uticaja, efekti vaspitno-obrazovnog rada izmiču kontroli. U tom smislu, ako porodica nije u stanju da ponese svoj dio tereta, to se neminovno odražava i na rad škole.

3. MOGUĆI NAČINI UNAPREĐENJA SARADNJE LOKALNE ZAJEDNICE, ŠKOLE I PORODICE

Jedan od najboljih i najuspješnijih načina unapređenja saradnje lokalne zajednice, škole i porodice jeste dobro planiranje. Međutim, taj plan saradnje

istaknut je i u Nastavnom planu i programu s orijentaciom na edukaciju učenika za učesće u društvenom životu.

To dolazi do izražaja posebno kroz program građanskog vaspitanja, ali isto tako i kroz plan slobodnih aktivnosti koje realizuje škola (smotre recitatora, saradnja sa drugim školama, književne večeri, obilježavanje značajnijih datuma i sl.). Međutim, ipak treba imati u vidu da djeca nijesu u dovoljnoj mjeri upoznata s funkcijama društvenih institucija, tj. djeci se ne nude odgovarajući materijali, ne organizuju se debate, okrugli stolovi gdje bi im se jasno predstavili mogući načini saradnje i korist koju bi sve zainteresovane strane imale od takve saradnje. „Jedna od mogućnosti za poboljšanje stanja od strane škole je detaljno planiranje i realizacija saradnje škole i lokalne (društvene) sredine. Mogućnosti su brojne, ali je realno ostvarivo zavisno od školske lokacije kao i od motivacije upravnog i nastavnog kadra škole za unapređivanje kvaliteta rada. Djeca se mogu uključiti u aktivnosti umjetničkog ili humanitarnog tipa, saradnja može biti realizovana i po osnovu informativnog“ (Vlahović, R. 2013: 174).

Naravno, pored dobrog planiranja, za uspješnu saradnju gore navedenih subjekata neophodno je i prikupljanje iskustava iz drugih sredina, kao i izrada strateškog rješenja kada je u pitanju ova problematika. Današnji način života nalaže da djeci treba pružiti priliku da uče iz iskustva kako bi stekli ona osnovna znanja koja su im neophodna kako bi upoznali sredinu u kojoj žive. Tu naravno, kao što sam u radu naveo, veliku ulogu igra porodica.

O toj saradnji škole sa lokalnom zajednicom govorila je i Rabrenović (1997), ističući da je otvorenost škole globalni zahtjev u ovom vremenu. Isto tako, istraživanja su pokazala da sve promjene koje se vrše unutar same škole ne mogu biti dovoljno efikasne ako se ne unaprijedi saradnja s društvenom sredinom.

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Na osnovu svega izloženog u ovom radu, nije teško zaključiti da je nemoguće ostvariti kontinuitet u vaspitno-obrazovnom procesu bez multidisciplinarnog pristupa u proučavanju škole, lokalne zajednice u kojoj se ta škola nalazi, kao i porodice koja predstavlja primarni faktor socijalizacije.

Da bi ta saradnja bila efikasna, neophodno je odrediti njen cilj, a cilj se odnosi na kontinuirano praćenje rada i postignuća učenika. Ostvarenje cilja zavisi kako od stepena motivisanosti roditelja za saradnju, tako i od toga koliko je sredina upoznata sa životom i potrebama škole. Iako svaka škola ima svoje specifične potrebe u odnosu sa lokalnom zajednicom, postoje i neke univerzalne koje se vrlo lako mogu primijeniti u svim zajednicama. Prvi korak u realizaciji gore navedenog cilja jeste da se korišćenjem različitih sredstava (ankete, upitnici, razgovori) dođe do potrebnih informacija o tome šta škola zna o lokalnoj zajednici i obrnuto, jer odavno se zna da škola može postati

značajan činilac unapređenja svoje sredine. U tome su najveće rezultate postigle škole koje su istinski upoznale glavne potrebe i karakteristike svojesredine: privredne uslove, tradiciju, navike, običaje, itd. Međutim, u nekim školama i danas se postavlja pitanje kako naći zajednički posao i zajednički interes i za školu i za lokalnu zajednicu. To je, bez sumnje, prvi znak da se škola i lokalna zajednica ne saradjuju u dovoljnoj mjeri.

Drugo, kada se utvrde ta potrebna znanja, neophodno je odrediti prioritete. Naravno, nakon utvrđivanja prioriteta, sljedeći korak je izrada razvojnog plana na određeni vremenski period. Tim za izradu pomenutog plana sačinjavaće predstavnici roditelja, škole i lokalne zajednice. Isto tako, da bi plan odnosa sa javnošću bio efikasan, mora se zajednici obezbijediti mogućnost odgovora na isti. Važan dio plana odnosa s javnošću predstavljaju veze uspostavljene s medijima. Razvojnim planiranjem, povezivanje škole, porodice i lokalne zajednice putem zajedničkog rada u kulturnom i javnom životu, osim što afirmiše školu, njene nastavničke i učeničke kolektive, omogućiće se da škola lakše savlada i neke svoje prostorne, tehničke i druge materijalne teškoće.

Prema tome, učešće škola, učenika, nastavnika i roditelja u javnom i kulturnom životu svoje sredine nije nikakav ukras u školskom sistemu, nikakva reklama, već nešto što čini bitan, sastavni dio vaspitanja. Svoje učenike škola mora i za vrijeme školovanja i poslije školovanja pratiti kroz društveni život, slično onome kako dobra fabrika prati svoje proizvode na tržištu, pa je shodno tome i sama uloga nastavnika postala još složenija i odgovornija.

LITERATURA

- Adžić, I. (1979): *Upravljanje promenama*, Prometej, Novi Sad.
- Babić, M. (1976): *Osnovi organizacije*, Svjetlost, Sarajevo.
- Bratanić, M., Gruden, Z. (1978): *Uloga edukativnih grupa u osposobljavanju nastavnika*, Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja br.20, Beograd.
- Đorđević, J. (1997): *Nastava i učenje u savremenoj školi*, Učiteljski fakultet u Beogradu, Beograd.
- Kundačina, M., Bandur, V. (2007): *Akademsko pisanje*, Učiteljski fakultet, Užice.
- Mandić, P. (1980): *Saradnja porodice i škole*, Svjetlost, Sarajevo.
- Petrović-Bjekić, D. (1977): *Dinamičke osobine ličnosti nastavnika i uspjehnost u nastavi*, Psihologija, 1-2, Beograd.
- Radovanović, S. (1997): *Škola i društvena sredina*, Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta, Beograd.
- Stamatović, J. (2006): *Stručno usavršavanje kao segment profesionalnog razvoja nastavnika-proces i potrebe*, Nastava i vaspitanje, br.4, Beograd.

– Škola i društvena sredina. Prilozi sa Međurepubličkog savjetovanja, Proleter, Ljubovija, 1984.

– Vlahović, R. (2013): *Saradnja škole i društvene (lokalne) sredine, Vaspitanje i obrazovanje* (časopis za pedagošku teoriju i praksu), Podgorica.

– Vlahović, B. (2004): *Proširene uloge nastavnika*, Pedagogija, Časopis foruma pedagoga Srbije i Crne Gore, Beograd.

MULTIDISCIPLINARY APPROACH TO AFFIRMATION TO COOPERATION AMONG SCHOOL, FAMILY AND THE COMMUNITY WHERE THE SCHOOL IS SITUATED

Abstract:

This paper attempts to identify the ways of affirmation of cooperation of school, school environment, as well as the role of parents and teachers for the educational development of the child. An example of Mojkovac Municipality is presented where the educational influences of family, educational and cultural institutions are united in the interest of children.

These issues were studied by Russian scientists and pedagogues. They have found causes that hinder the cooperation between parents and teachers such as low level of educators' status, disregarding the educational role of parents by teachers, different values and different mutual expectation, communication with parents without a plan, insufficient communication skills of teachers to cope with parents.

In addition, this paper promotes new ideas that may add to better cooperation among schools, local communities and family in Montenegro.

Key words: *school, local community, family, multidisciplinary approach*

NASTAVNO - VASPITNI RAD

Anka VUČINIĆ-GUJIĆ¹

POETIKA MLADENA LOMPARA

Rezime:

Mladen Lompar utemeljivač je postmodernih tokova u crnogorskoj lirici, a svojim stvaralaštvom doprinio je snažnoj ekspanziji nove umjetničke paradigme. Semantičke i formalne osobenosti Lomparovih poetskih tekstova sadrže brojne postmodernističke osobenosti, a polaznu osnovu proučavanja predstavljalo je utvrđivanje stepena inkorporiranosti tipičnih odlika postmoderne. Nedostatak sistematizovanih zapažanja o poetici Mladena Lompara uslovio je potrebu da se na osnovu relevantnih književnih teorija i validnih poetskih stavova utvrde njegove poetičke dominante. U cilju otkrivanja eksplicitne poetike, semiotski pristup odabran je kao najbolji model. Antitradicionalist je kad su u pitanju poetski maniri, pjesnička forma i metrički konstrukti, tako da rad upravo ukazuje na otklon u odnosu na prethodnike. Autentičnost poezije Mladena Lompara ogleda se u aktivnom promišljanju smislenosti umjetničkog stvaranja i pisane riječi. Riječ kao stilsko, poetsko, simboličko ili ironijsko sredstvo u zbirkama Mladena Lompara korespondira s višestrukošću gledišta u poetici postmoderne. Literarne i mitološke asocijacije udružene s motivom egzistencijalne zebnje produkuju pjesnikov misaoni pesimizam. Mnoga aksiološka pitanja pokrenuta u poetskim tekstovima Mladena Lompara lišena su moralnih prosuđivanja, što je u skladu s poetikom postmoderne da ne postoji čvrsto izgrađen sistem vrijednosti. Preplitanje poetskog, slikarskog, filozofskog i teološkog koda u poeziji Mladena Lompara čini ga izrazitim postmodernistom.

Ključne riječi: *poetika postmoderne, semiotski pristup, otklon od tradicionalnih pjesničkih modela, literarne i mitološke asocijacije*

Pjesnički opus Mladena Lompara, najizrazitijeg predstavnika crnogorske postmoderne lirike, veoma je obiman. Objavio je sljedeće pjesničke zbirke: *Pustinožitelj (1970), Karabojno žitije (1972), Tajni osvit (1975), Noć poslije (1981), Uzalud riječ (1986), Dnevnik iz boce (1991), Prostor izgubljene*

¹ Mr Anka Vučinić-Gujić, prosvjetna nadzornica u Zavodu za školstvo, Podgorica, izvod iz magistarske teze

svjetlosti (1991), *Dodir za gubilište* (1993), *Kraljica Jakvinta, opat Dolči i vrijeme stida* (1995), *Tri pisma Darinki i narod jedinstvenog kraja* (1996), *Boca lude princeze* (1997), *Triptihon iz nacionalne biblioteke* (1998), *Tišina četvrtog pečata* (1999), *Noć iz lapidarija* (2003), *Sjena na sceni* (2004) i *Sedam redova života* (2009).

U vremenskom rasponu od četiri decenije može se pratiti njegova poetska evolucija i kad su u pitanju tematsko-motivska uokvirenja i ritmičko-metrička paradigma.

U zbirci *Karabojno žitije* Lompar koristi tradicionalnu i arhaičnu formu – sonetni vijenac koji je komponovan od četrnaest soneta i završnog, majstorskog soneta (magistrale). Strogost te pjesničke forme ogleda se u tome da počev od drugog do četrnaestog soneta svaki redovno ponavlja završni stih prethodnog soneta kao početni stih, dok je početni stih prvog soneta ujedno i posljednji stih četrnaestog. Prvi i posljednji stih svakog soneta u sonetnom vijencu *Karabojno žitije* štampani su italikom, a grafička priroda teksta je u vezi s njenom semantikom, tako da majstorski sonet, koji se sastoji od tipografski istaknutih stihova toga poetskog teksta, predstavlja misaoni stožer sonetnog vijenca.

Međutim, Lompar izbjegava koncept italijanskog ili petrarkističkog soneta sastavljenog od dva katrena i dvije tercine, a približava se šekspirovskom sonetu kojeg čine tri katrena i kuplet, ali pravi otklon i od elizabetanskog modela soneta jer ne slijedi njegovu standardizovanu rimu (abab/cdcd/efef/gg). Glasovno podudaranje ostvaruje obgrljenim rimama u prva dva katrena (abba/cddc) svakog soneta, dok u trećem katrenu soneta uglavnom upotrebljava ukrštenu rimu (efef), dok kuplet, u kojem se sumira značenje pjesme, ima ujednačenu, parnu rimu (gg).

Postmodernistički pristup narušava dosljednost metričkih kanona, pa u tom duhu Lompar u sedmom sonetu izbjegava ustaljenu ritmičku paradigmu, koristeći u katrenima isključivo obgrljenu rimu po sljedećem shematskom prikazu: abba – u prvom katrenu (odlaska/ divlja/ bilja /izlaska), cddc – u drugom katrenu (neophodan /prazninom /tišinom / neplodan) i effe – u trećem katrenu (svega /takne/izmakne /pretega). Osim toga, uobičajen stih u sonetima evropske književnosti je jedanaesterac, dok je za sonetni vijenac *Karabojno žitije* karakterističan stih od dvanaest slogova. Lompar izbjegava model razdvajanja soneta u dva koherentna dijela, tako da nije uočljiva pauza u razvoju misli koja se po pravilu javlja iza osmog stiha, da bi doprinijela utisku nezavisnog jedinstva oktave i na taj način ovaj postmodernistički pjesnik pravi otklon od umjetnički najkompaktnijeg i fonološki najefektnijeg obrasca. Prvi katren kao ekspozicioni elemenat iznosi suprotne pojave, koje u narednim katrenima pokušavaju da se dovedu u sklad i smirenje, što se ostvaruje u kupletu, mada taj mir djeluje više kao privid jer se ostvaruje više na ritmičkom, a manje na semantičkom nivou.

Petnaesti sonet, koji se naziva majstorski sonet ili magistrale objedinjuje početne stihove svih četrnaest soneta po njihovom redosljedu, a pošto počiva na kombinaciji istih stihova, riječi i glasova često ima i akrostih, tj. kazuje se ime osobe kojoj je sonet posvećen. U Lomparovom završnom sonetu *Karabojnog žitija* nema tipografske istaknutosti inicijalnih grafema, ali pažljivim iščitavanjem i pregledom početnih slova svakog stiha dobijamo interesantnu posvetu – Branki iz Risna. Posljednji stih majstorskog soneta počinje grafemom *p* što se može odnositi na leksemu – pjesnik, poeta. Ovakav način tumačenja akrostiha upućuje na motiv ljubavi kao tematsku podlogu zbirke, ali Lomparova snažna refleksivnost prevazilazi okvire pojedinačne sudbine i mediteranskog podneblja i dobija univerzalne obrise. Lompar izbjegava naglašavanje pjesnikovog ja svojstvenog lirskoj poeziji, već lirski subjekt koristeći oblike plurala uspostavlja saodnos i saučesništvo pjesnika i čitaoca.

Lompar u poetskom tekstu *Karabojno žitije* koristi ustaljeni metrički obrazac i strofe su intonaciono-semantički zaokružene, ali odstupa od pravopisne norme zbog anuliranja znakova interpunkcije. Otklon od početnog velikog slova, tačke i posebno zarez, doprinosi da se recipijent trgne iz letargije pasivnog primanja i postane sudionik u aktivnoj recepciji. Osim toga, minus-postupak kada je u pitanju interpunkcija, Lompar će primjenjivati i u sljedećim pjesničkim zbirkama, s tim što će postmodernistički manir nametnuti rušenje i ritmičkih kanona i uzrokovati dezintegraciju strofe.

Tumačenje sloja značenja najbolje je početi od prološke sintagme – *Karabojno žitije*. Prefiks *kara*, u značenju crno, kao prvi dio složenice *karabojno*, intenzivira značenje sljedeće lekseme – *bojno* i nagovještava emocionalni registar zbirke. Lompar odstupa od tradicionalne upotrebe termina *žitije* u kojem označava opšti naziv hagiografskog žanra u vizantijskoj i staroj slovenskoj književnosti, ali daje životopis bića u kojem je motiv potpuno neostvarene ljubavi izazvao burnu duhovnu transformaciju. Međutim, motiv ljubavi samo je polazište za refleksiju o tragičnosti čovjekovog postojanja.

Misaona složenost i asocijativna dejstva najizraženija su u majstorskom sonetu.

*božanstvo je mrtvo vjernik ga smijeni
roždestvenje novo ne hrani nutrinu
apostol predani u miru uginu
neprebolom nošen vječitoj mijeni*

*kukavno u njemu slutih moć bijednu
istinama pravim nikad ne polaskan
i bez prave vjere u času odlaska
zgrčeno zasnatri tajnu poslednju*

*rođenjem smo samo smrti privedeni
izigrani kada nam se mudrost nada
svrgnutim životom svi smo bezimena
nezasitom smrću duh nam ne ovlada*

*anđeli su naši sami napušteni
prapočetak ište sve što mu pripada*

Početni stih zbirke – *božanstvo je mrtvo vjernik ga smijeni* – je paradoks, jer ako se božanstvu ukida sva moć, otkud onda aktiviranje vjernika. Upotrebom paradoksa kao figure koja izriče misao naizgled suprotnu ili protivvrječnu mišljenju većine s namjerom da upozori na dublji smisao, Lompar na samom početku postmodernističkim pristupom razbija kod čitaoca horizont očekivanja u vidu uobičajenog načina mišljenja i govora. Osim toga, religijskim semantemama Lompar otvara novo polje ove zbirke jer su motivi ljubavi i smrti dati iz vizure pjesnika kod kojeg su bitno poljujani hrišćanski stavovi. Dominacija glagola u negaciji u prvom sonetu zbirke (*ne dā da dobukti, ne ciknu, nećeš vaskrsnuti, neće istisnuti, nema, ne hrani*), upućuje na to da bez obzira na vječitu čovjekovu potrebu za epifanijom, ona ostaje samo poetska imaginacija. Osim toga, u prvom katrenu uočljiva je antinomičnost poetske sintagme jer leksemi s negativnom konotacijom – *zloduh* – priključuje riječ koja bi trebalo da uputi na pozitivne pojave – *okrilačćen*, a imenicu *uzlet* semantički značajno pomjera kombinacija s glagolom negativne konotacije (*zatamnjuje uzlet*).

Aksiološki pojmovi ljudskog postojanja (razum, mudrost, ljubav) u Lomparovom sonetnom vijencu postaju literarni opoziti ljudskoj sreći (udes nam počinje začecem razuma, ljubav nas ne štiti više od poraza, *izigrani kada nam se mudrost nada*). Lompar se bavi iskonskim motivima, ali odstupa od arhetipskih predstava, sačuvanih u kolektivnom iskustvu, tako da poetska rezigniranost reflektuje i Lomparov odnos prema vrhovnom tvorcu. Stihovi – *nema nigdje boga šuplja su nebesa, božanstvo je mrtvo, ime stvoritelja više i ne znaju, bogovi su pali davno neželjeni, apostol predani u miru uginu*, mogu uputiti na svojevrсну grotesku, jer nešto što bi trebalo da bude predmet oduševljenja, postaje u određenom trenutku predmet poruge. Ako se ima u vidu povezanost teologije i ontologije, Lompar obesmišljanjem boga i božanstava lišava čovjeka mogućnosti da prekorači granice vlastitog područja. Jer ako “bog jeste, i simbolizuje Jedno prema kojem teže sve pojave”² ukidanjem postojanja božanstva dobija se iskrivljena slika stvarnosti i izazivaju zastrašujuća osjećanja. Biblijska asocijacija (*Noje neće moći da projedri barku / kroz ognjeno more na*

² Gerbran, A., Ševalije, Ž.: *Rečnik simbola*, Izdavačka kuća KISA, Novi Sad, 2004, str. 74.

otok željeni) može da uputi na univerzalnost ljudskog fatuma jer ako je čovjek previše krhk za vječna bremena, onda je logično da u poetskoj prostornoj antinomičnosti raja i pakla, čovjeku pripadne pakao (*eden jesenuje za duga vremena / pakla su nam vrata otvorena širom*).

Leksikom srednjovjekovne književnosti (*roždestvenje novo ne hrani nutrinu / izvorkinje ljubve netragom sahnjuju*), Lompar s motiva ljubavi prelazi na razmatranje čovjekove sudbine, ali preovladava pesimistički ton (Čovjek neće saznati za pjesmu poslednju / kukavno u njemu slutih moć bijednu). Oksimoron – moć bijednu – podrazumijeva spajanje imenice i pridjeva suprotnog značenja u okviru sintagme i služi za iskazivanje složenih, iracionalnih stanja. Sklonost ka oksimoronu, kao terminu antičke retorike, Lompar će pokazati na kraju devetog soneta, kada tragičnost čovjekove sudbine povezuje s nemogućnošću spoznaje viših tajni postojanja.

kako to saznati kad smo saćem ada
izigrani kada nam se mudrost nada

U oksimoronu saćem ada sintaksički su povezane jezičke jedinice suprotnog značenja, jer ad simboliše poraz ljudskog postojanja i opozit je nebu i svjetlosti, a med i saće su izvor života i besmrtnosti i simbol zaštite i smirenja. Posebno je antitetičnost sintagme neočekivana ako imamo u vidu da u prvom katrenu devetog soneta upotrebljava semantemu pakao u iskonskom značenju (*da greznemo shorni adom raskrunjeni*).

Refleksiju o neizbježnosti smrti, koja datira još od književnosti starog vijeka, Mladen Lompar vješto inkorporira u sonetni vijenac *Karabojno žitije*. Lomparov stih – *rođenjem smo samo smrti privedeni* – je univerzalna istina literarno različito oblikovana u mnogim književnim ostvarenjima. Međutim, iako je smrt prolazni i uništenju podložni vid postojanja, ne podstiče Lompara na refleksiju o postavljanju životnog cilja, već se filozofemom o neminovnosti smrti približava Selimovićevom stavu da je “smrt jekin, sigurno saznanje, jedino za što znamo da će nas stići. Izuzetka nema, ni iznenađenja, svi putevi vode do nje, sve što činimo to je priprema za nju, priprema čim zakmečimo udarivši čelom o pod, uvijek joj bliže, nikad dalje”³. Smrt kao lajtmotiv sonetnog vijenca *Karabojno žitije* upućuje na tradicionalno shvatanje o njenoj nedokučivosti i misterioznosti, što uslovljava prikaz smrti u zastrašujućim oblicima i izazivanju osjećanja strepnje.

tanjiće nas crvi bićemo praznina

nezasitom smrću duh nam ne ovlada

³ Meša Selimović, *Derviš i smrt*, Beograd, BIGZ, 1985, str. 15.

Vremenska strana hronotopa ne vezuje se za određeni istorijski trenutak, već kombinacijom perfekta, prezenta i futura, Lompar ukazuje na univerzalne patnje čovjekove egzistencije, a izbjegava i prikaz strogo određenog lokaliteta u prostornoj strani hronotopa, ali oznake – *bemisljeni kosmos, ad, ambis* – postaju prostorni denotati. Sumorna vizija čovjekovog bivstvovanja uslovljena je vječnim zakonima kosmosa jer „prapočetak ište sve što mu pripada “ i „kraj je u povratku prvobitnoj klici”.

Lirska minijatura *Njoj* iskazuje motiv ljubavi, ali Lompar izbjegava onomastičke odredbe, a ostvaruje emocionalnost i slikovitost pjesničkog jezika. Heterometričnost strofa ne narušava ritmički sklad koji je postignut rimama na kraju zaokruženih cjelina, kao i asonancom (učestalom upotrebom vokala **o**) i aliteracijom (čestom upotrebom suglasnika **m**). Na konstituisanje zvučnog sloja presudno utiče dominacija kratkog stiha i različiti vidovi glasovnog podudaranja, što doprinosi da zvučni sloj pjesničke strukture izbija u prednji plan i uslovljava formiranje semantičkih struktura. Osama, prebol i praznina postaju poetske dominante, koje iskazuju stanje lirskog subjekta, da bi poentirana epiloška granica teksta (ludim) koja predstavlja čitav stih ukazala na neprebol lirskog ja.

ni tajno mi
tankosjena
osamom ne hodiš
prebol studim

al studim
a prazninom što osta
ludim

Nakon zbirke *Karabojno žitije* u kojem se jaka autorova svijest poigrava sa strogom pjesničkom formom sonetnog vijenca, Lompar se okreće lirsko-narativnim formama napuštajući logičku značajnost i povezanost pjesme, ali ipak ostvaruje jedinstveni funkcionalni sistem umjetničke svijesti.

U pjesničkoj zbirci *Uzalud riječ* Lompar nastavlja sa minus postupkom kada su u pitanju znakovi interpunkcije, a ritmičko-metričku paradigmu razbija heterometričnim strofama, koje su nekad redukovane na dva stiha, pa čak i jedan, stvarajući strofoid. Lompar već u ovoj pjesničkoj zbirci upotrebljava parentezu, stilsku figuru kojom se razdvaja rečenica time što se u nju umeće druga rečenica s njom sintaksički nepovezana. Diferencijalno svojstvo Lomparove parenteze ogleda se u tome što je ona nekad poetska refleksija, a nekada ironičan komentar. Lompar pravi otklon od ustaljene segmentacije poetskog retka, ali time intenzivira semantičnost poetskih tekstova.

Veoma česta pojava u postmodernoj književnosti je metafikcionalnost, odnosno pisanje o pisanju i aktivno promišljanje smisla stvaranja i stvaralaštva. Svojevrsan vid implicitne poetike, kao jedno od vodećih načela postmoderne

književnosti, zapaža se u stihovima Mladena Lompara koji aktualizuje pitanje smisla pisanja i umjetničkog stvaralaštva uopšte, posebno u kontekstu svijeta koji ni nakon velikog umjetničkog iskustva nije postao ni bolje niti ljepše mjesto za život.

U grčkoj misli riječ nije bila samo govor i gramatički iskaz, nego i um, ideja i uvijek simbolizuje prikazivanje razumnosti u jeziku, ljudskoj prirodi i u kontinuiranom stvaranju svijeta.

Riječ, kao opšte mjesto Lomparove poezije, provlači se kroz cijelu zbirku, ali je negativno konotirana u prološkoj sintagmi. Svijest o uzaludnosti riječi pokreće pitanje smislenosti njene upotrebe.

Zato u lirskoj minijaturi *Možda neko čeka riječ* mermer i bronzana poprsja postaju lirski denotati koji se vezuju za ćutanje, da bi u sljedećoj segmentovanoj cjelini naglasili neophodnost riječi (govora) – možda još uvijek neko čeka riječ. Lompar kao pjesnik produbljene svijesti o vrijednostima riječi, svjestan je da je riječ o otvorenim i promjenljivim kategorijama i zato stalno varira od stava da je svijet umoran od riječi i otud tišina, muk, do stalne zapitanosti o smislenosti pjesničkih iskaza.

U pjesmi *Konačni trenutak* Lompar iskazuje da razlika između svijeta realnosti i svijeta imaginacije pjesnike stavlja u težak položaj.

- u pjesme niko ne vjeruje –
rekao je neko
dok je pljuštala zagađena kiša
i bolovale riječi u polutama /*Konačni trenutak*/

Autentičnost Lomparove poetike postignuta je autostilizacijom lirskog ja, a raslojavanje lirske svijesti uslovljeno je opozitnošću /mogućnost misli – uzaludnost misli/. Epitet *zagađen* pripojen leksemi *kiša*, koja se svuda smatra simbolom nebeskog uticaja na zemlju i personifikacija „bolovale su riječi u polutama” semantički se ukrštaju sa stavom da u poeziju niko ne vjeruje i da je strana svijetu realnosti. Uzajamna napregnutost između dvije semantički suprotstavljene konstrukcije stvara energetski momenat, jer sistemi odnosa među pojmovima predstavljaju najrealniji izraz modela svijeta u čovjekovoj svijesti.

nećemo biti oni
koje tražismo strpljivo
s krastom stiha
i talasima morskim

(zar ne doživjesmo već tu viziju
kod Homera u Hadu:
SIZIF –
i bogovi se ponavljaju) /*Talas i hrid*/

Literarne i mitološke asocijacije su Lomparu polazište da pokažu „sužene razmjere razuma“ i „gorčinu svih vremena“ a to je dato u morskome hronotopu, s pjesnikovim omiljenim lirskim denotatima, kao što su talas i hrid. Konotativno značenje poezije naglašeno je u poetskoj sintagmi „s krastom stiha“. Tipografski istaknuta riječ Sizif, spojena sa semantikom pridjeva *sizifovski* – zamoran i težak posao bez cilja i svrhe, predstavlja sudbinu pjesnika u svim vremenima i društvenim formacijama. Lomparov doživljaj poiesisa nije ohrabrujući ako je jedino utočište pjesnicima Had, podzemni svijet kuda odlaze duše umrlih nakon što im je izrečena presuda. Parenthiza / zar ne doživjesmo već tu viziju / kod Homera u Hadu / SIZIF / i bogovi se ponavljaju / koja je tipografski istaknuta zagradama, Lomparov je poetski komentar, objašnjenje i sinteza prethodno iskazanog. Sloboda Lomparovog pjesničkog jezika ogleđa se u kreativnosti i uvjerenju da se o istim stvarima može govoriti na različite načine, ali odabirom jezgrovitih riječi bogatog i širokog značenja postiže višeznačnost poetskih tekstova.

U pjesmi **TABULA RASA** Lompar presijecanjem dva vremenska plana, prošlosti i sadašnjosti, prikazuje kontrast između nekadašnjeg i sadašnjeg pjesnikovog stanja.

imali smo mir
misao za pokornost
dragane koje nijesmo smjeli ljubiti
i namjeru da sve to podnosimo

Semantičko razdvajanje prati i ritmička heterogenost, jer nakon katrena slijedi strofa koja je redukovana na jedan stih – *ali smo počeli nestajati*.

Figurativno značenje naslovne sintagme – *tabula rasa* – poete stavlja u beznadežan položaj, čime se naglašava ironijski karakter, a pjesnikova borba da se izbori za dostojanstvo riječi inicira i negovu propast.

prvoga smo izvukli iz talasa
i nosili okrećući leđa suncu
(*sjenke su nam bile iste*)
drugi se spalio vičući:
istorija je pepeo
a neki su stručno ubijeni i sahranjeni
uz počasti
(*više ih niko ne čita*)

U navedenoj oktavi arhetipski elementi – voda, oličena u talasima i vatra, ostvorena verbumom *spaliti*, koji bi trebalo da budu nosioci životne

energije, postaju simboli uništenja, a onemogućavanje ispoljavanja umjetničkih poriva pojačava upotreba glagolskog pridjeva trpnog (u b i j e n i i s a h r a n j e n i) u sintagmatskoj kombinaciji sa adverbijalnom oznakom – s t r u č n o . Parenneze u Lomparovim poetskim tekstovima su uvijek emocionalno i semantički obojene, a istovjetnost pjesničkih sjenki upućuje da im je umjetnička suština jednoobrazna, ali su im putevi uništenja različiti.

Poetski tekst gradacijskim slikama metaforički prikazuje pjesničko onemogućavanje percepcije stvarnosti – /mnoge su uništili / po nekim davnim zakonima / kidanjem jezika / nosa / sljepoćom. Ako ostaju samo ostaci svijesti i izlizana tjelesa, onda su semantički povezani sa gubitkom riječi i tabula rasom. Epiloška granica poetskog teksta – *a toliko drugog ostaje* – ostavlja utisak da ima puno neiskazanog, koje čeka ponovnu artikulaciju.

Poetski ciklus *Slike uz kišu* sastoji se iz šest lirskih cjelina u kojima Lompar lamentira nad pjesničkom sudbinom u temporalnom opozitu – nekad i sad. I u ovoj zbirci uočava se uticaj postmoderne, koja nije samo izazvala promjene u literarnom senzibilitetu, već je Lomparu omogućila da aktivirajući izražajne mogućnosti crnogorskog jezika izazove evoluciju ritmičkih kanona. Izbjegavajući određeni metrički obrazac, Lompar poštuje samo ritmički impuls koji garantuje ekvivalentnost, ali ne i jednakost izdvojenih jedinica. Grafička priroda teksta je značajna za njegovo razumijevanje jer pruža recipijentima smjernice za doživljavanje i tumačenje poetske prirode teksta. „U grafostilističkom smislu posebnu važnost imaju poremećaji u domenu interpunkcije, tako da ona prestaje biti gramatička ili logička, nego postaje upravo stilistička“.⁴

Lajtmotiv ciklusa *Slike uz kišu* jeste bljesak munje, koja simbolizuje iskru života i plodotvornu moć. Međutim, kao što nebeski oganj neizmjerne snage može biti koristan i zlokoban, Lompar sugerše da je svjetlost munje bez uporišta i „raspuči se vizija prije pjesnika / i vizija poslije pjesme“. Auditivni i vizuelni opoziti (prasak groma – muk i tišina, bljesak munje – mrak) ne pružaju ljudima spokoj, jer „mi smo sastavni dio mraka i tišine / između bljeska i groma / i prostor ovaj i vrijeme / više nijesu ljudski“. Iako bi munja kao znak moći i snage trebalo da ispoljava energiju koja stvara ravnotežu, u Lomparovim pjesmama je negativno konotirana, jer parališe i pokret i riječ. Uprkos fizičkoj egzistenciji duhovno postojanje postaje obesmišljeno, pa svaka strofa u pjesmi *Slike uz kišu* (4) počinje istovjetno – *ima nas*, ali odmah slijedi obrt – u prvoj segmentovanoj cjelini: *ima nas – samo za sebe*, u drugoj: *ima nas / i nikoga / i ničega*, i u trećoj u vidu retorskog pitanja *ima nas – pa čija je greška ova bespomoćnost*. Nasuprot nekadašnjoj radosti i osmjesima koje su nalazili na licima tajanstvenih madona u muzejima je dominacija crne boje, začuđenost i ukočenost lica i u tom duhu je epiloška lirska minijatura ***Predaja***.

⁴ Novo Vuković, *Putevi stilističke ideje*, Podgorica – Nikšić, Jasen, 2000, str. 87.

prazni papiri
(o tiranijo)
ostavljeni vjetru

a poslije –
goraka opuštenost
pa sjeta

Parenteza u prvoj segmentovanoj cjelini (*o tiranijo*), koja je ujedno i apostrofsko obraćanje – upućuje na težinu pjesničkog poziva zbog nemogućnosti kontinuiteta stvaralačkog impulsa i korespondira sa Lomparovim poetskim stavom o nastanku poezije. „Put koji moram preći da bih sve to ispričao, je put Sizifa, koji se prvi put vraća niz padinu, po svoj kamen...”⁵. Ugrađivanjem mitskih obrazaca u poetske tekstove Lompar pokazuje da nadilazi efemernu stvarnost, jer umjetnički iskazi poprimaju obrise univerzalnih istina. Zbirka *Dodir za gubilište* predstavlja sintezu ranijih Lomparovih poetskih ciklusa u kojima se ispoljava bogatstvo varijacija tematskog registra i otklon od normativne interpunkcije i sintakse.

U *Orfejevim pričama* pjesnik Mladen Lompar čovjekovo bivstvovanje posmatra u vječitoj relaciji život–smrt, s tim da jedinka iscrpi sve mogućnosti zemnosti prije nego što postane čestica onostranog. Zato nasuprot onom, onostranom, nigdje, gdje nema iskre da osmisli tamu, je život naš nepouzdan, kojeg se teško odreći. Prološka sintagma – Orfejeve priče – asocira na tanku granicu između stvarnosti i podzemnog svijeta, a Euridika je otjelovljenje Orfejeve ljubavi, tako da pjesnik težnji da se umakne zemnosti i ugasi sudbina što nas svakodnevno popunjava raznovrsnim prostranstvima, suprotstavlja jedno punije srce koje je dovoljno da ispuni tu tamu.

Slikarski kod i sjenčenje poetskih slika kroz kontrast svjetlosti i tame doprinosi binarnoj semantičkoj opoziciji, jer granica između suprotstavljenih svjetova živih i mrtvih dobiće obilježje prostorne lirike.

ne trampiti ovaj mir
između dva bola
za predugi muk
što traje odavde do ničega
ne poštovati
tegobni zanat lešinara
planuti ovdje
tanjiti se do pukosti
da nas u močvari inoj
ne odaje ljepota sopstvenog bljeska

⁵ Mladen Lompar, *Dodir za gubilište*, Cetinje, Rora, 1993, str. 23.

trajati što duže
u ovoj tužnoj svetkovini
dobročudnog boga /*Orfejeva priča (2)*/

Upravo je mitološki aspekt djela u prvom redu povezan sa okvirom, dok poetski teži da ga razbije, tako da postmodernistički tekst nastaje iz strukturnog napona između mitološkog i poetskog. Iako pet poetskih tekstova nosi isti naziv (Orfejeve priče) razvrstane numerološki od jedan do pet, pjesnik izbjegava navođenje mitoloških likova, ali mu je metamitska poetska struktura polazište za prikazivanje polariteta života i smrti. Pjesnikova energija je usmjerena na život, otud težnja da se iscrpe sve zemne mogućnosti (*tanjiti se do pukosti*) i da se akcenat stavi na svjetlosnu simboliku (*planuti ovdje*). U onostranom svijetu čovjek je lišen bola, ali je humanistički imperativ što duže trajanje života. Iako je život tužna svetkovina, on je ipak božji dar i zato je dominacija glagola u negaciji usmjerena na otpor prema svijetu mrtvih.

Mitološka asocijacija na Orfeja sadržana je na kraju pete poetske cjeline – poput nadarenog mitskog pjevača koji nije poslušao savjete bogova i okrenuo se prema Euridiki koja već pripada podzemnom svijetu, i na taj način je zauvijek izgubio, pjesnik vrlo hermetičnim stihovima nagovještava da su njegovi postupci usmjerili tok ljubavnog zanosa (ona je mogla nastaviti put / I preći brvno / da sam ja htio).

Lompar prihvata protivrječnost između shvatanja mita kao temeljne istine i izmišljene priče i taj raskol omogućava mu da autopoetičnošću izrazi spoznaju o čovjeku i svijetu. Osim toga, originalnost vokabulara i sintagmatike leksičko-sintaksičkih jedinica čini Lompara prepoznatljivim pjesnikom crnogorske postmoderne lirike.

Literatura:

- Lompar, M.: *Uzalud riječ*, Titograd, 1986.
- Lompar, M.: *Dodir za gubilište*, Rora, Cetinje, 1993.
- Lompar, M.: *Noć iz lapidarija*, CDNK, Podgorica, 2002.
- *Poetika Montenegrina – crnogorska poezija XX vijeka*, Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, Cetinje, 2012.
- Cerović, R.: *Crnogorsko književno iskustvo*, DANU, Podgorica, 2003.
- Aristotel: *O pesničkoj umetnosti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1988.
- Bart, R.: *Književnost, mitologija, semiologija*, Nolit, Beograd, 1971.
- Bataj, Ž.: *Književnoszt i zlo*, BIGZ, Beograd, 1977.
- Gerbran, A., Ševalije, Ž.: *Rečnik simbola*, Izdavačka kuća KIŠA, Novi Sad, 2004.
- Ejhenbaum, B.: *Književnost*, Nolit, Beograd, 1972.
- Eko, U.: *Svakodnevna semiotika*, Narodna knjiga/Alfa, Beograd, 1997.

- Epštejn, M.: *Postmodernizam*, Zepter Book Word, Beograd, 1998.
- Flaker, A.: *Period, stil, žanr*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
- Fridrih, H.: *Struktura moderne lirike*, Svetovi, Novi Sad, 2003.
- Hačion, L.: *Poetika postmodernizma*, Svetovi, Novi Sad, 1996.
- Hristić, J.: *Oblici moderne književnosti*, Nolit, Beograd, 1968.
- Igliton, T.: *Iluzije postmodernizma*, Svetovi, Novi Sad, 1997.
- Ingarden, R.: *Doživljaj, umetničko delo i vrednost*, Nolit, Beograd, 1975.
- Istorijski leksikon Crne Gore*, (Per – Ž), Podgorica, Vijesti, 2006.
- Jerkov, A.: *Nova tekstualnost*, Unireks, Prosveta, Oktoih; Podgorica, Beograd, Nikšić, 1992.
- Kajzer, V.: *Jezičko umetničko delo*, SKZ, Beograd, 1973.
- Kaler, Dž.: *Strukturalistička poetika*, SKZ, Beograd, 1990.
- Kojen, L.: *Studije o srpskom stihu*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad, 1996.
- Kompanjon, A.: *Pet paradoksa modernosti*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012.
- Kosidoyski, Z.: *Biblijske legende*, SKZ, Beograd, 1993.
- Liotar, Ž. F.: *Postmoderno stanje*, Bratstvo – jedinstvo, Novi Sad, 1988.
- Lotman, J. M.: *Struktura umetničkog teksta*, Nolit, Beograd, 1976.
- Markjevič, H.: *Nauka o književnosti*, Nolit, Beograd, 1974.
- Metafora, figure i značenje*, Zbornik teorijskih radova (izabrao i priredio Leon Kojen), Beograd, 1986.
- Milić, N.: *A, B, C, Dekonstrukcije*, Narodna knjiga, Beograd, 1997.
- Milosavljević, P.: *Metodologija proučavanja književnosti*, Trebnik, Beograd, 2000.
- Milosavljević, P.: *Logos i paradigma*, Trebnik, Beograd, 2000.
- Mukaržovski, J.: *Struktura pesničkog jezika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1986.
- Oraić-Tolić, D.: *Muška moderna i ženska postmoderna*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2005.
- Pavletić, V.: *Ključ za modernu poeziju*, Globus, Zagreb, 1986.
- Rajić, Lj.: *Tekst u vremenu*, Geopoetika, Beograd, 2008.
- Solar, M.: *Edipova braća i sinovi*, eseji, Golden marketing/Tehnička knjiga, Zagreb, 2008.
- Strukturalni prilaz književnosti*, (R. Bart, C. Todorov, Ž. Ženet, J. M. Lotman, K. Bremon, S. Lasić, A. Ž. Gremaš, A. K. Žolkovski, N. Milošević), Nolit, Beograd, 1978.
- Škreb, Z./Stamać, A.: *Uvod u književnost*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1983.
- Tomović-Šundić, S.: *Stvaralačka uloga čitaoca*, Književna kritika danas, Institut za strane jezike, Podgorica, 2004.
- Vinogradov, V. V.: *Stilistika i poetika*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1971.

POETICS OF MLADEN LOMPAR

Abstract:

Mladen Lompar is a founder of modern streams in Montenegrin lyrics and made a contribution to strong expansion of new art paradigm. Semantic and formal characteristics of Lompar's poetic texts contain numerous postmodernist features. That's why we took them as an initial basis for the study of his work i.e. the determination of the level of incorporation of typical postmodern forms in his poetic work. The lack of systematic study of Lompar's poetics motivated the author to determine Lompar's predominant poetic forms on the basis of relevant literary theories and valid poetic attitudes. In order to discover explicit poetics, as the best model – the semiotic approach was taken. He is anti-traditionalist when it comes to poetic manners, poetic form and metric constructs. Consequently, his poetic technique diverges from traditional approaches of his predecessors.

Authenticity of Mladen Lompar's poetry is found in active thinking of the meaning of art creation and the meaning of written word. In his case the word is used as stylistic, poetic, symbolic or ironic means in his collections which corresponds to multiple views on poetics of postmodernism. Literary and mythological associations together with motif of existential longing produce poet's pessimism. In Mladen Lompar's poetry interwoven are painting, philosophy and theology making him a notable postmodernist.

Key words: *poetics of postmodern, semiotic approach, divergence from traditional poetic models, literary and mythological associations*

Marina PETROVIĆ¹

RWCT TEHNIKE U NASTAVI FIZIKE

Rezime:

Aktivno i kritičko učenje (mišljenje) je sposobnost dubljeg razmatranja problema koji karakteriše novi milenijum i demokratski način života. Aktivno učenje mora biti rezultat aktivnog nastavnog procesa. Saradnička i aktivna nastava je veoma bitna za buduće nastavnike zato što oni moraju biti sposobni primijeniti takav vid nastave. Velik je broj metoda i tehnika kojima postizemo aktivno učenje. Mnoge se poučavaju u okviru RWCT strukture (okvirne strukture za mišljenje i učenje). RWCT tehnike u nastavi fizike zasnovane su na ideji da veća primjena demokratije u školama koje su dio društava u tranziciji i da upravo to može odigrati važnu ulogu u ostvarivanju otvorenijeg društva. Ove metode dizajnirane su tako da pomognu učenicima da bolje razmišljaju, da preuzmu veću odgovornost za učenje, da bolje razumiju logiku argumenata, razmišljaju pažljivije, debatuju samouvjerenije i da postanu nezavisni u učenju i to na duže staze.

Ključne riječi: *RWCT tehnike u nastavi fizike, aktivno učenje, kritičko mišljenje, saradničko učenje*

1. Šta su RWCT tehnike?

RWCT tehnike koje se koriste u nastavi fizike (Reading and Writing for Critical Thinking - Čitanje i pisanje za kritičko mišljenje) jesu tehnike poučavanja, odnosno učenja, koje su se pokazale primjenjivim u nastavi, jednostavne su za primjenu, ne zahtijevaju nikakav poseban pribor, opremu ili prostor. One su posebno pogodne za razvijanje kritičkog mišljenja. Mišljenje je proces sličan čitanju, pisanju, govorenju i slušanju. To je aktivan, usklađen i složen proces koji uključuje razmišljanje o nečemu. Kritičko mišljenje je viši oblik mišljenja. Za one koji kritički razmišljaju, osnovno razumijevanje informacija jeste polazište, a ne cilj učenja. Kritički misliti znači krenuti od neke teze, razmotriti njene implikacije; preispitati je, uporediti sa suprotnim

¹ Marina Petrović, nastavnica fizike u Osnovnoj školi "Jugoslavija" u Baru.

stanovištima, izgraditi sistem uvjerenja i na kraju, na osnovu svega toga zauzeti stav. To je aktivan i interaktivan kognitivni proces koji se istovremeno javlja na mnogim nivoima. Kritičko mišljenje je rezultat. To je aktivan proces, koji se javlja namjerno ili spontano, a koji osigurava učenicima čvrstu kontrolu nad informacijama kako bi ih mogli osporavati, usvajati, prerađivati, prilagođavati ili odbacivati. Kritičko mišljenje se javlja kad učenici postave pitanja kao što su:

✓ Šta ova informacija meni znači?

✓ Kako mogu da upotrijebim ovo znanje?

✓ U kakvoj je vezi to saznanje sa onim što već znam?

✓ Je li ta informacija korisna?

✓ Kako doživljavam te ideje?

✓ Kakve bi mogle biti posljedice za mene i druge ako te činjenice ugradim u svoje postupke?

Kritičko mišljenje se najbolje podstiče u situaciji kada se pred učenike postavlja zahtjev da rješavaju problem, donose različite odluke, da vrednuju te odluke, procjenjuju njihovu adekvatnost u odnosu na kontekst, da procjenjuju njihovu dalekosežnost, upotrebljivost, posljedice. Time učenici bolje razumiju ono što uče, jer se novim informacijama određuje kontekst, informacije ne ostaju izolovane već se povezuju sa postojećim znanjima, utvrđuje se njihov međusobni odnos, preispituje njihova primjenljivost i svrha u svakodnevnom životu. Kada se od učenika traži da argumentuju, razlikuju bitno od nebitnog, tačno od netačnog, da sagledaju posljedice, iznesu što više ideja, aktivno slušaju druge, da se decentriraju (sagledaju tuđi ugao gledanja, prepoznaju tuđa osjećanja...), vrednuju, povežu, dokažu, pitaju, riješe problem, iskažu sumnju, nađu uzrok, zaključe ili klasifikuju – podstičemo njihovo kritičko mišljenje. Međutim, nije dovoljno staviti učenika u problemsku situaciju i očekivati da se kritičko mišljenje pojavi samo od sebe. Nastavnik je taj koji ohrabriranjem inicijative, samostalnosti, originalnosti, radoznalosti, debate, sumnje, slobode iznošenja mišljenja i postavljanja što raznovrsnijih pitanja, „duva u jedra“ kritičkom mišljenju. On, takođe, vodi računa o tome da učenici ne upadnu u zamku da, umjesto kritičkog mišljenja, počnu da iskazuju kritiku i kritizerstvo, neosnovane argumente, uvjerenje da mogu kritički misliti bez znanja, ili potrebu da drugima nametnu sopstveno mišljenje. Da bi se to izbjeglo nastavnik može, prije nego što započne rad sa učenicima na nekom problemu, da utvrdi koja znanja su potrebna, šta već znamo o tome, ko ili šta nam može pomoći, s čime je to povezano, koje alternative postoje, koji stereotipi ili pogrešna znanja o tome postoje, i time ih postepeno uvede u kritičko mišljenje.

Ovdje takođe treba imati na umu da se do adekvatne nastavne tehnike (metode) može doći samo kroz analizu sadržaja poučavanja i sa njima povezanim misaonim procesima. Drugim riječima, ne postoje tehnike koje su više ili manje efikasne od drugih, odnosno – tehnike čija primjena garantuje uspjeh u poučavanju. Može se samo govoriti o tehnikama koje daju najbolje rezultate ako se

- primijene adekvatno,
- primijene u određenoj nastavnoj situaciji i
- primijene pri poučavanju odgovarajućih sadržaja.

2. RWCT tehnike

2.1. Grozd

Grozd je tehnika poučavanja koja podstiče učenike da slobodno i otvoreno razmišljaju o nekoj temi. Ona uključuje toliko strukturiranosti koliko je dovoljno da se podstakne razmišljanje o vezama između pojmova. Tehnika grozd može poslužiti i u fazi evokacije i u fazi refleksije. Može podstaći razmišljanje prije dublje obrade teme, a može poslužiti i kao način ponavljanja obrađene teme. To je pisana aktivnost koja se može koristiti u razvijanju vještine pisanja, posebno za učenike koji nerado pišu. To je prevashodno tehnika pristupa sopstvenom znanju, saznanjima i uvjerenjima o nekoj temi. Budući da je to pisana aktivnost ona ujedno služi i kao podsjetnik učeniku za saznanja i veze kojih možda nijesu ni bili svjesni.

Grozd se može oblikovati individualno ili grupno. Kao grupna aktivnost, omogućava učenicima dodir sa asocijacijama i vezama koje su drugi učenici izvukli iz konkretnog primjera. Individualni grozdovi su prijatan predah od grupnog asociiranja jer su brzi i omogućavaju svim učenicima, a ne samo onima koji uvijek prvi dignu ruku, da se aktivno uključe u proces mišljenja. Nakon završetka aktivnosti, individualni grozdovi mogu se upoređivati u parovima ili u okviru cijele grupe.

Pri uvođenju ove tehnike važno je davati instrukcije sljedećim koracima:

✓ Napišite ključnu riječ ili frazu na sredini papira, table ili neke druge površine za pisanje.

✓ Počnite zapisivati riječi ili fraze koje vam padnu na pamet u vezi s tom temom.

✓ Dok se tako prisjećate pojmova i zapisujete ih, počnite povezivati pojmove za koje smatrate da se mogu povezati.

✓ Zapisujte što više pojmova sve dok ne istekne vrijeme ili dok ideje ne presuše.

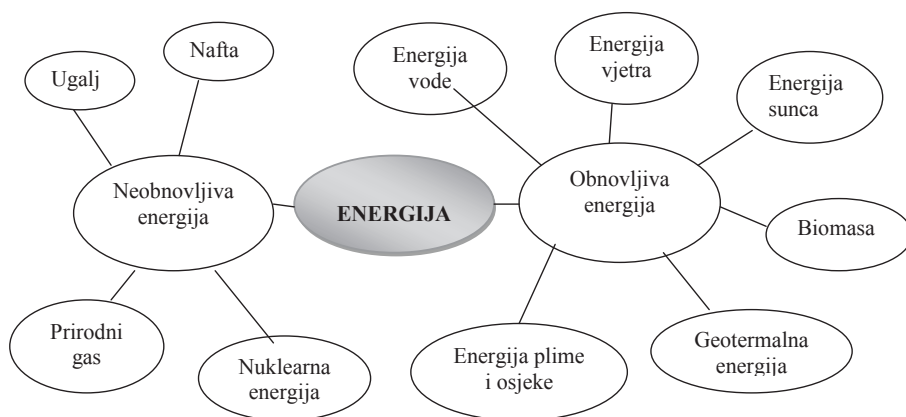
Pravila kojih se valja pridržavati u ovoj tehnici:

✓ Zapišite sve što vam padne na pamet, a u vezi je s temom. Ne razmišljajte o tačnosti.

✓ Ne brinite zbog pravopisa i ostalih ograničenja.

✓ Nemojte prestati da pišete dok ne prođe dovoljno vremena da bi se sve ideje razvile. Ako vam na neko vrijeme presuše ideje, švrljajte po papiru dok ponovo ne nadodu.

✓ Neka bude što više veza. Nemojte ograničiti količinu pojmova, nizanje ideja ili veze.

Slika 1. Grozd tehnika za nastavnu jedinicu „Energija i njeni izvori“

Dok grupa učenika stvara „grozdove“, trebalo bi i nastavnici to da rade. To ima dvije važne svrhe. Prvo pokazuje da cijelu aktivnost i zadatak nastavnici shvataju ozbiljno. Drugo, pokazuju kakva je nastavnikova uloga u odjeljenju. Ako i nastavnik sastavlja grozdove, učenici vide da je to aktivnost koja je važna. To sprečava učenike da prekidaju i postavljaju pitanja koja ometaju druge u razmišljanju.

2.2. Kocka

Kocka je tehnika poučavanja koja omogućava sagledavanje neke teme iz različitih perspektiva, pri čemu se učenici služe modelom kocke na čijim su stranama napisani određeni zahtjevi za mišljenje i pisanje. Kocka se može napraviti tako da se papirom obloži mala kutija, dužine stranice 15 do 20 centimetara. Na svakoj od tih strana treba napisati po jedan zahtjev: opiši, uporedi, poveži, raščlani, primijeni i za/protiv.

Nastavnici tehnikom kocke vode učenike kroz aktivnosti kojima se od njih traži da kratko (dva do četiri minuta) slobodno pišu o zadatoj temi. Učenicima treba reći da razmisle o temi i opišu šta vide, uključujući boje, oblike i veličine. Nakon toga oni određeno vrijeme pišu o zadatoj temi. Ovaj postupak se nastavlja dok se ne „prođe“ svih šest strana kocke.

Uputstva koja nastavnik daje za šest strana kocke jesu sljedeća:

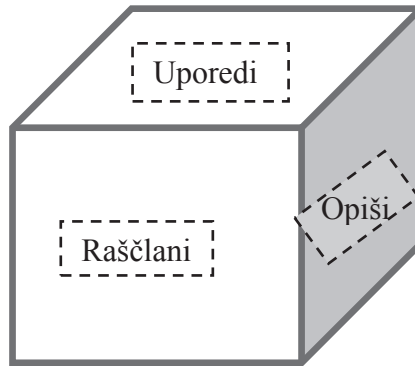
✓ **Opiši:** pažljivo pogledajte predmet/zamislite pojam i opišite šta vidite, uključujući boje, oblike ili veličine. Uporedi: Na šta liči? Od čega se razlikuje?

✓ **Poveži:** na šta vas podsjeća? Šta vam pada na pamet? Možda će to biti nešto slično, a možda i različito na primjer stvari, mjesta ili ljudi. Pustite mislima na volju da vidite kakve će vam se asocijacije javiti.

✓ **Raščlani:** od čega se sastoji?

✓ **Primijeni:** kako se može upotrijebiti?

✓ **Za/protiv:** Zauzmite stav. Pripremite argumentaciju, služite se dokazima.

Slika 2. Izgled kocke na primjeru nastavne jedinice „Energija i njeni izvori“

- ▶ Opiši: Energija
- ▶ Uporedi: Obnovljiva-neobnovljiva energija
- ▶ Poveži: Energija i očuvanje životne sredine
- ▶ Raščlani: Izvori energije
- ▶ Primijeni: Zagrijte vodu uz pomoć energije sunca
- ▶ Stav(za/protiv): Korisno-štetno dejstvo neobnovljivih ili neobnovljivih izvora energije

Nakon pisanja, učenici razmjenjuju svoje odgovore u vezi sa svih šest strana kocke, često se ta razmjena najprije događa u paru. Svaki učenik odabere tri strane kocke za razmjenu i pročita paru šta je napisao. Nema određenih pravila kako bi se ta razmjena morala odvijati.

2.3. Insert²

Ovom tehnikom se podstiču učenici da pri čitanju nekog teksta budu stalno i aktivno uključeni. Oni najprije moraju razmisliti o tome šta već znaju, kao i da odrede da li tekst potvrđuje to znanje ili ne. Učenici takođe moraju odrediti razumiju li to što piše u tekstu. Tehnika insert koristi se za stručne tekstove, najčešće u fazi razumijevanja značenja i/ili refleksije. Nastavnici koji namjeravaju da koriste ovu tehniku moraju prethodno naučiti učenike kako da označavaju tekst odgovarajućim simbolima.

Koraci u primjeni ove tehnike:

✓ kako bi učenike pripremili za čitanje teksta, trebalo bi da nastavnici izvedu neku evokacijsku aktivnost (E). To može biti tehnika: razmisli i razmijeni misli u paru/grupi ili tehnika brainstorming, naravno na temu koja je u vezi sa sadržajem teksta ili je potpuno ista kao naziv teksta;

✓ nastavnici učenicima objašnjavaju značenja simbola: **V štrik** na margini piše se ukoliko nešto što ste pročitali potvrđuje ono što ste znali ili mislili da

² Interactive Notating System for Effective Reading and Thinking

znate; **minus (-)** na margini piše se ukoliko neka informacija koju ste pročitali protivrječi ili se razlikuje od onoga što ste znali ili mislili da znate; **plus (+)** na margini piše se ukoliko je informacija na koju ste naišli nova za vas; **upitnik (?)** se piše ukoliko vas neka informacija zbunjuje ili ukoliko postoji nešto o čemu biste željeli više da znate. Učenici ne moraju označiti svaku iznesenu informaciju. To zavisi od njihovog predznanja i razumijevanja.

✓ Učenici čitaju tekst i obilježavaju ga simbolima.

✓ Učenici individualno rade tablicu koja se zasniva na njihovim bilješkama. Informacije upisuju u četiri kolone.

✓ Učenici o tekstu i o svojim tablicama raspravljaju u parovima, malim grupama ili u cijeloj grupi.

✓	-	+	?
znali smo šta je kretanje i ravnomjerno kretanje	mislili smo da nijedno kretanje nije ravnomjerno	novina za nas su primjeri za ravnomjerno kretanje na primjer kretanje pokretnih stepenica	Zbunjuje nas jedinice u kojima se brzina izražava i njihovo pretvaranje

Tabela 1. Primjer insert tehnike za nastavnu jedinicu „Ravnomjerno pravolinijsko kretanje“

2.4. T- tablica

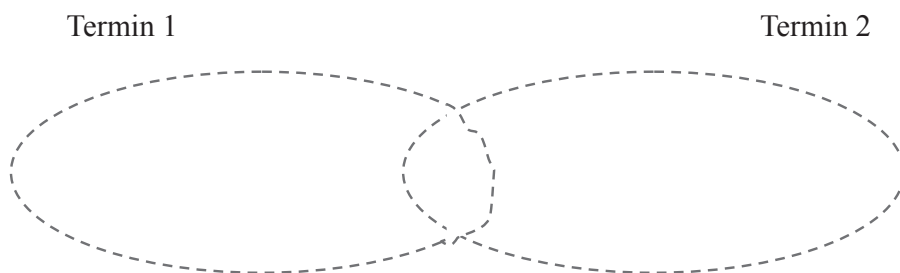
T-tablica je jedna od tehnika koja pruža vizuelnu pomoć u bilježenju binarnih odgovora (da/ne,za/protiv) i upoređivanja/suprotstavljanja tokom diskusije. Nakon što se pročita dva teksta o razlozima za i protiv, učenici u parovima mogu uraditi T-tablicu poput one prikazane na slici. Njihov zadatak je da za pet minuta napišu sa lijeve strane tablice sve razloge kojih se mogu sjetiti u korist, a zatim za pet minuta treba da zapišu sve razloge kojih se mogu sjetiti protiv te ideje. U sljedećem koraku mogu uporediti svoje T-tablice s tablicama drugog para. Nastavnik će voditi postupak stvaranja odjeljene T-tablice o datoj temi. Na primjer zbog čega su „za“ neobnovljive izvore energije, a zbog čega su „protiv“ neobnovljivih izvora energije

Argumenti ZA	Argumenti PROTIV
- još uvijek nisu razvijene fabrike koje proizvode aparate koje ne koriste neobnovljive izvore energije - jeftiniji su za korišćenje...	- zagađivanje okoline - mogućnost radijacije - nijesu dostupni za korištenje (naftu moraš da tražiš, a sunce ne moraš)...

Tabela 2. Izgled „T“ tablice

2.5. Venov dijagram

Ova tehnika može poslužiti za suprotstavljanje ideja ili da se pokaže kako se one preklapaju. Pretpostavimo, na primjer, da učenici upoređuju hidrostatički i atmosferski pritisak ili obnovljive i neobnovljive izvore energije i tako dalje. Venov dijagram sa dva preklapajuća kruga omogućio bi učenicima da uporede te pojmove i pronađu karakteristike na osnovu kojih se razlikuju, kao i one koje su im zajedničke. Nastavnik treba da zamoli učenike da u parovima nacrtaju Venov dijagram tako da ispune samo dva dijela kruga koji se odnose isključivo na hidrostatički pritisak ili na atmosferski pritisak to jest na obnovljive ili na neobnovljive izvore energije. Tada bi se parovi mogli pridružiti drugim parovima, pa bi te četvorke mogle uporediti svoje dijagrame i u središnjem dijelu zapisati karakteristike zajedničke za oba pritiska odnosno oba izvora energije (vidi primjer sa slike dolje).

Slika 3. Venov dijagram

2.6. Brainstorming (moždana oluja)

Brainstorming je tehnika slobodnog asociiranja, kojom se učenici podstiču da asociiraju na zadati pojam bez kritike i cenzure. Primjenjiva je u fazi evokacije i kratko traje. To je tehnika čijom primjenom nastaje veliki broj ideja na osnovu kojih se organizuje kratka diskusija. Upotrebom ove tehnike održava se interesovanje i aktivnost učenika, aktivira se njihovo znanje i iskustvo i dolazi do rješenja koja su potrebna za dalji rad.

2.7. ZŽN (znam - želim da znam - naučio sam)

Ova tehnika primjenjiva je u radu na tekstu. Realizuje se kroz niz koraka:

✓ Nastavnik traži od učenika da individualno asociiraju na određeni pojam i zapisuju asocijacije (dva do tri minuta). Za to vrijeme nastavnik crta tabelu ZŽN (znam/ želim da znam/naučio sam) na tabli.

✓ Učenici izvještavaju, a nastavnik sve asocijacije unosi u tabelu (kolona Znam). Ukoliko učenici imaju suprotna saznanja o zadatom pojmu, nastavnik uz saglasnost učenika tu dilemu može upisati u kolonu želim da znam.

✓ U narednih par minuta učenici zapisuju šta bi još željeli znati o datoj temi. Ta pitanja nastavnik dodaje u kolonu želim da znam.

✓ Učenici čitaju tekst o datoj temi. Prije čitanja važno je da nastavnik uputi učenike da tokom čitanja traže potvrde za ranije iznesene asocijacije, kao i odgovore na pitanja iz kolone želim da znam.

✓ Nakon što su učenici pročitali tekst, ponovo im treba skrenuti pažnju na pitanja koja su postavili prije čitanja - pitanja iz kolone Želim da znam. Tražite potvrdu na koja su pitanja čitanjem dobili odgovor. Zapišite te odgovore u kolonu Naučio sam. Zatim pitajte učenike na koje su još informacije naišli, koje su za njih potpuno nove. I te informacije zabilježite u istu kolonu.

✓ Pogledajte koja su pitanja ostala bez odgovora. Razgovarajte sa učenicima o tome gdje bi mogli da potraže odgovore na ta pitanja.

ZNAM	ŽELIM DA ZNAM	NAUČIO SAM
- da se tijela u mojoj okolini kreću - da se tijela ne kreću isto	- da li se sva tijela kreću - da li postoji fizička veličina koja opisuju kretanje	- da kretanje uvijek posmatram u odnosu na neko drugo tijelo

Tabela 3. Izgled tabele ZŽN za nastavnu jedinicu “kretanje”

2.8. Slagalice

Ovo je jedna od najpoznatijih tehnika saradničkog učenja, vrlo omiljena kod nastavnika, iako je često potrebno dosta vremena za pripremu. Glavno obilježje ove tehnike jeste to što pruža mogućnost svakom učeniku da pripremi kratko predavanje o dijelu teksta koji kasnije izlaže u grupi. Na ovaj način svi učenici imaju priliku da podučavaju jedni druge. Ako svako svoj dio zadatka dobro obavi, onda „slaganjem” djelova u grupama zajedno nauče nešto novo. Slagalice je najupotrebljivija za učenje novog gradiva, ali se može koristiti i za rješavanje različitih problema, stvaranje priče, predstave, stripa...

Tehnika slagalice se realizuje na sljedeći način:

✓ najprije se formiraju matične grupe u odjeljenju. Matična grupa je grupa u kojoj ima onoliko učenika koliko je djelova teksta na kojem se radi i u kojoj je svako zadužen za proučavanje i poučavanje ostalih o svom dijelu teksta. Na početku rada učenici iz matičnih grupa premještaju se u tzv. ekspertske grupe ili grupe stručnjaka. Najbolje je (najbrže) da se svakom učeniku pridruži broj od 1 do 4 (ako je tekst podijeljen na 4 dijela). Broj ekspertske grupe treba da odgovara rednom broju dijela teksta koji ta grupa proučava i priprema za poučavanje ostalih učenika u odjeljenju. Svaki učenik mora imati svoj primjerak teksta, dovoljno vremena da ga pažljivo prouči i iz njega izdvoji ono što smatra važnim da prenese članovima matične grupe. Nakon ovoga članovi ekspertske grupe mogu da porazgovaraju o onome što su izdvojili i kako da to najbolje prenesu članovima svoje matične grupe. Kada pripreme svoja kratka predavanja, vraćaju se u matične grupe. Za vrijeme rada u grupi

eksperata, nastavnik ih obilazi, prati rad, odgovara na pitanja ili se uključuje, ako smatra da je to potrebno.

- ✓ Kada sve grupe završe sa radom, učenici se raspoređuju u matične grupe.

- ✓ U matičnim grupama redoslijedom koji je određen rednim brojem dijela teksta, učenici drže kratka predavanja o sadržaju koji su proučili. Ostali članovi grupe vode bilješke i postavljaju pitanja ako im nešto nije jasno. Nakon što svaki član matične grupe pouči ostale o svom dijelu teksta, svi zajedno razgovaraju o cijelom sadržaju teksta, napišu pitanja o onome što je ostalo nerazumljivo i usmjeravaju ih ka nastavniku.

Za primjenu ove tehnike treba predvidjeti dovoljno vremena kako bi svi stigli da završe svoj dio zadatka - za samostalno čitanje i proučavanje gradiva i za pripremu prezentacije u matičnoj grupi. Kada se prvi put obrađuje neko gradivo na ovaj način, teško je unaprijed procijeniti potrebno vrijeme, tako da je neophodno predvidjeti šta da se radi ako učenici ne završe u raspoloživom vremenu, završe mnogo ranije ili budu velike razlike među grupama u vremenu koje im je potrebno. Iskustva pokazuju da se u početku primjene ove tehnike predvidi manje vremena nego što je potrebno. Međutim, kako i nastavnici i učenici postaju iskusniji u određenom načinu rada, tako se obično smanjuje trajanje primjene pojedinih tehnika, pa tako i slagalice. Za početak primjene slagalice uvijek je dobro izabrati kraće tekstove jer se mogu vrlo brzo proučiti i pročitati. U primjeni ove i svih ostalih tehnika izuzetno je važno precizno odrediti kako će se grupe formirati, kako će se rasporediti učenici koji su ostali neraspoređeni, kako „označiti” ili imenovati grupe (svaka grupa može sama da smisli ime).

2.9. Debata

Debata kao nastavna tehnika u svojoj osnovi ima intelektualni konflikt u cilju podizanja nivoa učeničkih postignuća. Tehnika debata se realizuje u nekoliko faza:

- ✓ potrebno je da nastavnik unaprijed pripremi odgovarajući materijal (tekst, časopis, slika, knjiga ...) kako bi učenici imali izvore informacija;

- ✓ nastavnik postavlja pitanje/dilemu u odnosu na koju se učenici opredjeljuju i formiraju grupe. U debati učenici se dijele u dvije grupe jer je pitanje binarnog tipa, dakle dvostrukog izbora. Jedna grupa priprema argumente za, a druga protiv ponuđenog gledišta;

- ✓ kada su grupe formirane, uputiti učenike da razgovaraju o razlozima kojima su se rukovodili pri svom izboru;

- ✓ nakon toga učenici treba da naprave popis svojih najuvjerljivijih argumenata;

- ✓ dobrovoljac iz svake grupe obrazlaže stajalište svoje grupe;

- ✓ po razmjenjivanju argumenata sa obje strane (ili sve tri, ako postoji grupa neodlučnih) članovi svih grupa mogu se uključivati i pobijati rečeno u

odbranu svog gledišta. Ukoliko je neko promijenio svoje mišljenje pod uticajem argumenata treba mu omogućiti prelazak u grupu čiji su mu se argumenti učinili uvjerljivijim;

✓ kada grupe iscrpe argumentaciju zamoliti ih da napišu završnu izjavu grupe.

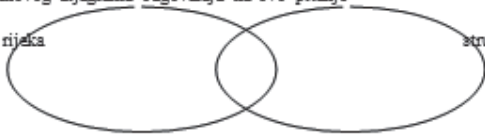
Tokom debate treba poštovati sljedeće smjernice:

- obezbijediti svim učenicima mogućnost da učestvuju,
- grupu treba podsticati da dopusti svim članovima da nešto kažu,
- učenike treba upućivati da pažljivo slušaju tuđe mišljenje prije nego što reaguju,
- ukoliko debata potraje duže od petnaest minuta zamoliti učenike da je prekinu i zapišu najuvjerljivije argumente koje su čuli,
- kao zaključak jedan član iz svake grupe saopštava sažetak stajališta svoje grupe.

Nakon debate nastavnik može sažeti ponuđene argumente i skrenuti pažnju na najvažnije. Na ovaj način nastavnik odaje priznanje učenicima za njihovo kvalitetno mišljenje i skreće pažnju na važnost problema kojih se tekst dotakao demonstrirajući na taj način logiku argumentacije.

3. Primjeri priprema za časove fizike u kojim se koriste RWCT tehnike

Slijede primjeri priprema za časove fizike u kojim se koriste RWCT tehnike. U prvoj nastavnoj jedinici „Slobodna naelektrisanja i električna struja“ dali smo primjer korišćenja tabele ZZN i Venovog dijagrama. U drugoj nastavnoj jedinici „Jačina električne struje“ dali smo primjer korišćenja insert tehnike.

Predmet: Fizika		Razred: IX		Nastavnik: Marina Petrović						
Nastavna tema:	NAELEKTISANJE U KRETANJU			Datum:						
Nastavna jedinica:	Slobodna naelektrisanja i električna struja									
Cilj časa:	Razumiju da je jedan od uslova za nastanak električne struje potrebno postojanje slobodnih naelektrisanja									
Korelacija: hemija (struktura atoma) informatika (korišćenje interneta i kreiranje prezentacija)	Oblici rada: frontalni individualni grupni rad	Tip časa: Proširivanje naučenog građiva	Metode rada: dijalog demonstracija samostalni rad kooperativa	Nastavna sredstva: grafooskop dijaprojektor nastavni listići udžbenik zbirka zadataka	RWCT tehnike: ŽŽN Venov dijagram					
SCENARIO ČASA										
EVOKACIJA (15 min)	Učenci prezentuju svoje radove koje su imali za domaći zadatak na temu: Nosioci električne struje kroz tri agregatna stanja									
RAZUMIJEVANJE ZNAČENJA (20 min)	U pet grupa učenici popunjavaju ŽŽN tabelu: Naelektrisanje u kretanju									
	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th style="width: 33%;">Znam</th> <th style="width: 33%;">Želim da znam</th> <th style="width: 33%;">Naučio/la sam</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td style="height: 20px;"></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>	Znam	Želim da znam	Naučio/la sam				Ispunjene tabele lijepo na tabli. Diskutuju najviše o napisanom u koloni želim da znam		
Znam	Želim da znam	Naučio/la sam								
REFLEKSIJA (10 min)	Koji uslovi su potrebni da potekne rijeka, a šta da potekne električna struja? Uz pomoć venovog dijagrama odgovaraju na ovo pitanje									
										
Domaći zadatak:	Kreirati mapu uma - električna struja									

Slika 4. Priprema za čas fizike za nastavnu jedinicu
“Slobodna naelektrisanja i električna struja”

Predmet: Fizika		Razred: IX		Nastavnik: Marina Petrović						
Nastavna tema:	NAELEKTISANJE U KRETANJU			Datum:						
Nastavna jedinica:	Jačina električne struje									
Cilj časa:	Razumiju i analiziraju uslove postojanja električne struje i vezu njene jačine sa količinom naelektrisanja i vremenom. Upoznaju se sa veličinom kojom se mjeri strujanje naelektrisanja i njenom jedinicom mjere									
Korelacija: hemija (struktura atoma) matematika (jednačine) informatika (kreiranje crteža)	Oblici rada: frontalni individualni grupni rad	Tip časa: Sticanje novih znanja	Metode rada: dijalog demonstracija samostalni rad kooperativa	Nastavna sredstva: grafoskop dijaprojektor nastavni listići udžbenik zbirka zadataka	RWCT tehnike: Insert					
SCENARIO ČASA										
EVOKACIJA (15 min)	Prezentuju mapu uma koje su kreirali kod kuće na temu: Električna struja									
RAZUMIJEVANJE ZNAČENJA (20 min)	<p>Učenici čitaju tekst iz knjige sa strane 30 i obilježavaju svaki paragraf sa simbolima</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ ako ste pročitali nešto što ste znali ili mislite da znate; - razlikuje se ono što ste znali; + nova informacija; ? ono što vas zbunjuje ili što bi htjeli da naučite. <p>Zatim popunjavaju tabelu:</p> <table border="1" style="margin-left: auto; margin-right: auto;"> <tr> <td style="width: 25%;"></td> <td style="width: 25%; text-align: center;">✓</td> <td style="width: 25%; text-align: center;">+</td> <td style="width: 25%; text-align: center;">-</td> <td style="width: 25%; text-align: center;">?</td> </tr> </table> <p>Diskutuju svoje tabele</p>						✓	+	-	?
	✓	+	-	?						
REFLEKSIJA (10 min)	<p>Odgovaraju na pitanja :</p> <p>Šta je električna struja?</p> <p>Koji su nosioci električne struje u tečnostima, metalima i gasovima?</p> <p>Koji su instrumenti za mjerenje jačine električne struje?</p> <p>Koji su potrebni uslovi za nastanak električne struje?</p> <p>Koja fizička veličina karakteriše električnu struju i od čega ona zavisi?</p>									
Domaći zadatak:	Odgovoriti na pitanja iz zbirke zadataka str. 38, 39									

Slika 5. Priprema za čas fizike za nastavnu jedinicu
“Jačina električne struje”

4. Zaključak

Izborom savremenih didaktičkih strategija u ostvarivanju ciljeva obrazovanja, nastavniku se pruža mogućnost kreiranja raznih metodičkih scenarija kojima se postiže novi kvalitet nastave, povećan interes i motivacija. Učenici se od pasivnih posmatrača pretvaraju u aktivne i zainteresovane saradnike koji saraduju u pripremi, ostvarivanju i vrednovanju nastavnih situacija. Tokom realizacije nastavnih aktivnosti nastavnik i učenici kreiraju interaktivni i saradnički odnos. On se bazira na konstruktivizmu, gdje učenik sam izgrađuje vlastito znanje na temelju prethodnih iskustava i vlastitih mogućnosti. Primjena novih metoda doprinosi boljoj nastavi u kojoj je aktivnija saradnja učenika, veći interes za nastavni predmet, bolja komunikacija i radna atmosfera. Nastavnik je učenicima stalni izvor motivacije za rad i učenje. U svom radu

on održava učeničke interese, a istovremeno pomaže u stvaranju i razvijanju radnih navika kod učenika. On je nepresušni izvor znanja, ali i procjenitelj dometa znanja i ponašanja učenika.

Literatura i vebsajtovi:

- Naša škola - nastava prirodnih nauka; Čubrilo N. , Šušić R.; Zavod za školstvo, Podgorica 2008.
- Metode i tehnike učenja; Blesić M. , Kurtović M., Gaši F. , Bajramović S. ; Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo 2007.
- Metodički priručnik za nastavu fizike u šestom razredu osnovne škole; Stevanović K. , Krneta M. ; BIGZ, Beograd 2012.
- Metodički priručnik za nastavu fizike u sedmom razredu osnovne škole; Stevanović K. , Krneta M. ; BIGZ, Beograd 2012.
- Metode poučavanja i učenja; Terhart, E., Educa, Zagreb, 2001.
- Razvoj kritičkog mišljenja; grupa autora; Pedagoški centar Crne Gore, Zavod za školstvo, Podgorica 2009.
- Čitanje i pisanje za kritičko mišljenje, vodiči kroz projekt (I.-VIII.); Steele, J. L., Meredith K. S., Temple, C., Walter, S. Forum za slobodu odgoja, Zagreb, 2001.
- www.fso.hr
- www.hkp.edu.ba
- www.pedagog.rs
- www.sbs.ba
- pogledkrozprozor.wordpress.com
- www.criticalthinkinginternational.org
- www.criticalthinking.org

RWCT TECHNIQUES IN TEACHING PHYSICS

Abstract:

Active and cooperative learning (thinking) is the best training for occupations of the new millennium and the democratic way of life. Active learning must be the result of active teaching process. Cooperative and active teaching is especially important for future teachers because they should be able to apply it in their own classrooms. There are many methods and techniques used in active learning. Many methods and techniques are taught within the frame of the RWCT system (a basic system for thinking and learning). The RWCT techniques in teaching physics are based on the idea that democratic practices in schools play an important role in the transition toward more open societies. These methods are designed to help students to reflect back, take responsibility for their learning, understand logical arguments, debate with more confidence and become independent, life-long learners.

Key words: *RWCT techniques in teaching physics, active learning, critical thinking, cooperative learning*

Sofija KALEZIĆ-ĐURIČKOVIĆ¹

BOSILJKA PUŠIĆ KAO PISAC ZA DJECU

Rezime:

U radu *Bosiljka Pušić kao pisac za djecu* Sofija Kalezić-Đuričković osvjetljava i kritički tretira važan segment obimnog i plodnog stvaralaštva ove srpsko-crnogorske književnice. Bosiljka Pušić (Čuprija, 1936–) završila je gimnaziju u Jagodini, a u Beogradu na Filozofskom fakultetu program za jugoslovensku i svjetsku književnost. Udajom se vezuje za Boku Kotorsku (Kumbor i Herceg Novi). Radila je u hercegnovskoj srednjoj školi kao profesor srpskohrvatskog jezika. Odlaskom u penziju počinje da slika (imala je petnaest samostalnih i tridesetak grupnih izložbi). Od 1970. godine, kada je publikovala prvu knjigu pjesama *Krila iste ptice*, objavila je preko trideset knjiga, ogledajući se u različitim književnim vrstama, a gotovo svaki njen roman nominovan je za neku od prestižnih nagrada. Pušićeva je pisac za djecu koja od malog pravi veliko, svakodnevne životne pojave i fenomene izdižući na viši poetski nivo, pokazujući čitaocima da ne postoji malo ili manje važno, već je sve što nas okružuje jednako zanimljivo i vrijedno divljenja i ushićenja.

Ključne riječi: *književnost za djecu, poezija, proza, imaginacija, stvarnost, psihologija.*

Sva uspješna ostvarenja za djecu razlikuju se od onih za odrasle po određenim strukturnim i umjetničkim kvalifikativima. Gotovo po pravilu, knjiga za djecu u kompozicionom smislu mora biti *plošna*, ne smije biti previše složena, s komplikovanim fabulativnim, motivskim i idejnim sferama. Istovremeno, takvom kompozicionom profilu treba da odgovara i problematika koja čini fabulativni nukleus – svijet predmetnosti djela namijenjenog djeci mora biti veoma bogat i raznovrstan.

On obično obuhvata različite međusobno kontrastirane stvarnosne i fiktivne aspekte: odnos selo/grad, dobro/zlo, dokolice/obaveze, ravnodušnost/ljubav, hrabrost/kukavičluk, nepojmljivu realnost/shvatljivu imaginativnost.

¹ Dr Sofija Kalezić-Đuričković, Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

Koje god fenomene i preokupacije da pisac odabere za predmet svog djela, istovremeno mora ispuniti njegov jednako važan princip funkcionisanja, a to je – dinamizam umjetničkog kazivanja. Svejedno da li je riječ o radnji ili stanju, o zbivanju ili raspoloženju – ritam prikazivanja, umjetničke slike koje se smjenjuju, nizovi motiva, njihove veze i uzajamnosti, u štivima ovakve vrste su brzi i dinamični. U kvalitetnim ostvarenjima namijenjenim mališanima, njih pokreće neka unutrašnja, nevidljiva sila – izvjesna tajna energija, koja nije svojstvena djelima druge vrste.

Knjige za djecu Bosiljke Pušić (Ćuprija, 1936) upravo su specifične po navedenim svojstvima koja karakterišu kvalitetna literarna ostvarenja ovakve profilacije. One nose nazive: *Hercegovske čarolije* (2000), *Koga boli uvo kako ja rastem* (2000), *Ružičasti delfin* (2001), *Žab'Ilijada* (2003), *Doživljaji magarčića Magića* (2004), *Kobajagična putovanja* (2006), *Plavojko* (2000), *Ko te šiša* (2010), *Kralj koji je pojeo i sebe* (2012) i *Bašta od papira* (2014). Snagom umjetničke riječi, pitoresknošću poetskih slika i opisa, originalnim jezikom i stilom, ova književnica je na nesvakidašnji umjetnički način uspjela da prikaže i dočara dijete – budućeg čovjeka, u svom bogatstvu njegovih psihičkih i fizičkih osobenosti i preokupacija. Snaga vaspitnog dejstva ovih literarnih tvorevina, između ostalog, leži u tome što njihov umjetnički siže u svoju orbitu uključuje mnoštvo najraznovrsnijih pojava iz konteksta dječjeg odrastanja, recipiranja i spoznavanja različitih životnih fenomena, saopštenih putem neobične opservativne i doživljajne perspektive.

Slikovnica *Hercegovske čarolije*, objavljena u izdanju *Osmieha* iz Podgorice 2000. godine, prvo je djelo Bosiljke Pušić, koje se sastoji od dvanaest poetskih struktura: *Boka Kotorska*, *Herceg-Nov*i, *Hercegovske čarolije*, *Regata*, *Sahat-kula*, *Ribari*, *Peškarija*, *Tinturija*, *Potok Ljuta*, *Vozić "Čiro"*, *Dječji maskembal* i *Delfin Joca*. Za kratak prikaz tematsko-motivske i ritmičko-eufonijske linije njenog prvog ostvarenja može poslužiti prološki segment pjesme *Herceg-Nov*i:

“Kada sunce sa Lovćena/
klikne gradu da je zora,
Na škver stižu ribarice/
punih mreža, soli, mora/
al ‘ još mnoga barka plovi,/
Herceg-Novi, *Herceg-Nov*i!
Forte Mare kao straža/
motri na sve što se zbiva
Od Žanjica do Igala,/
preko mula, duž zaliva.
Skalinadom korak zvoni: *Herceg-Nov*i, *Herceg-Nov*i“ (Pušić 2000: 4).

Nakon njenog poetskog literarnog prvijenca, slijedila je zbirka poezije publikovana iste godine pod nazivom *Koga boli uvo kako ja rastem*. „Zbirka pjesama *Koga boli uvo kako ja rastem* Bosiljke Pušić“, o ovom ostvarenju kritički sud je izrekla Anđa Backović, „je izazovna i interesantna upravo zbog takvog razumijevanja djetinjstva i mladosti. Riječ je o potrebi djeteta da ga

razumiju i, na taj način, da razumiju poseban jezik kojim ono govori o sebi, svojim osjećanjima, očekivanjima, željama, dilemama. Da li je taj jezik za njegovu okolinu razumljiv? Sigurno ne sasvim, ponekad i potpuno. Zar nam i poruka *Koga boli uvo kako ja rastem* ne govori o tome da se ne razumijemo, da uvo (i oko) odraslog ne prima takve signale, kao da dolaze iz nekog nepoznatog svijeta. Ta dva jezika postaju dva svijeta, ponekad veoma udaljene psihološke vrijednosti, a što su dalje više izazivaju osjećanje nezadovoljstva, ljutnje, samoće, odbacivanja“ (Backović 2009: 118).

U zbirci priča priča *Ružičasti delfin* autorka umjetnički realizuje niz zanimljivih priča sa realističnim, bajkovitim i poučnim sadržajem, kao što su *Pastir koji je postao kralj*, *Zlobne sestre* i *Divlja ruža*. Knjiga je naslovljena po istoimenoj priči, u kojoj je glavni junak Def. Sažeto, a osnovna stilogena sredstva su personifikacija i simbolizacija, što na posebno uspio umjetnički način dolazi do izražaja u pričama *Krilata žabica* i *Crveni konj*. Kvalitetom umjetničke naracije posebno se mogu izdvojiti priče *Crveni konj*, *Krilata žabica* i *Čarobno drvo*.

Posljednje ostvarenje u ovom djelu *Divlje gušče* završava se u prepoznatljivom poetičnom i nadahnutom spisateljičinom maniru: “Mladići se sasvim zbuniše, uplašeni guskinom iznenadnom pojavom i njenim preglasnim šištanjem. I dok su se oni zburnjeno zagledali i uzmicali, Gusi sa majkom side u jezersku vodu, i oni zaklonjeni mrakom, zaplivaše ka drugoj obali. Mrak je već sasvim bio pokrio jezero i ona tamo obala nije se više nazirala. Zvezde su treperile na nebu, kao i Gusijevo srce, puno zahvalnosti za majku. Od topline koja mu se razlivala u grudima njemu se napuniše oči suzama. Toga časa, jedna zvezda padalica zaroni u jezero i njemu se učini da je, od toga, čitavo nebo blesnulo nekom čudnom svetlošću, različitom od one kad pun mesec obasja nebo, i od koje odjednom postane sve jasnije i vidljivije” (Pušić 2002: 111).

Djelo *Doživljaji magarčića Magića* sačinjeno je od dvadeset tri motivski povezane priče, tako da istovremeno djeluje i kao mini-roman mozaičkog karaktera. U narativnom fokusu je simpatično ispričana priča o magarčiću koji iz prirode bježi u grad, u kojem kroz različite avanture komunicira s djecom. Naročito su uvjerljivo opisani prizori koji se odigravaju u cirkusu, u kojima je poput Kolodijevog Pinokija pouka data na nenametljiv i efektan način. Iako je namijenjen djeci najmlađeg uzrasta, ovaj roman se bavi ozbiljnim temama savremenog života i odrastanja u svijetu koji je fizički i mentalno zagađen. Ljupka i suptilna priča o magarencetu koje se otiskuje u svijet, tragajući za svojim snom, otvara niz važnih pitanja samog odrastanja, koje se više ne dešava u idiličnom kontekstu, već u surovom realitetu prljavih rijeka, deponija, medijske propagande i licemerja raznih kvazihumanih organizacija. Kako odrasti, sačuvati san i spasiti svijet djetinjstva, neke su od tema koje ova knjiga otvara.

Spisateljica se obraća djeci i odraslima, nudeći im priču o putovanju koje se završava duboko u svakom od nas, s porukom da sačuvamo u sebi svijet

djetinjstva iz kojega cijelog života možemo crpiti energiju, kako bi vlastitu egzistenciju učinili vrijednom i smislenom. Ono što prevazilazi okvir ustaljenih problemskih područja u crnogorskoj književnosti za djecu je to što je Pušićeva u ovom ostvarenju obradila ekološku temu, odnos prema manjinama (Romima) i hendikepiranoj djeci.

Preko početnih poglavlja ovog neobičnog romana – *Bekstvo, Cvetna dolina* i *U blizini grada*, do onih završnih – *Vrhunac, Čudo* i *Magićev san*, Pušićeva plete zanimljivu priču: “U planinskom selu živeo je Magarčić Magić sa ocem, majkom i braćom. Selo je bilo krševito i stoga veoma siromašno. Magić je bio najmanji, jer je bio najmlađi. Dok su njegovi roditelji i braća radili, on se igrao. Skakao je po oštrom kamenju oko imanja tražeći sočnu travicu. Majka ga je upozoravala da nikada ne jede gljive, pošto među njima ima i ona vrsta koja se zove bunika. Kada se pojede bunika, onda se prave gluposti, jer od nje se prosto pobrljavi. Kazala mu je da postoji Velika Čista Reka i da onaj ko iz nje pije vodu biće mudriji i zdraviji” (Pušić 2004: 3).

Kao i sva druga njena djela, roman *Doživljaji magarčića Magića* sadrži eksplicitno izraženu pouku i poruku: “Pa ako već sada postoji Čisto Jezero, koje je i lekovito, zašto da ne poveruje da će i druge reke biti u budućnosti isto tako čiste i lekovite, samo tek onda kad deca iz kampa porastu? Eto, sada shvata da se do Velike Čiste Reke može doći ne samo pešačenjem do na kraj sveta, već i brigom o prirodi” (Pušić 2004: 92-93). Izraz i rečenički sklop u romanu je pojednostavljen, što je uslovljeno potrebom da se predstave i slike djela mališanima prezentuju na jasan i komunikativan način. Svaki pokušaj interpretacije djela otvara brojna književnoteorijska pitanja, pa prilikom cjelovitog shvatanja navedenih modela romana za djecu, prvenstveno treba imati u vidu strukturnu i idejnu kompaktnost umjetničkog teksta.

Roman *Kobajagičina putovanja* odslikava zamišljena putovanja naratorke, koja pripovijeda o doživljajima iz egzotičnih kontinenata i zemalja, od Afrike i Indije do Mongolije i Australije, dok se prološki i epiloški segmenti djela odvijaju u Herceg Novom. Knjiga je istovremeno poučna jer djeca mogu mnogo da saznaju o kulturi, običajima i geografskim odlikama opisanih krajeva. Osim motiva putovanja, u ovom ostvarenju dominantan je motiv ljubavi prema unučadima i potrebe da se njihova saznanja izgrađuju kroz igru.

„Dječiji interes zaokupljen je vidljivom dimenzijom stvari, akcijom, sadržinom ljudskih preobražaja“ - piše Zorica Turjačanin. „Zato roman ostaje uglavnom vjeran fabuli što naravno ne isključuje raznovrsniju skalu oblikovnih postupaka, izmijenjenu tehniku i tehnologiju transponovanja životnih podataka u literarnu činjenicu djela. Začaravanje stvarnosti, pak, vrši se lirizacijom, poetizacijom, emocionalnim reskursima pripovijedanja koji ostvarenju ove vrste uvijek, na određeni način, daruje nešto od naivnosti bajke koja ne protivureči životu, nego istine sagledava iz drugog ugla, sa iskustvenih pozicija djeteta koje u sebi nosi svoj *kosmos u nastajanju*“ (Turjačanin 1978: 41).

Roman *Kobajagičina putovanja* pribjegava postupcima i konvencijama koji otvaraju prostor i daju maha naivističkom duhu. Taj duh naivizma nipošto ne znači uproščavanje pogleda na život i njegove manifestacije ili infantilno poimanje događaja – on zapravo predstavlja onaj iskonski pomak u stvaralaštvu koji slikovitošću, iskrenošću i neobičnošću odlikuje različite vrste usmenog predanja. Preko poglavlja *Afrika, Grenland, Čile, Pariz, Napulj*, do – *Nijagarini vodopadi, Egipat i Grčka*, Pušićeva ispređa nsvakidašnju priču o imaginarnim putovanjima, u svakoj od navedenih sredina stavljajući akcenat na historijsko i kulturno nasljeđe, koje predstavlja pečat i znak prepoznatljivosti date sredine u najširim okvirima. Na književno promišljen način autorka uvodi priče o nazivima lokaliteta, legendarnim predanjima, istovremeno uvjerljivo odslikavajući i narativne junake:

„I sva se nekako izgubim od toga straha, tako da sam samo jednim uvo slušala kada je Trifko prevodio priču o nastanku Rima, zapravo legendu o dva brata, Romulu i Remu, koje je othranila vučica, pošto su ih prethodno bacili u reku Tibar. A posle je Romul ubio Rema i sagradio grad na sedam brežuljaka koji je po njemu dobio ime - Roma“ (Pušić 2006: 92). Ili: „A Olimpijske igre su nazvane prema grčkoj planini Olimp, za koju su Stari Grci verovali da je boravište svih bogova i vrhovnog boga Zeusa. Kada smo stigli na Maratonsko polje vetrić je pirkao i sunce sijalo, a u daljini na obali Maratonskog zaliva, sletali su galebovi kričući, baš kao i onda kada su Persijanci, poraženi od Atinjana, bežali ka svojim brodovima u tom zalivu, da spasu glave. Onda smo se popeli na brežuljak Agrielika, sa koga se vidi čitavo Maratonsko polje. Na tom brežuljku i danas ima ostataka maratonskih hramova čiji vitki stubovi strče prema nebu kao kameni jarboli (Pušić 2006: 115). Strukturu djela predstavlja dvadeset jedno poglavlje, od uvodnog *Odluka*, do završnog - *Povratak*, dok se prološki i epiloški dio romana odigravaju u Herceg Novom.

Posljednja ostvarenja Bosiljke Pušić *Plavojko, Ko te šiša i Kralj koji je pojeo sebe* takođe u visokoj mjeri odslikavaju spisateljičin suštinski osjećaj za izazove djetinjstva i mladosti, ispoljen putem svježeg i neposrednog jezika, približenog djetinjoj svijesti i načinu komunikacije. Od početnih poglavlja *Rađanje ili Neobično proljeće, Majčina dušica i Susret sa Sivkom* do završnih naslovljenih – *Strah, Potraga, Panika i Sloboda*, roman *Plavojko* jedno je od najuspjelijih ostvarenja za djecu ove maštovite spisateljice. Kroz priču o plavorepom zečiću, ona alegorično prikazuje svijet odraslih i njegove često surove zakone. Kao potkrepljenje spomenutom zapažanju, izdvojićemo naredni citat iz djela, kada Sivko odgovara ko mu je gazda:

- Pa to ne sme da se priča, ali tebi ću da kažem: jedan vuk.
- Vuk???
- Da. Vuk. Ali, u stvari pravi gazda je jedan lisac, ali taj lisac neće da se zna da je on gazda, pa je postavio ovoga vuka.

- Pa zar lisice i vukovi nisu najveći neprijatelji zečeva?
- E, moj Plavojko, kao si ti naivan. Pa kada je u pitanju biznis – tu brat brata ne poznaje, a najernji protivnici postanu prijatelji. Sada važe novi zakoni u šumi.
- To znači da moram da radim za neku zverku“, odgovori Plavojko (Pušić 2010: 25).

U zbirci poezije *Ko te šiša* kroz stihove je djeci otkrila teret „magarećih godina“ i sve ljepote sazrijevanja i odrastanja, dok je u *Kobajagičnim putovanjima* pričama premrežila cijelu planetu imaginarnim putovanjem. Cjelokupno autorkino djelo emanira veliku ljubav i poštovanje prema djetetu, kao i stvaralačku potrebu da se istakne njegov smisao za kreativnost i poštuje djetinji individualitet.

U predgovoru poetskoj zbirki *Ko te šiša*, naslovljenom *Šta sam htjela ovom knjigom*, prisjećajući se vlastitog djetinjstva, autorka je napisala: “Nisam zaboravila kako su me u tom periodu namrgođeni roditelji prekoriјevali za najmanju sitnicu riječima: “Kako se ne stidiš? Ti više nijesi dijete!” A čim bih nešto zatražila za sebe, odmah bi odgovarali: “Ne može! Ti si još dijete!” E, pa recite vi meni sada: kako se može istoga dana i biti dijete i ne biti dijete? Naravno da ne može. Ali roditelji su najčešće umorni od svojih obaveza, pa zbog toga nervozni i nestrpljivi i najlakše im je da te “skinu s dnevnog reda” tako što će da te prekore, umjesto da te saslušaju. Pošto sam rasla tako kako sam rasla, nisam zaboravila koliko je to bolno kada te stariji ne shvataju i kada, umjesto da ti pomognu, svojim postupcima ti odmažu. Zato sam odlučila da napišem ove pjesme, kako biste shvatili: ono što vi sada proživljavate, to isto ili još gore, proživljavali su i stariji, samo što su - zaboravili” (Pušić 2010 : 5).

U ovom ostvarenju Pušićeva mladu čitalačku publiku podsjeća da je svijet u kojem živimo dualistički, odnosno da sve postoji zato što ima svoga pomagača ili svoju drugu polovinu - zemlja osviće zahvaljujući suncu, insekti su “zaduženi” za egzistenciju biljaka, dok rijeke i jezera postoje zato što padaju kiše. Ovako koncipirana autorska misao navodi na ideju da čovjek živi zahvaljujući drugom čovjeku, odnosno da niko od nas nije ostrvo, “sam po sebi cjelina”, da smo svi mi dio zemlje, kontinenta, spoljašnjeg i vlastitog, unutrašnjeg univerzuma: “Ako mi ko ne vjeruje neka pogleda peglu i neka se upita šta bi ona vredjela bez gajtana, šta igla bez konca, šta gitara bez prstiju, šta barka bez vesala, šta automobil bez točkova” (Pušić 2010: 7). Na tematiku i motiviku blisku svijetu djece i probleme koji ih u kritičnim i osjetljivim godinama obuzimaju, upućuju naslovi pjesama ove zbirke, od početnih - *Sad sam viša ja od njega, Bikini, Usnila sam grozan san, Da l' ih grickam il turpijam*, do onih iz drugog dijela knjige – *Cigareta, Drugi tata, Prslučić, Potpetice, Šminka*.

Završni dio zbirke nosi naziv *Neobična udvaranja*, ali za razliku od uobičajenog značenja ovog termina, baka-Boka – kako je djeca zovu, napisala je kratke i originalne tvorevine od svega jedne ili dvije strofe o tome šta ren može da kaže pavlaci, šta pasulj – slanini, nož – viljušci, paprikaš – paprici,

šećer – kafi, krompir – ulju, poklopac – šerpi, valjak – tijestu, palac – čarapi, malter – cigli, ašov – lopati, roštilj – krmenadli ili učenik – knjizi. Neke od najsimpatičnijih pjesama su *Deterdžent-mašini*: “Kako ste blistavo-bela, čedna/sukupocena i vrlo vredna/ ali bez mene, vode i struje/ bili bi ste samo olupina jedna” (Pušić 2010: 83) ili *Žig - poštanskoj marki*: “Ti možeš na svašta da se lepiš / i od toga načisto odlepiš / ali sve marke tek ispod mene / postaju prave, čak skupocene” (Pušić 2010 : 85).

Knjiga bajki *Kralj koji je pojeo i sebe* zbirka je savremenih i univerzalnih bajki u kojima ona ne nudi mladim čitaocima utopijsku viziju svijeta. Njeni junaci su najčešće mladi u običnim životnim situacijama kojima se objašnjava postojanje određene pojave, ali i analiziraju emocije i ljudski odnosi, dok je dimenzija vremena uglavnom relativizovana. U ovim bajkama se pojavljuju i personifikovani likovi – oživotvoreni oblak, vjetar, zvijezda, rosa, ali ipak čovjek, koji se čeliči kroz iskušavanje različitih tegoba, je u centru bajkovnog univerzuma Bosiljke Pušić. U ovoj zbirci mogu se zapaziti dvije osnovne vrste bajki: prve – nalik na tradicionalne, na čiju se strukturu i građenje sižea autorka oslanja (*Dobar i zao vetar, Glog i Drena, Kralj koji je pojeo i sebe, Kraljevo uvo, Pastir koji je postao kralj*) i druge – u kojima se opisuju savremeni problemi mladih (*Satenske cipelice, Šareni autobus, Tajna stare stolice, Zlatno srce, Prosjakov dar*), epilogizirani uz dejstvo fantastike.

„Žanr čudesnog najčešće vezujemo za žanr bajke“, pisao je Cvetan Todorov. „Zapravo, bajka je samo vrsta čudesnog i natprirodna zbivanja u njoj ne izazivaju nikakvo iznenađenje - ni stogodišnji san, ni vuk koji govori, ni čarobne moći vila. Ono što bajke razlikuje je određeni način pisanja, a ne isključivo pripadnost natprirodnom“ (Todorov 2010: 54). Reklo bi se da kako način pisanja, odnosno neobičan narativni model, tako i inovantnost samih motiva, navedene tvorevine uvršćuju u korpus djela sa fantastičnim sadržajem. Osnovna dramska situacija od koje gotovo redovno u svojim tekstovima spisateljica polazi – jeste potraga za određenom egzistencijalnim ili duhovnim vrijednostima. Pred njene junake se po pravilu, kako to i biva u bajkama, postavlja zadatak koji mora biti razriješen da bi cjelokupna junakova misija bila realizovana. Rješavanje impliciranog zadatka stavlja na provjeru osobine koje treba da posjeduje heroj, pa od autorkinog pogleda na različite životne manifestacije, zavisi karakter, redosljed i simbolika situacija kroz koje on prolazi. Junaci ove zbirke umjetničkih bajki predstavljaju nosioce vrlina koje krasi heroje priča iz klasične starine.

„Bajka je književna vrsta s kojom se djeca najranije susreću, koja ih prati prilično dugo i ostavlja najjače tragove“, o značaju bajki, čija fabulativna okosnica, ideje i poruke prate mladog čitaoca još dugo nakon što izađe iz djetinjstva pisao je Milan Crnković. „Dijete, doživljavajući bajke, u malom prolazi sve ono što su narodi tisućama godina mislili o svijetu, kako su u svojoj mašti predstavljali sile koje vladaju u svijetu i odnose u društvu, što su željeli

i za čim su težili. Danas ima u svijetu više tisuća tiskanih zbirke koje sadrže bajke pojedinih naroda i pokrajina“ (Crnković 1986: 21).

Savremene bajke ishodište nalaze u tradicionalnim, koristeći vjerovanja i vizije prastarih priča i mitskog naslijeđa, demonstrirajući da i današnji čovjek u svojoj potrebi da pojmi smisao i cilj vlastitog postojanja ide davno označenim literarnim putokazima. Struktura fantazije izražena u starim pričama i legendama odgovara elementima imaginativne koncepcije kako nekadašnjeg – ruralnog, tako i današnjeg – urbanog pojedinca. Tako posmatrana i moderna bajka, poput tradicionalne, predstavlja ne samo projekciju nesvjesnih vizija, već i oplemenjivanje postojeće stvarnosti. Ova njena osobina upućuje na činjenicu da je spoljašnji okvir ili forma bajki Bosiljke Pušić, oslanjanjem na osnovne vrijednosti čovječanstva izražene kroz mitske vizije, istovremeno kompatibilna i sa njenom unutrašnjom uslovljenošću, u sklopu koje dominira duh univerzalnog, dodirujući piščev i čitaočev kod arhetipskog.

Važna predmetna područja nove pjesničke zbirke za djecu ove književnice – *Bašta od papira*, predstavljaju radost življenja i učenje života putem sazrijevanja. Posmatrana sa strukturno-kompozicionog stanovišta, zbirka se sastoji iz tri cjeline: *Mravinjak u parku*, *Razne zgode i nezgode* i *Šenuli s pameti skrenuli*. U pjesničkom segmentu nazvanom *Mravinjaku u parku*, ona je opisala podzemni i nadzemni mikrokosmos ovih insekata, stavljajući akcenat na njihovu egzistencijalnu organizaciju i život u okruženju. „Ima tu i ljubavne priče sa hepiendom, opisa svadbe i svatova, sa naglašenom ekološkom notom i svešću o okolini i pripadanju zajednici“, konstatuje Žana Ognjenović. „Lakoćom pesničkoga kazivanja i bogatstvom imaginacije pesnikinja stvara jednostavan i čaroban svet, primamljiv i deci i odraslima. I kad piše o insektima i drugim životinjama, Bosiljka Pušić nam šalje poruku o ljudima i ljudskim naravima, o opštem dobru. U poglavlju *Razne zgode i nezgode*, Bosiljka Pušić širi poetsku tematiku, mada su opet životinje i njihove (ne)zgode u centru pažnje (zašto se slonica ne o-slони, rođenje pačića, jagnjeta, mačića, morskih kornjača), tu su i pesme o ugroženom životu pojedinih vrsta (biserna školjka, galeb), pa i samog mora. Najveći broj pesama ovog poglavlja su posvećeni mlađim školarcima, njihovim svakodnevnim brigama i preokupacijama, učenju i prvim simpatijama. Mnoge od ovih pesama su priče u stihovima“ (Ognjenović 2014: 16).

Posljednje poglavlje ove knjige nosi šarmantan naziv – *Šenuli s pameti skrenuli*. Na granici anegdotskog i humornog ove pjesme nam pružaju pogled na život iz jednog iščašenog ugla, s obzirom da se pjesnikinja pita šta se dešava kada testera, kašika, stolnjak, ovca, tramvaj, šerpa, mačak ili tegla džema – šenu i sa pameti skrenu. Pušićeva je pjesnikinja koja od malog pravi veliko, svakodnevnne životne pojave i fenomene izdižući na viši poetski nivo, pokazujući čitaočima da ne postoji malo ili manje važno, već je sve što nas okružuje jednako zanimljivo i vrijedno divljenja i ushićenja. U pogovoru ovoj knjizi pod nazivom *Bez sata i kalendara* književnica Violeta Jović je napisala: „Ona je odavno rešila, namerno ili slučajno sasvim je svejedno, da živi

mimo sata i kalendara, već da joj vodilja kroz život bude unutrašnja svetlost kojom ima zadatak da osvetli detinjstvo i živote ljudi oko sebe ili će u njoj sagoreti. Ta stvaralačka potreba ne može se sakriti, ona nalazi put da se ispolji u različitim oblicima. Srećni su oni koji je umeju prepoznati i opredmetiti rečju, slikom, muzikom... Sreću samootkrića sopstvene pokretačke snage Bosiljka Pušić decenijama nesebično deli sa svima, pre svega sa narodom dečjim koji najviše zaslužuje ove darove, kako bi se izrastajući na pravim vrednostima modelovao u Čoveka, u Ljude, spremne da razumeju i razlikuju lepo od manje lepog i ružnog, dobro od manje dobrog i zla, pravi put od krivog puta i bespuća. Veština „umotavanja“ skrivene poruke u metaforu, alegoriju ili koju drugu formu kako bi se na zanimljiv i beskrajno duhovit način reklo o veoma ozbiljnim stvarima privilegija je samo najbritkijih umova i najoštrijih pera koja nisu data svima. Upravo zbog toga oni odabrani, čijoj reprezentaciji pripada i Bosiljka Pušić, ostaju zapamćeni i kada satovi prestanu da kucaju i kalendari izblede“ (Jović 2014: 77–78).

Najnovije njeno ostvarenje, drama za dječji i omladinski uzrast – *Mladi Njegoš*, napisana u koautorstvu s Marijom Čolpom, već se igra u beogradskim osnovnim školama i gimnazijama. Bosiljka Pušić je uspela da značajna pitanja svojih knjiga za djecu i odrasle „uvije“ u formu inteligentnog humora, iza kojeg se kriju značajna egzistencijalna pitanja. Ona je pisac Boke Kotorske, i kao niko do sada opisala je Boku, njene ljude i znamenite događaje u poeziji i prozi za djecu, kao i pjesmama, pričama i romanima za odrasle. Njeno pripovijedanje je logično, bez suvišnih detalja, protkano duhovitim i intelektualno provokativnim momentima. Njene bajke sadrže univerzalnu raskoš svijeta, dragocjene pouke i opšteljudske vrijednosti. I pored raznolikosti žanrova i tema, ostvarenja za djecu ove književnice još uvijek nijesu zastupljena u školskom programima osnovnog obrazovanja u Crnoj Gori.

U izdanju Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva iz Podgorice ove godine je publikovano ponovljeno izdanje njene poeme za djecu pod duhovitim i zanimljivim nazivom *Žab Ilijada*. Originalne i uspjele ilustracije djelo su Peđe Trajkovića, dok je dizajn i grafičko oblikovanje knjige uradila Slađana Bajić-Bogdanović. Urednica edicije *Zublja*, koja objavljuje ostvarenja iz crnogorske književnosti za djecu i mlade je Nađa Durković. Na nepunih sedamdeset strana ovog neobičnog izdanja, koje sadrži i odlike slikovnice, autorka plete pravu „žablju Ilijadu“ o događajima junaka Žabi-Žana i njegove porodice:

„Samo jedan međ’ žapcima/ nasluti da nade ima
Da mu valja putovati/ dok ne dođe hladna zima.
Bijaše to mladi žabac/ po imenu Žabi Žan
i krenu na Sjever hladni/ još taj isti tužni dan.
Za namjeru svoju nije/ baš nikome ništa rek’o
jer Žabe bi Južne samo/ zasule ga kre-kre-krekom...
U tom času na Sjeveru/ žaba jedna sasvim mlada,

(Žabili joj bilo ime), počela je da se nada
da će nekako otići/ u daleki svijet Juga
da će tamo naći sreću,/ upoznati lijepog druga.
I njeno je žablje srce/ počelo da brzo tuče
svim bićem je naslutila/ Sjutra ljepše nego Juče...
I onda je jednog jutra/ vedar kao sunčan dan
Doplivao kraul s Juga/ gizdav žabac Žabi Žan“ (Pušić 2015: 27-29.).

U nastavku fabule slijedi simpatično formulisana priča o ljubavi između Žabili i Žabi-Žana. Odlazeći na Sjever, on ga doživljava kao pravi raj, planirajući da zaprosi ruku svoje drage od njenih roditelja Žabi Kana i Žabiline Žabi San. Međutim, buduća tašta postavlja uslov glavnom junaku poeme da nauči sva slova, brojeve i note, pa osim komičnog zapleta, ovo ostvarenje sadrži i naglašenu didaktičku komponentu. S obzirom na to da škola nije imala učitelja pjevanja, njegov ugled bi samim tim porastao među Sjevernim Žabama. Žabi Žan, motivisan ljubavlju, i pored toga što nije bio mnogo vrijedan, ostvaruje svoj cilj. „Njegove su melodije izvodili horovi / muzičari i solisti, vrapci a i tvorovi“, kaže pjesnikinja (Pušić 2015: 45), dok najljepšu pjesmu posvećuje svojoj Žabili. Novac zarađen od muzike, junak planira da potroši na selidbu svoje porodice sa siromašnog Juga na bogati Sjever, strahujući šta će reći izabranica kad ugleda bijedu njegovog kraja.

Međutim, pri povratku u rodni kraj od svog oca Žabi Džona saznaje radosnu vijest da su fabrike prestale da truju prirodu, da su napravljeni hoteli, igrališta i škole sa skakačkim trambulinama, te tako Žabi Žan sa svojom dragom srećan ostaje na Jugu, iz kojeg je i ponikao. Ova šarmantno i dirljivo ispriповijedana *Žab'Ilijada* sublimira poruku o potrebi zaštite životne sredine, odgovornosti za kolektiv, smisla vlastitog kreativnog usavršavanja i brorbe za sreću. O raznovrsnim načinima na koje se ispoljava kreativnost i najvažnijim fenomenima u sklopu stvaralačkog čina i duha, autorka piše u predgovoru ovom djelu:

„Draga djeco, veoma bih se radovala ako vas ova moja priča o žabama bude razveselila i ako bi vas nečemu poučila. Još više bih se radovala ako biste kao Žabi Žan, glavni junak u ovoj priči, svim srcem poželjeli da što više naučite i da svoj talenat što bolje iskažete. A svako od vas JESTE za nešto talentovan. To vam tvrdim svim svojim bićem. Neko će lijepo praviti poslastice, neko hljeb i peciva, neko će smišljati nove modele cipela i odjeće, neko će slikati, neko pjevati, neko će svojim humorom zasmijavati publiku, a neko će, kao i ja, pisati priče za djecu. Nije bitno čime ćeš se baviti. Bitno je da u tome budeš veliki majstor“ (Pušić 2015: 4).

Literarno majstorstvo Bosiljke Pušić u njenom posljednjem ostvarenju – *Žab'Ilijada* sastoji se u njenoj naglašenoj ritmičnosti, melodičnosti, duhovitosti i misaonoj provokativnosti, kao i poruci ostvarenja usmjerenoj u pravcu potrebe

međusobnog razumijevanja, solidarnosti, njegovanja porodičnih, prijateljskih i ljubavnih odnosa i relacija. Osnovna ideja njene poeme za djecu *Žab 'Ilijada* je da se ne treba plašiti i mrzjeti nepoznate susjede, već da ih treba upoznati i uživati u razlikama.

Ljubav u stvaralaštvu ove spisateljice karakteriše njenu literaturu namijenjenu djeci i odraslima, koja predstavlja nepresušno motivsko i idejno vrelo i autorkino inspirativno polazište. U maniru švedske književnice Selme Lagerlef i njenog kapitalnog djela *Doživljaji Nilsa Holgersona*, putem cijelog spektra angažovanih tema i nepatvorenog literarnog talenta, Bosiljka Pušić zauzima visoku poziciju u okvirima domaće kulturne scene u domenu različitih žanrova, čitateljskih interesovanja i umjetničkih stilova.

Literatura:

Primarna:

- Pušić, Bosiljka: *Hercegovske čarolije*, Osmeh, Podgorica, 2000.
- Pušić, Bosiljka: *Koga boli uvo kako ja rastem*, Osmeh, Podgorica, 2000.
- Pušić, Bosiljka: *Ružičasti delfin*, Bookland, Beograd, 2002.
- Pušić, Bosiljka: *Žab 'Ilijada*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2003.
- Pušić, Bosiljka: *Doživljaji magarčića Magića*, Portal, Beograd, 2004.
- Pušić, Bosiljka: *Kobajagična putovanja*, Bookland, Beograd, 2006.
- Pušić, Bosiljka: *Plavojko*, Bookland, Beograd, 2000.
- Pušić, Bosiljka: *Ko te šiša*, Gligorje Dijak, Podgorica, 2010.
- Pušić, Bosiljka: *Kralj koji je pojeo i sebe*, Bookland, Beograd, 2012.
- Pušić, Bosiljka: *Bašta od papira*, Triton, Podgorica, 2014.
- Pušić, Bosiljka: *Žab 'Ilijada*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2015.

Sekundarna:

- Turjačanin, Zorica: *Roman za djecu (teorijski i didaktički pristup)*, Svjetlost, Sarajevo, 1978.
- Crnković, Milan: *Dječja književnost (Priručnik za studente i nastavnike)*, Školska knjiga, Zagreb, 1986.
- Vuković, Novo: *Uvod u književnost za djecu i omladinu*, ITP Unireks, Podgorica, 1996.
- Racković, Nikola: *Leksikon crnogorske kulture*, Društvo za očuvanje crnogorske kulturne baštine, Podgorica, 2009.
- Radunović-Stolić, Danica: *Žanrovska raznovrsnost*, u hrestomatiji Milutina Đuričkovića: *Sunce u prozoru (Kritika o književnosti u Crnoj Gori za decu i mlade)*, Gligorje Dijak, Podgorica, 2009.

- Backović, Anđa: *Ključ za juče, danas, sutra*, u hrestomatiji Milutina Đuričkovića: *Sunce u prozoru (Kritika o književnosti u Crnoj Gori za decu i mlade)*, Gligorje Dijak, Podgorica, 2009.

- Todorov, Cvetan: *Uvod u fantastičnu književnost*, Službeni glasnik, Beograd, 2010.

- Pušić, Bosiljka: *Šta sam htjela ovom knjigom*, predgovor zbirci pjesama *Ko te šiša*, Grigorje Dijak (edicija Triton), Podgorica, 2010.

- Đuričković, Milutin: *Pisci i detinjstvo (Prilozi iz književnosti za decu i mlade)*, Legenda, Čačak, 2012.

- Ognjenović, Žana: *Objavljena knjiga za djecu Bosiljke Pušić „Bašta od papira“*, *Pobjeda*, Podgorica, ponedjeljak, 17. mart 2014.

- Pušić, Bosiljka: predgovor poemi za djecu *Žab'Ilijada*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2015.

BOSILJKA PUŠIĆ AS A WRITER FOR CHILDREN

Abstract:

In the paper *Bosiljka Pušić as a writer for children* Sofia Kalezić-Đuričković attempts to enlighten and make a critical review of an important part of the massive and rich creative work of this Serbo-Montenegrin writer. Bosiljka Pušić (Ćuprija, 1936.-) finished high school in Jagodina at Belgrade Faculty of Philosophy, Department for Yugoslav and world literature. By marriage she has established links to the Bay of Kotor (Kumbor and Herceg Novi). She worked as a professor of Serbo-Croatian language in Herceg Novi High School. After retirement she starts painting (she had fifteen solo exhibitions and around thirty group exhibitions). After she had published her first book of poems *Wings of the same bird* in 1970, she published more than thirty books of different genres, and almost all of her novels were nominated for one of the prestigious awards. Her books for children are: *Spells of Herceg Novi* (2000), *Who cares how I'm growing* (2000), *Pink Dolphin* (2001), *Frog Iliad* (2003), *The Adventures of Donkey Magich* (2004), *Strange travels* (2006), *Blondie boy* (2000), *I don't care about you* (2010), *The king who ate himself* (2012) and *Paper garden* (2014). Pušić is a writer for children whose creations start from little things. She creates poetic phenomena out of everyday life. She tries to pass a message to her readers there are no little or less important things, everything that is around us might be equally interesting and worthy of admiration and delight.

Keywords: *children's literature, poetry, prose, imagination, reality, psychology*

Nada ORBOVIĆ¹
Dragica MIJANOVIĆ²

PRIMJENA MS POWERPOINT (PREZENTACIJE) U NASTAVI GEOGRAFIJE

Rezime:

U ovom radu pokušaćemo da predstavimo široku primjenu MS PowerPointa u nastavi geografije i šta taj računarski program omogućava ne samo za pomenuti, već i za ostale predmete. Korišćenjem toga programa stižu se vještine izrade prezentacija i ova rad treba shvatiti kao pomoć geografima, kartografima i sl., da lakše savladaju vještine izrade prezentacija, njihovog prikazivanja i pripreme za štampu.

Ključne riječi: *Geografija, računari, MS PowerPoint*

Uvod:

Geografija je kompleksna nauka koja proučava prirodne i društvene pojave i procese u geoprostoru, kao i veze i odnose između njih. Iako nije jedina nauka o Zemlji, ona je praktično jedina povezujuća nauka između prirodnih i društvenih disciplina, s tim što se fokusira na geografski omotač, uslovno rečeno Zemljinu površinu kao najsloženiji i najuniverzalniji sistem naše planete. Zadatak geografije kao nauke je sveobuhvatna analiza geografskih pojava i procesa, te uzročno-posljedičnih veza i odnosa, kao i zakona i zakonomjernosti koje proizlaze iz njih.

U posljednje vrijeme nezamjenjiv alat geografa je MS PowerPoint. Taj računarski program omogućava integrisanje, skladištenje, uređivanje, analizu i prikaz geografskih karata kao i ostalog materijala koji geografi koriste.

¹ Nada Orbović, profesorica informatike, OŠ „Luka Simonović“ - Nikšić

² Doc. dr Dragica Mijanović, Filozofski fakultet

Microsoft PowerPoint je program za izradu prezentacija, sastavni je dio programskog paketa **Microsoft Office**. **Microsoft PowerPoint** služi za izradu multimedijalnih prezentacija, omogućavajući dodavanje efekata, slika, zvukova... Koristi se kao pomoćno sredstvo prilikom predavanja...

Microsoft PowerPoint postao je jedan od najčešćih programa pomoću kojeg učenici, studenti i profesori prezentuju svoja istraživanja i projekte. Vodič **Izrada prezentacije** pomaže u obradi novih sadržaja. Opisuje mogućnosti programa poput: **izgleda slajda, dizajna, šeme boja, umetanja objekata, šema animacije, prelaza između slajdova**.

Pomoću programa **Microsoft PowerPoint 2010 (2013)** možemo dizajnirati vizuelno zadivljujuće prezentacije s tekstom, grafikom, fotografijama, video zapisima, animacijama i mnogim drugim efektima. Kada kreiramo **PowerPoint 2010 (2013)** prezentaciju, možemo je lično održati, predstaviti je udaljeno preko Weba ili dijeliti datoteke s drugim osobama. Na **PowerPoint** programu možemo:

- Čitko pisati tekst;
- Stavljati: slike, tabele, razne oblike, ...;
- Dodavati animacije na slike, tekst i slično;
- Namještati različite i drugačije prelaze s jednog slajda na drugi;
- Stavljati dizajn;
- Oduševljavati prisutne svojom prezentacijom.

Iako **PowerPoint** najčešće koristimo u nastavi **informatike**, on se može koristiti kao dopuna ili pomoć u ostalim predmetima. To su npr. geografija, biologija, fizika, istorija... On nam omogućava da na lakši način prezentujemo razne teme vezane za školsko gradivo. Često se primjenjuje u obrazovanju, kao dopuna ostalim predmetima, kao naprimjer u **geografiji** (izrada slajdova za određene vrste karata, predstavljanje podataka na dijagramima i sl.).

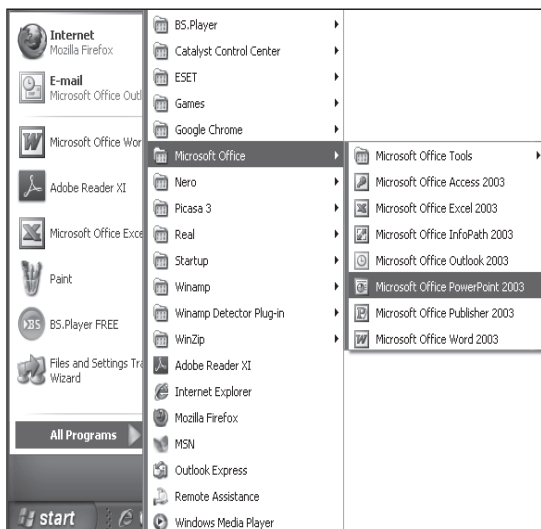
U **PowerPointu** se mogu praviti i: reklame, radovi zabavnog ili naučnog sadržaja, karte, radovi za školsku upotrebu... Da bi se napravila prezentacija, moramo znati kako da pravilno koristimo **PowerPoint** što ćemo u nekim od sledećih koraka i naučiti.

„**Šta vidiš to i dobiješ**“, znači da program već u toku samog pravljenja prezentacija prikazuje kako će izgledati kada se bude puštala prezentacija.

Pokretanje PowerPointa

PowerPoint se pokreće kao i sve ostale **Microsoft Windows aplikacije**. Najjednostavnije je pronaći ikonu prečica (shortcut) na radnoj površini (desktop) i dvostrukim klikom miša pokrenuti program.

Kada otvorimo **PowerPoint**, na vrhu vidimo ponuđene palete koje nude različite mogućnosti za ljepšu prezentaciju:

• **Home** - paleta koja nudi mogućnost uljepšavanja - formatiranja teksta;

• **Insert** - paleta koja omogućava umetanje slika, crteža, headera, footera, page number, ...;

• **Design** – umetanje dizajn slajda, boja, ...;

• **Transitions** - ova paleta nudi mogućnost izbora stila prelaska na sljedeći slajd;

• **Animations** - paleta koja nudi mogućnost animacije umetnutih slika, teksta, ...

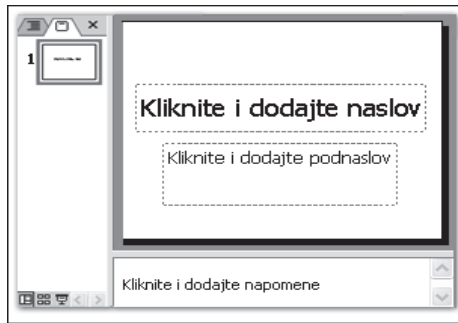
To su sve potrebne palete za početak, tako da ćemo vježbanjem na ovim paletama doći do zadivljujućih rezultata.

U prezentaciji postoje podvučene riječi:

- **Microsoft Office - Microsoft** kancelarija;
- **Slide (slajd)** – radni list u **PowerPointu**;
- **Home (kuća)** - ime više opcija u **Windowsu**, a obično nas vraćaju na osnovnu stranicu;
- **Insert** - ubaciti, umetnuti;
- **Header** - prostor za kucanje koji se stvara na vrhu slajda, ima više namjena;
- **Footer** - prostor za kucanje koji se stvara na dnu slajda, ima više namjena;
- **Page number** - broj stranice, služi za brojenje slajdova;
- **Design** – dizajn;
- **Transitions** – tranzicije (prelazi);
- **Animations** – animacije.

Slajdovi, tekst i napomene

Nalazimo se pred ekranom na kojem je prozor programa **PowerPoint**: veliki, prazan slajd. Na ekranu piše „**Kliknite i dodajte naslov**“. Zvuči lako, ali to nikada prije nijesmo radili, a prazan slajd nije baš prijatan prizor.

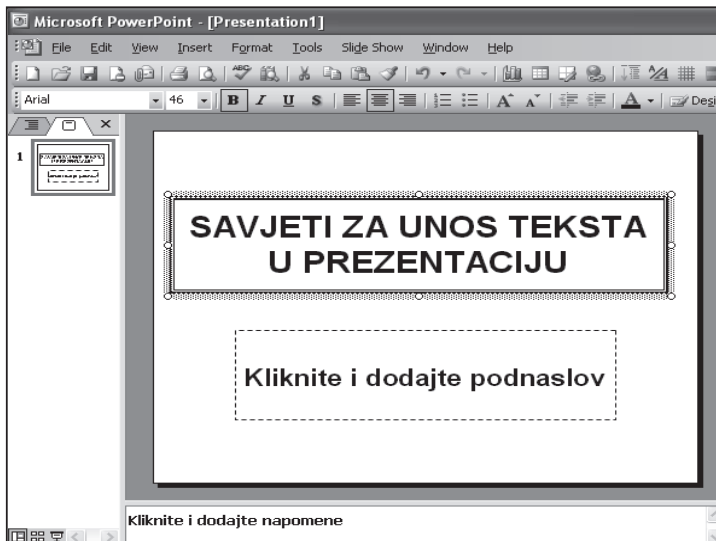
Rad u oblasti slajda

U prozoru slajda upisujemo tekst direktno na slajd, u unutrašnjost prostora za tekst. Sa lijeve strane nalazi se sličica slajda na kome radimo. Ovu oblast čini kartica **Slajdovi**, i tu možemo da se krećemo kroz slajdove klikanjem na sličice slajdova.

Prozor za napomene služi za unošenje napomena koje ćemo koristiti u prezentaciji. Možemo da prevučemo ivice prozora da bi oblast za napomene bila veća.

Prozor koji se prvi otvara u programu **PowerPoint** ima veliki radni prostor u sredini, sa manjim oblastima oko njega. Taj središnji prostor se zvanično naziva **okvir slajdova**. Kada radimo u tom prostoru, tekst upisujemo direktno na slajd. Oblast u koju unosimo tekst je polje sa isprekidanom ivicom koje se naziva prostor za tekst. Sav tekst koji upišemo na slajd smješten je u ovakva polja.

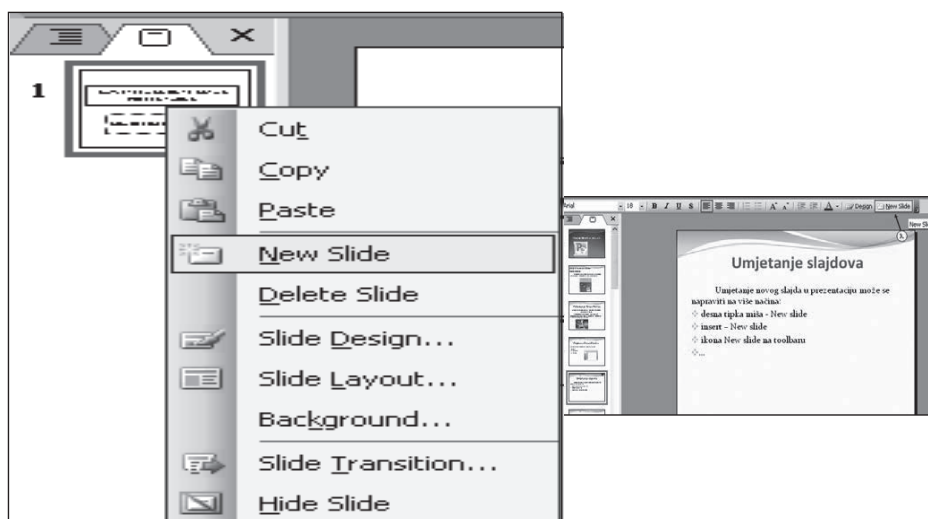
Većina slajdova sadrži jedan ili više prostora za tekst – za naslove, tijelo teksta (na primjer, listu običnih pasusa) i druge sadržaje, kao što su slike ili grafikoni.

Dodavanje slajdova

Kada otvorimo PowerPoint, u prezentaciji postoji samo jedan slajd. Na nama je da dodamo ostale. Po izboru, možemo da dodajemo jedan po jedan ili nekoliko slajdova istovremeno. Umjetanje novog slajda u prezentaciju može se napraviti na više načina:

- **desni klik miša - New slide;**
- **insert – New slide;**
- **ikona New slide na toolbaru.**

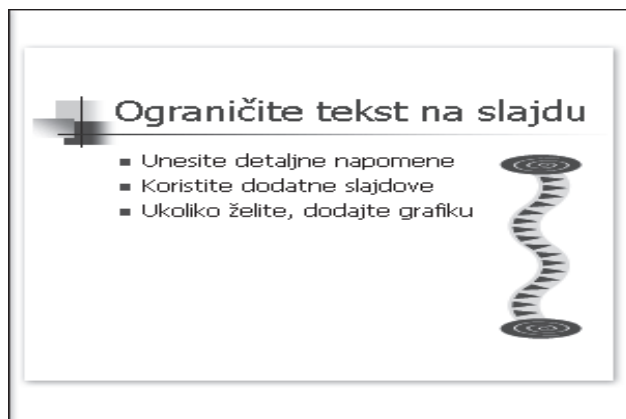
Upisivanje teksta

Okvir teksta se obično nalazi ispod naslova. Njegovo podrazumijevano oblikovanje je lista sa znacima za nabranjanje. Na kraju pasusa pritisnite taster **ENTER**, a zatim taster **TAB** da biste prešli na sljedeći nivo uvlačenja nadolje.

Na slici je prikazan tekst upisan u **okvir teksta** za **upis teksta** (za razliku od **naslova**). Ovaj okvir teksta obično ima pet dostupnih nivoa uvlačenja, svaki sa sopstvenim stilom znakova za nabranjanje i sve manjom veličinom slova. Rijetko će nam biti potrebno toliko različitih uvlačenja, ali **PowerPoint** pruža i tu mogućnost.

Ako ne želimo listu sa znacima za nabranjanje, izabraćemo okvir teksta tako što ćemo kliknuti na njegovu ivicu. Zatim kliknimo na dugme **Znakovi za nabranjanje** . Ostala dugmad u traci sa alatkama **Oblikovanje**, na primer dugme **Centar** , pogodna su za postavljanje teksta. Dugmad za uvlačenje, na primer dugme **Smanji uvlačenje** , pomažu nam da postavimo tekst na odgovarajući nivo uvlačenja, a za to možemo koristiti i tastaturu.

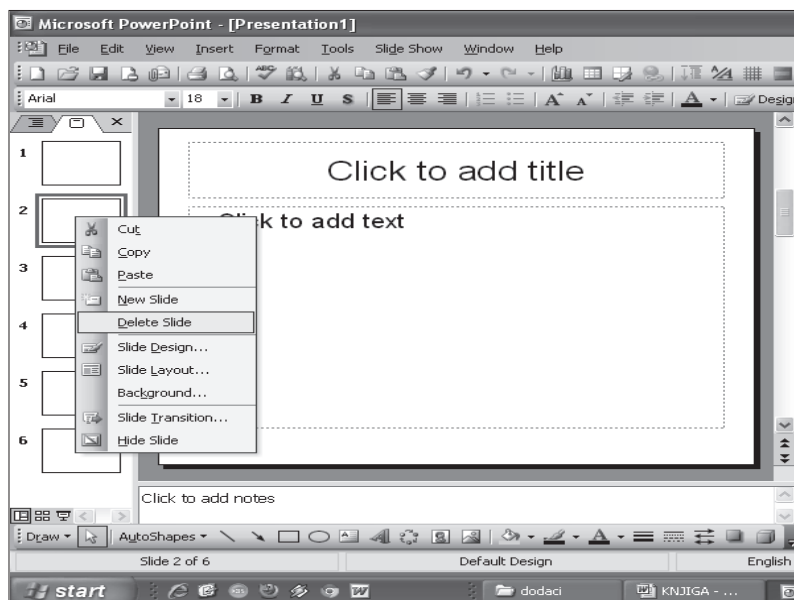
Automatsko prilagodavanje teksta - služi za korigovanje veličine teksta da bi on stao u okvir teksta. Naime, ako upišemo više teksta nego što može da se uklopi u okvir teksta, **PowerPoint** smanjuje njegovu veličinu da bi se cijeli tekst mogao uklopiti. Ukoliko želimo, ovu funkciju možemo isključiti.

Brisanje slajdova

Brisanje slajda u prezentaciji može da se napravi na više načina:

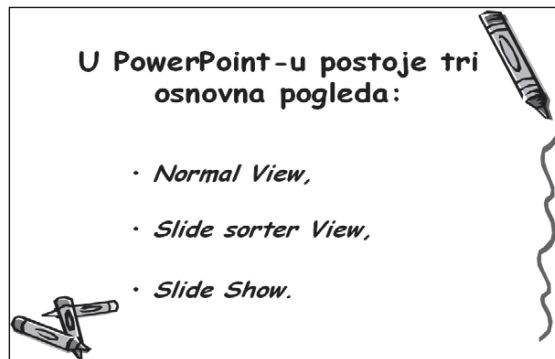
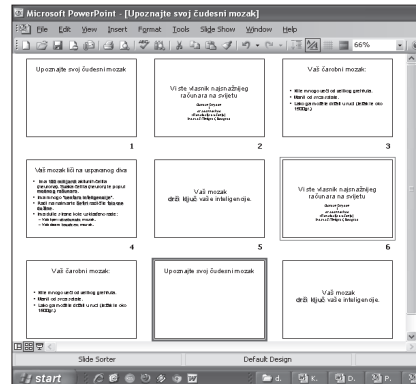
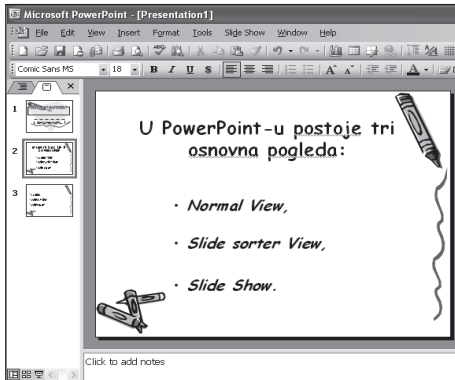
- desni klik miša – **Delete slide**;
- lijevi klik miša – **taster Delete na tastaturi**.

Pogledi u PowerPointu

U PowerPointu postoje tri osnovna pogleda:

- Normal,
- Slide sorter,
- Slide show.

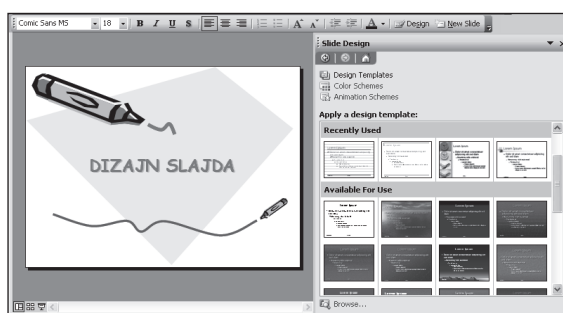
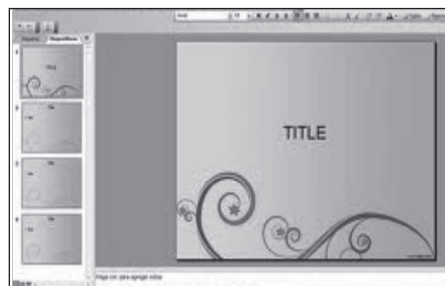
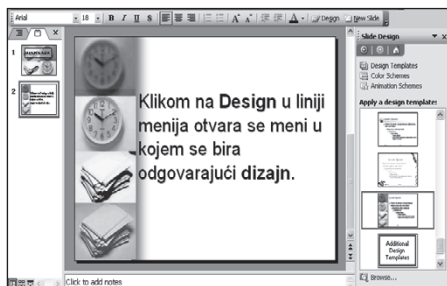

Promjena dizajna na slajdovima

Klikom na **Design** u liniji menija otvara se meni u kojem se bira odgovarajući dizajn. U okviru zadatka **Dizajn slajda** kliknemo na sličicu **ugrađenih šablona** da bismo primijenili **šablon** na sve slajdove. **Šablon dizajna** određuje izgled i boju slajdova, uključujući pozadinu slajda, stilove fonta i znakova za nabravanje, veličinu i boju fonta, položaj okvira za tekst i različite specifične naglaske u dizajnu.

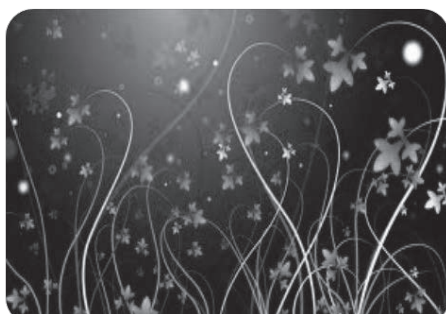
Šablon dizajna možemo promijeniti u bilo kojoj fazi kreiranja prezentacije, ukoliko se kasnije predomislamo, možemo da primijenimo drugi **šablon dizajna**. Kao što je prikazano na slici, treba da odemo u prozor zadatka

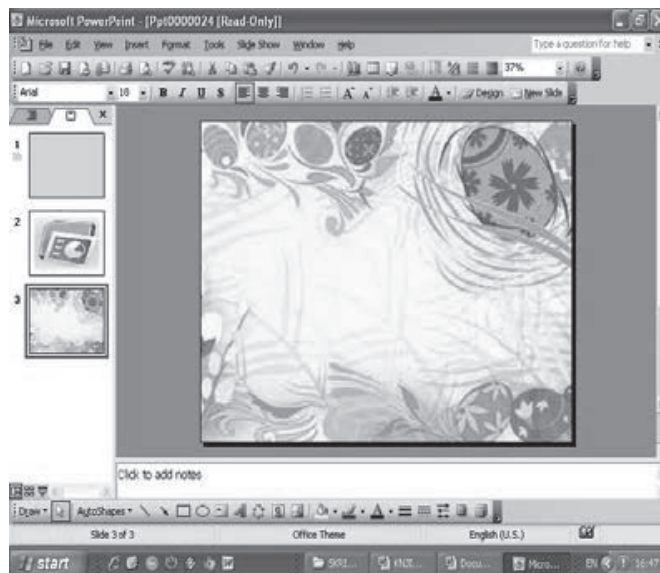
Dizajn slajda. PowerPoint ima veliki izbor šablona dizajna. U prozoru možemo izabrati instaliranje više šablona dizajna za PowerPoint ili direktno ići na lokaciju Microsoft Office Online i potražiti dodatne šablone dizajna.

Promjena pozadine na slajdovima

Klikom na desni taster miša otvara se meni u kojem biramo **Background**.

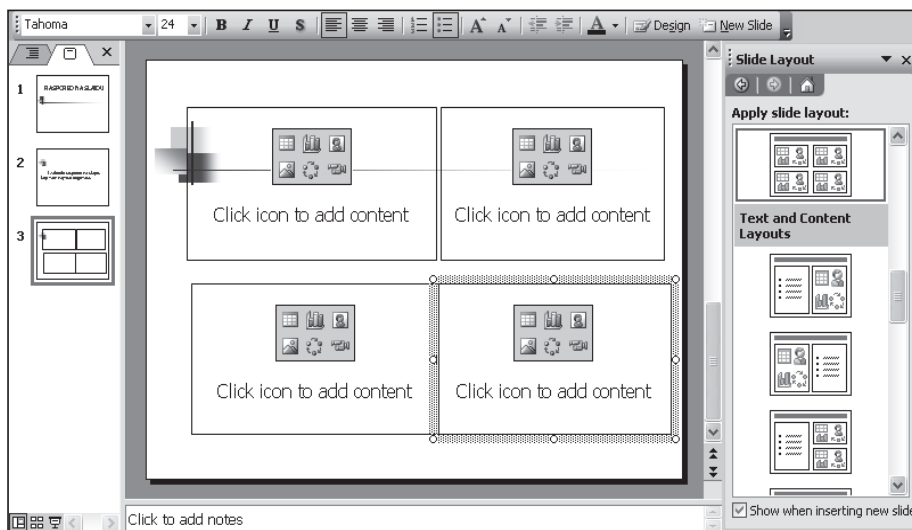

Izbor rasporeda na slajdu – šeme slajdova (Slide Layout)

Izaberemo sličicu slajda. U okviru zadatka **Raspored na slajdu** – **šeme slajdova** kliknemo na sličicu **šeme** da bismo primijenili njen raspored na izabrani slajd. Pri kreiranju slajdova možemo da se sretne s problemom gdje da smjestimo sve željene stavke. **PowerPoint** pokušava da nam u tome pomogne prikazom **rasporeda na slajdu** koji možemo da izaberemo svaki put

kada dodajemo slajd. Kad se raspored primijeni, sadržaj se raspoređuje tako da se uklopi u specifičnu kombinaciju mjesta. Na primjer, ako znamo da će slajd sadržati tekst, a želimo da sadrži i sliku, geografsku kartu ili neku drugu vrstu grafike, izabraćemo raspored koji će obezbijediti željene tipove čuvara mjesta i njihov raspored.

Na slici je prikazan jedan od rasporeda dostupnih u okviru zadataka **Raspored na slajdu - šeme slajdova**. Prilikom rada s rasporedima u praksi, korist ćemo meni na sličicama rasporeda. Jedan od ponuđenih izbora omogućava nam da umetnemo nove slajdove koji koriste raspored sa te sličice.

Namjenska grafika i multimedija

PowerPoint nam omogućava primjenu nekoliko rezerviranih tipova grafičkih sadržaja pomoću alatki zajedničkih za čitav Office. S nekim od tih elemenata radili smo u meniju Insert / Picture. Grupa Auto Shapes je bogata kolekcija vektorskih oblika koja se nakon unosa može dodatno kontrolisati.

Slike i karte mogu biti veoma važne u procesu prihvatanja informacija od strane publike, a u prezentacijama geografskih sadržaja su nezaobilazne. Grafički elementi koje možemo koristiti prilikom izrade prezentacije se, uz pomoć Interneta, mogu naći na mnoštvu različitih sajtova. Treba voditi računa da slike i karte koje koristimo odgovaraju okolnostima.

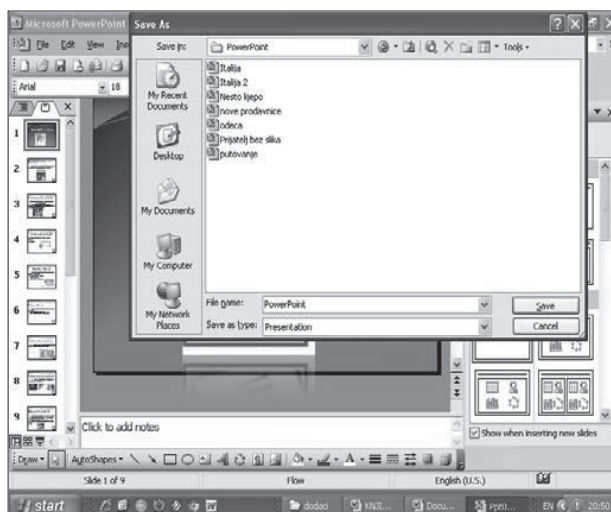
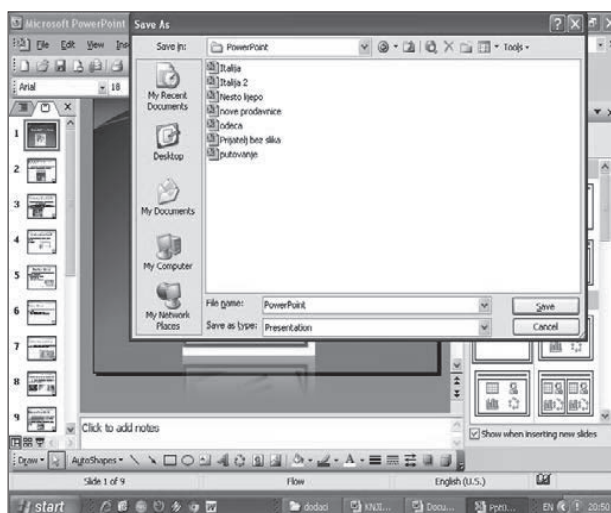
Animacije i Transitions – tranzicije (prelazi) treba koristiti umjereno. One mogu biti od velike pomoći prilikom predstavljanja promjene podataka, kretanja, rasta itd. Grafikoni koje koristimo trebalo bi da budu jednostavni i pregledni, ali da sadrže sve neophodne podatke. Informacije koje predstavljamo

grafikonima moraju biti precizne i jasne. Ako smo iskoristili tuđe slike i karte poželjno je da negdje u prezentaciji navedemo izvore.

Zatvaranje PowerPointa

PowerPoint možemo zatvoriti na nekoliko načina:

- klikom miša na dugme **Zatvori (close)** u gornjem desnom uglu prozora aplikacije;
- klikom na File u gornjem lijevom uglu aplikacije, otvoriti će se meni u kojem treba da potražimo riječ – **Exit** (izađi).

Provjera, štampanje i priprema za projekciju

Kada smo završili s kreiranjem slajdova sljedeći koraci su:

- započinjemo s pregledom prezentacije na računaru, pokrećemo provjeru pravopisa;
- koristimo pregled prije štampanja da bismo vidjeli kako izgledaju bilješke i propratni sadržaji, zatim izaberamo odgovarajuće opcije štampanja za njih.

Štampanje prezentacije je slično štampanju dokumenta u Wordu. Jedina je razlika u određivanju šta da se štampa (**Print What**): **Slides** (slajdovi), **Outline view** (skicu prezentacije), **Handouts** (više slajdova na stranici), **Notes Pages** (bilješke);

- pregledamo prezentaciju u prikazu Slide show;
- spakujemo datoteku prezentacije i kopiramo je na neki od memorijskih uređaja – flešku ili CD, da bi nam bila dostupna pri izvođenju prezentacije.

Literatura:

- Patrice-Anne Rutledge, Sherry Kinkoph Gunter, (2013.), Office 2013 Kao od šale, CET - Beograd
- Joan Preppernau, Joan Lambert i Curtis Frye, (2010.), Microsoft Office 2010 Korak po korak, Microsoft Press - Beograd
- Vladan Stevanović, (2012.), Prezentacije - Microsoft Power Point 2010, Službeni glasnik Republike Srpske
- *John Walkenbach, Herb Tyson, Faith Wempen, Cary N. Prague, Michael R. Groh, Peter G. Aitken, Lisa A. Bucki (2008.), Mikro knjiga – Beograd*
- Bonham-Carter, G. F. (1994.): *Geographic Information Systems for Geoscientists: Modelling with GIS* - New York;

Internet sajтови (Web Pages):

- http://hr.wikipedia.org/wiki/Microsoft_PowerPoint
- http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=4744:primjena-ict-a-u-nastavi-geografije--internet-i-power-point-prezentacije&catid=380:geografija&Itemid=404
- <http://office.microsoft.com/hr-hr/powerpoint-help/stvaranje-osnovne-prezentacije-u-powerpointu-2007-HA010194282.aspx>
- http://www.pmf.unizg.hr/geog/o_geografiji/geografija_upitnik
- <http://www.vesic.org/za-pocetnike/osnove/>

THE USE OF MS POWERPOINT IN GEOGRAPHY TEACHING

Abstract:

This paper is a study of broad application of MS Power Point software in Geography teaching as well as its use in teaching of other subjects.

This program is an excellent tool fo improving presentation skills which in turn helps geographers, cartographers etc in their work to better master presentation skills including prepress skills.

Keywords: *Geography, computers, MS Power Point*

PREGLEDI, KOMENTARI, POGLEDI

Мироје Вуковић

Поводом 17 година од смрти проф. др Слободана Вујачића

„АНТИДНЕВНИК“ БОРАВАК МЕЂУ ЉУДИМА И ПУТОВАЊЕ КРОЗ ВРИЈЕМЕ

Након 17 година од смрти проф. др Слободана Вујачића између све његове научне, књижевне и уопште стваралачке заоставштине, ваља се, прије свега, вратити његовом „Антидневику“ као веома особеној књизи која се код нас појавила. Ту књигу чине записи који нијесу дати хронолошки, иако аутор иде кроз вријеме, догађаје, враћа се, застаје, присјећа. И то је њена драж, чиме, видјеће то свако ко је прочита, или поново прочита, разбија монотонију која прати многе друге сличне књиге. А сличних као и да нема јер се ради о најнеобичној књизи која се икад код нас појавила.

„Антидневник“ се појавио 1996. године у издању Културно-просвјетне заједнице Подгорице која је тих година под вођством једне динамичне личности, каква је била Новак Вукчевић, доживљавала прави издавачки бум. Књига се састоји од три дијела - Антидневник I, II, III са укупно 230 наслова и тематских цјелина, и представља нестандардан вид записа аутора који се баве књижевним, културним, политичким, породичним и професионалним животом, првенствено Никшића, Црне Горе, али и шире, а у све то уводи многобројне личности, од колега из гимназије и с факултета, књижевника који су долазили у тада књижевно и уопште културно активан, динамичан Никшић или се другдје са њима сусретао, глумца, сликара, политичара, актера актуелне власти, мјесних и сеоских представника, до обичних људи и пријатеља с којима живи у сусједству, другује у кафанама.

У „Антидневику“ нашло се много драгоцјеног и занимљивог материјала о разним делегацијама, разговорима и договорима, политичким

ситуацијама, о раду разних комисија, од оних за помиловања до оних за враћање имовине, од рада са студентима до одласка у затвор, од Никшића па преко Титограда односно Подгорице и цијеле Црне Горе до далеке Пољске и још даље Америке, од прошлости до садашњости, од историје до митологије, наше мудрости до наше глупости, од људскости до нељудскости – све је то сажето у тим кратким, ефектним сегментима од у просјеку неких 20-25 редака Вујачићева „Антидневника“. И према свему томе избија Вујачићева добронамјерност, љубав, и према мјестима, гдје доминира његов вољени Никшић, заједно с Црном Гором, али и према другим мјестима, а посебно људима, малим или великим, познатим и непознатим, обичним и необичним јер он људе не вреднује ни према положају ни према официјелном односу, већ према свему има своје људско мјерило које се огледа у његовом „Антидневнику“. Вујачић је у свом животу био у различитим улогама, од студента, младог професора никшићке Гимназије, потом Наставничког и Филозофског факултета, али истовремено и у улози боема. Био је један од организатора Никшићких књижевних сусрета који су у то вријеме и по садржају и по учесницима имали југословенску тежину. Учествовао је на разним научним и књижевним скуповима и код нас и у свијету, али имао и значајну улогу у политичком животу Црне Горе, прије свега као члан Предсједништва Црне Горе и важних комисија које су се бавиле исправљањем неправди према људима. На писање су га наводили различити разлози: књижевни, професорски, стваралачки, другарски, политички, људски и нељудски, радосни и тужни, успјеси и неуспјеси, добици и губици, лични, породични, друштвени, национални, морални, па и они општечовјечански. Дакле, све се то нашло унутар његовог „Антидневника“, а нашло се на посебан, специфичан начин, рекао бих – драгоцјен начин. Сам аутор нам у „Антидневнику“ саопштава да су први записи почели веома давно и трајали деценијама а да су се у „Побјед“¹ појавили као „Антидневник I“ 1989, II 1994, а III 1996. Професор Вујачић каже да се овдје не бави „дневничким“ писањем нити има такву намјеру, „па сам ово билежење и назвао Антидневник“. Тако и јесте, јер су многи дјелови у ствари ланац „испрекиданих асоцијација“. А у Антидневнику II каже: „Ја сам од Антидневника, бар тако мислим, искуснији и ‘паметнији’ за ‘једно вријеме’, мада то може бити и обрнуто.“ И одмах додаје да је овај дио мање књижеван и хумористичан јер „посједује, како каже, и политичке конотације“ пошто се и он нашао на политичкој сцени Црне Горе, али са тим његовим тако духовитим политичким, тако да кажем, пикантеријама. Не крије он, и поред тога што жели да буде „објективан и критичан“ да зна да „враћа мило за драго“. Овакву врсту литературе дотад нисмо имали, чега је и сам аутор свјестан па га је и именовано као антидневник, јер се овдје ради о нечему што није дневник, није хронологија догађаја, али јесу догађаји који се могу смјестити у одређено вријеме, а простори,

догађаји и стварне личности дати су веома литератизовано да све нешто доживљавамо као праву литературу. Та књига представља изузетно вриједан допринос и књижевном а и друштвеном сагледавању једног времена, али на неки начин и аутобиографском и мемоарском корпусу, и велика је штета да је, дуго од појављивања, остала у сјенци других рекламерских и саморекламерских, политизованих и пристрасних књига које по својој свеобухватности и вриједности далеко заостају иза „Антидневника“ а посвећује им се, чак и у књижевним сферама, више пажње него што треба да им припадне. Разлог томе видим и у скромности самог аутора, проф. Вујачића, али и немаром његових колега с факултета који то нијесу смјели дозволити, па и у књижевној критици Црне Горе које заправо и нема, бар не у потребном обиму и квалитету.

Док се чита ова књига, наилази се на необичне опсервације ситуација, уз драгоцјена виспрана запажања тако да се често ствара утисак како он неком невидљивом и свемоћном камером снима и људе и догађаје и вријеме и друштво у цјелини. А све то успијева да одслика својим оригиналним стилем казивања. Оно што посебно ваља истаћи јесте да он подједнаку пажњу посвећује и оним на све стране познатим и слављеним и оним малим, скоро непознатим личностима. И то је у нашој прози једна невјероватна посебност. У почетку Антидневника доминира културно-књижевна панорама, првенствено Никшића а истовремено се одсликава атмосфера и дух једног времена, дајући нам пластичан и језгровит приказ тог сударања мишљења какво се може видјети у секвенци „Језик без хистерије“, све преломљено на духовит начин до антологичности. Дат је и тај дисбаланс у вредновању, као у оној причи о школском другу мајстору за димњаке, о његова мјесечна „четири мелеона“ и пушењу тада култног „кента“ који се кроз самоиронично закључивање на посредан начин пореди са четворогодишњим научним радом једног ствараоца који је на крају једва досегао до једног тог „мелеона“. И онда, досљедан тој објективној самоиронији, аутор закључује: „Можда ће више трајати тај мајсторски димњак неголи моја књига“. С правом или не, остаје да ви сами закључите. У свом казивању Вујачић је нестереотипан, природан, без пардона, он све, па и самога себе, пропушта кроз то иронично и самоиронично решето. Веома су драгоцјена, скоро анегдотска запажања са његовог боравка у Румунији или Пољској. А шта рећи о ономе кад га другови због неке натоварене кривице воде да га записнички предају у затвор Јусовачу, или о ономе наставнику из Куча, саплеменику Марка Миљанова, који долази у Јусовачу и најозбилније тражи од управника да он професора одмијени у затвору а да овај „иде дома“.

Вујачић велику пажњу посвећује књижевним сусретима у Никшићу, чији је био, како рекох, један од утемељивача још шездесетих година и прати их кроз вријеме њиховог трајања, наводећи бројне карактеристичне

моменте, теме, учеснике. Све су то позната имена југословенске књижевне сцене, али он се бави и оним који то тада нису били, а који ће касније то заиста и постати. Нађе се ту и сочних примјера међусобне комуникације каква је уобичајена за такве манифестације као што је она након расправе на тему Карактер и функција књижевне полемике на којој учествују и Зоран Гавриловић, Зуко Хумхур, Мира Алечковић, Рајко Петров Ного, Јеврем Брковић и други. Веома је занимљив и разговор између њега и супруге након што је завирила у те његове записе па ту нашла и онај о новинарки „Вечерњих новости“ гдје јој он изјављује да је „слободна и овлашћена“ да са њим чини „шта хоће и гдје хоће“ а он се правда да је све то друкчије но што ту пише јер се ради о „антидневнику“ а не „дневнику“. Много је ту неусиљеног и љековитог хумора, при чему ни самога себе не изузима у том излагању на „увид јавности“.

Само да поменем онај сегмент Вујичићева „Антидневника“ када Зуко Хумхур на отварању изложбе Воја Станића говори како је његов вајарски рад првијенац који је назвао „глава римског легионара“ послужио његовој мајци да у Војовом одсуству умјесто каменом, њиме притисне купус у каци, па тако скулптура од соли добила патину, а кад ју је један никшићки професор угледао у Војовој кући, одмах је „крстио“ као „антички раритет“ и смјеста однио у музеј. Послије кад се Војо Станић вратио из партизана и у музеју угледао „свог легионара“ представљеног као „антички раритет“, украо га и бацио у подубљи шкрип, због чега је у Никшићу избила узбуна, а богме стигло све до црногорског предсједника владе. Захватио је неспутани и непредвидљиви Вујачић својом хумористично-ироничном шибом, што он умије тако оригинално да чини, и присутне на изложби, те представнике власти гдје су: руководиоци, полуруководиоци у политици, привреди, пољопривреди, култури, Жељезари, Пивари, представници главних СИЗ-ова за цесте и жељезнице, здравство и социјалну заштиту, хидроенергију, запослени и незапослени..., па сви они, цитирам: „Пише у Војове обле и загонетне слике и диве се, а те слике су у ствари Војов свијет поремећене природе и ћуди, без икакве живе везе са социјалистичком изградњом и самоуправљањем. Атмосферу још озбиљнијом чини присуство озбиљних војних лица. Војо је у једном ћошку, као да га се ништа не тиче. Неко ме тресе и говори: „Ђе си ти, Фелиске Ђержински?! што си се упреподобило! Народе, разлаз!“ То је сликар Александар Аца Пријић, такође никшићки и авнојевски лауреат. И даље гласно говори како ми је лењинска капа потаман, а поготову „тројкистички капут“. Толико се снебивам, али, шта је, ту је.“ Какав мајсторски снимак ситуације и уопште атмосфере! Сјајно је и објашњење о тој капи коју је добио у Пољској па дародавци сматрају да је то капа Плисудског, а Вујачић да се ради о капи „лењинског кроја и карактера“.

Наћи ће се у Вујачићеву „Антидневнику“ заједно са свим тим ликовима и личностима, историјским и савременим, међу тим великанима

различитог кова и положаја, и она сцена у Кракову над гробом пјесника Адама Мицкијевића: „У средини почијева Пјесник. Адам Мицкијевич. Он је за Пољаке као Његош за нас. Моћнији је од свих краљева и бискупа.“ То је нашег професора Вујачића навело да мимо свих тих гробова клекне и пољуби баш тај „Мицкијевићев вјечни камен”.

Никшићанима и његовим другарима познат је Вујачићев бoемски живот, можда не онаквог типа као што је био Вита Николића, с којим се често дружио. Он просто кипти из ове прозе, али са њом и искреност. Лако неко од саговорника у њему изазове реторичку варницу и онда дођу невоље по самог актера, тј. аутора записа, јер се својим неспутаним поступцима или коментарима замјери властима и најмање је да га цензорским маказама, какве познајемо, изоставе или смјесте под оно „и неки други”, а неријетко га и затворе и поред тога ту су неки од тих руководилаца, попут Вељка Милатовића, знали често да њега и Вита Николића спасу од затвора.

Колико у свему томе има духа, али оног посебног, искреног, гдје се не испушта ни оно што можда и не иде на руку самом аутору, говори и сцена поводом изласка његове прве књиге прозе „Крилата кула” па уредник „Никшићких новина” Благоје Вукотић, нашавши сличност између Вујачићеве прозе и прозе Валтера Скота, наговори продавца новина да то и извикује на никшићким улицама. Најбоље ће бити да то цитирам: „Потом је научио продавца новина, Смаја, да по Никшићу узвикује о никшићком Скоту. Мало је требало да поменутог Вукотића претучем или ликвидирам, али нијесам то учинио јер је јединац. Он је, у ствари, враћао мени неке „старе рачуне”. Замислите шта су мислили Никшићани кад Смајо узвикује како треба неизоставно да читају никшићког Скота Вујачића, а већина од њих и не знају за тог писца Валтера Скота, али знају ону другу ријеч која је истог фонетског склопа. Прворазредна сцена, пуна хумора, али и оног вида старих намиривања рачуна међу јаранима. каквих данас, на жалост, више нема.

У „Антидневнику II“ слика и вријеме које је донијело и друштвено политичке и идеолошке промјене, самим тим вријеме које је изњедрило и друге и друкчије актере. И онда буде доста новокомпонованих личности, оваквих и онаквих, које проф. Вујачић, опет по своме, благо захвати својом опаском, али он никад не дозволи себи да некоме скроји потпуно црно одијело како се то код нас често чини и дан-данас кад се с неким политички не слажеш. И све то буде код Вујачића занимљиво, данас можда и занимљивије баш због тих сочних и неуобичајених, а тако проницљивих Вујачићевих опаски.

Но, на срећу, њега ни у овој књизи не напуштају духовити искази ни кад се нађе у једној од тих политичких фотела. Посебне су приче у којима се пројигирају наши обичаји, вјеровања и сујевјерја, као што је, рецимо, она сцена са надалеко раширеним увјерењем да, кад се којој жени

не дају мушка дјеца, онда треба да оде у кућу Вујачића па ће засигурно родити мушко. Тако, кад једном као млад професор Вујачић угледа неку жену са сестром и јетрвом па у чуду пита мајку шта ће ту а она му сасвим озбиљно каже: „Само се ти питај с њом и весео буди и руку јој чврсто стегни и у очи је гледај и подај јој ову јабуку”. Питам ја мајку: „А шта ћу ако се роди и пета шћер?” Мајка ово пречуја.” Ни о томе се Вујачић не устручава да пише у свом „Антидневнику“.

А шта да кажемо за сцену кад неки Коља дође пред Предсједништво у Подгорици са својом „ладом” коју паркира гдје и лимузине републичких руководилица, а па из „ладе” вуре виле, грабље и коље, и онда зове „провисора” да изађе и још му каже да све то стави уза зид и причува док се он не врати а „ако не море уза зид, ти унеси ови алат унутра, доћи ћу ја за једну уру.” Невјероватно да није истинито и да људи из Предсједништва нијесу томе свједоци. И о томе Вујачић с истом лежерношћу приповиједа.

Не може човјек а да се насмије, онако с дна душе, кад чита ретке о његовој болесној нози и бризи да ће је изгубити јер га је један водник медицинар уплашио да се ради о тромбози па му је могу и одсјећи ако не оде на вријеме на ВМА. Цитирам: „Није то неко високо размишљање о животу и смрти, каже Вујачић, већ се управо питам – шта се ради са откинутом ногом послјије операције и да ли се она као таква предаје болеснику или његовој породици, или се негдје тајно сахрањује на посебном мјесту“. Оно што даље слиједи само потврђује изузетну, оригиналну духовитост, способност проф. др Вујачића да лапидарно, али и лежерно говори о нечему што и кад се помене, изазове у човјеку одређену језу, преведећи те и такве ствари у допадљиву свакодневницу па би та његова нога, према његовом мишљењу, требало да буде сахрањена у гробницу али без оних уобичајених церемонија јер је, како сам закључује, „ипак у питању једна обична нога а не бирана људска глава”.

Наводи он, макар и узгредно и фрагментарно, јер су сви ови текстови кратки фрагменти живота који неумитно тече, а опет се сви слажу у једну цјелину, ако нигдје, оно у нашој свијести и подсвијести, кажем, наводи он и примјере моралног несојлука, претјеране амбиције, посрнућа, али и уздизања, попут оне словеначке мајке која тражи да кривац за смрт њеног сина не буде кажњен.

Кад говори о времену у коме је и сам упловио у политичке воде, Вујачић задржава флексибилну способност да суптилно запажа све те мањкавости, од празнорјечивости, недоследности, демагогије (о тој ријечи чак изводи малу историјско-лексичку егзибицију), погрешној употреби лексике (чему посвећује доста пажње као нечему битном јер само једна погрешна ријеч, каже, може бити узрок далеко већем проблему), па све до једног тумачења које је сасвим на мјесту, да је демократија просуђивање, а не пресуђивање, што, према његовом мишљењу, на жалост многи политичари не поштују.

Свему о чему говори, проф. др Слободан Вујачић даје неки свој посебан шарм, па и кад говори о срцу и својим инфарктима. И ту он нађе свој угао и своју лексику као: „Срце може да се носи о грлу или на руци или на ушима, па ако је златно, скупље је од онога у грудима.” А за једног стидљивог Катунјанина коме се на студијама у Београду намеће нека студенткиња, он ће свој на начин рећи: “Он се црвенио и у асфалт пропадао”. Он види суптилну разлику између „нашијех” и оних других дјевојака што потврђује примјером њихова реаговања кад их неко намјерно или случајно додирне: „Наша (дјевојка), каже Вујачић, хитро реагује и каже ‘макс’ или ‘мичи ту ручетину’, а вјешта Србијанка утишано вели: ‘Буди фин, Слободанаане’ Развуче ми име па више не знам како се зovem”.

Понекад на страницама ове прозе, мада се тога Вујачић очито чувао, пробије и револт, повријеђеност. Посебно кад се као члан Предсједништва нашао у жижи јавности, а онда ту избију код људи завист, злоба, оговарање, што никога па ни на свој начин духовитог и виспреног Вујачића не може оставити равнодушним. Дакле, ради се о озбиљним стварима јер је власт свакако озбиљна, ако низашто оно што народ трпи озбиљне посљедице власти. Вујачић је у свом „Антидневнику“ оставио неколико занимљивих, по обичају кратких и ефектних свједочења. На жалост, добро би било да их је више. Па и тада њега не напушта његов ведри дух и домишљатост, као оно када говори о одликовањима: „На једној сједници Предсједништва ван дневног реда, а уз помоћ кожно повезане и скупе књиге о орденима коју сам нашао у фијоци стола, предложио сам да се самоодликујемо: ја тебе, ти мене, као што су и више него редовно чинили они раније... Још сам рекао: ‘Одликујте бар мене као најстаријег, а за вас има времена ако вам власт потраје’.”

Довољна је само једна реченица да се схвати брига проф. Вујачића кад је у питању имовинско-правно стање у вези са враћањем неправедно одузете имовине и посљедицама тога: „Боже, шта је учињено са Ријеком Црнојевића!” и даље: „Ако је оваквом оставимо, проклеће нас потомци.”

Но, Слободана Вујачића у „Антидневнику III“ не напушта ни искреност ни изванредан смисао за ситуацију, за хумор, па и кад је он сам у питању.

А зар није антологијска секвенца са збора задругара гдје пријети опасност да се заговорници и противници задруга похватају за гуше па да настане зло, а онда неки Тодор који је дуго живио у Америци и који, мијешајући свој завичајни говор са енглеским тако и толико да га мало ко разумије, покушава да их све уразуми. И он их све својим сочним говором релаксира тако да умјесто очекиване туче настаје свеопште грљење.

А саму Опоруку Слободана Вујачића која се нашла на крају „Антидневника“ нијесам у стању да коментаришем. Она се једноставно мора прочитати да би се и ту открило колико је то био особен, јединствен и животно оригиналан човјек.

Права је штета што се „Антидневику“ Слободана Вујачића досад није посветила далеко већа пажња и апелујем да се он поново објави, уз далеко бољу опрему, без оних лекторских и коректорских грешака које су се непажњом приређивача појавиле у овој књизи. То ова књига, али и сам професор Вујачић, и својом особеном личношћу и наслеђејем које нам је оставио, итекако заслужују. А читаоци би, кад дођу до његовог „Антидневника“ и тако нестандартне прозе, били итекако захвални – у то сам сигуран.

Vidosava KAŠĆELAN¹
Radoslav MILOŠEVIĆ ATOS²

LJETNJE AKADEMIJE KAO MODEL ZA SPROVOĐENJE OBRAZOVANJA ZA DEMOKRATSKO GRAĐANSTVO I LJUDSKA PRAVA

Značaj obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava

Obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava osnova je za razvoj demokratskog društva i njegovo integrisanje u obrazovni sistem države, i istovremeno preduslov za razvoj pluralističkog, aktivnog, inkluzivnog i otvorenog društva s građaninom u centru. Krajnji cilj obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava je izgradnja univerzalne kulture ljudskih prava, njihovo poštovanje u svim životnim situacijama i poštovanje svih pojedinaca i društvenih grupa.

Crna Gora je u proteklom periodu, radeći intenzivno na reformi obrazovanja, radila i na promociji i njegovanju građanskog vaspitanja i obrazovanja i vrijednosti građanskog društva naročito kroz obrazovni sistem. Ovo je važna komponenta koja naš obrazovni sistem i društvo u cjelini približava standardima razvijenih zemalja EU. U svim strateškim dokumentima reforme obrazovanja počevši od „Knjige promjena“ (2001) posebno se ističu ciljevi koji se odnose na razvoj demokratskih vrijednosti u društvu, odgovorno ponašanje svakog pojedinca i grupa u odnosu na postavljene standarde i norme demokratskog društva.

Pomenute promjene u obrazovanju zasnivaju se na poštovanju Ustava i ostalih pravnih akata Crne Gore, ali i evropskih i međunarodnih dokumenta koji se odnose na zaštitu i promovisanje ljudskih prava i sloboda. Jedno od

¹ Vidosava Kaščelan, samostalna savjetnica u Zavodu za školstvo, Podgorica

² mr Radoslav Milošević Atos, pomoćnik direktora u Zavodu za školstvo, Sektor za unapređivanje obrazovanja, Podgorica

polazišta uvođenja građanskog vaspitanja i obrazovanja u naš obrazovni sistem jeste i Inicijativa za uvođenje obrazovanja za demokratsko građanstvo, šefova država ili vlada Savjeta Evrope (Strazburg, 1997), zatim Deklaracija i program obrazovanja za demokratsko građanstvo Savjeta ministara Evropske unije (Budimpešta, 1999). Danas je to i posebno Poglavlje CM/Rec(2010)7 Savjeta Evrope o obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava.

Ciljevi obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava sprovode se kroz obavezni predmet Građansko vaspitanje za VI i VII razred osnovne škole i izborni predmet Građansko obrazovanje za I, II, III i IV razred gimnazije, ali i kroz ukupan obrazovni sistem. Cilj je izgradnja građanskih kompetencija potrebnih za aktivno učešće i uključivanje mladih u društveni život.

S obzirom na to da je čitav svijet globalno selo, različiti društveni problemi prelivaju se i prepliću. Prošli i ovaj vijek obilježavaju turbulentne sociopolitičke promjene i krize kako na lokalnom, tako i na globalnom planu. Svijet često liči na jednu veliku pozornicu s previše glumaca, đe se običan čovjek često gubi i ne zna kuda i u kom pravcu da krene. Urušavanje sistema vrijednosti je jedna od kritičnih i neprijatnih posljedica pomenutih promjena. U kontekstu male i ranjive ekonomije kao što je crnogorska i surovog tržišta rada problemi povezivanja obrazovanja i tržišta su u fokusu. Sva savremena društva pokušavaju da uspostave ravnotežu između opštih i praktičnih znanja i vještina i o tome se često vode debate na svim nivoima. Sve više se aktuelizuje i uvodi preduzetničko učenje kako bi se što veća populacija mladih pokrenula na akciju i borbu za pripremanje i uključivanje u svijet rada.

U tom kontekstu, građansko vaspitanje i građansko obrazovanje sve više dobijaju na značaju i, kao već utemeljene komponente nacionalnog kurikuluma Crne Gore, doprinose ne samo političkoj pismenosti mladih, već utiču i na razvoj građanskih vrijednosti, sposobnosti, vještina neophodnih za život u savremenom društvu. Pomenuta znanja i vještine su dio cjeloživotnog procesa učenja. Na njima svaki pojedinac treba neprestano da radi tokom života, da ih usavršava kroz sve oblike formalnog, neformalnog i informalnog učenja. Savremenoj društvenoj zajednici je potreban pojedinac koji se ponaša odgovorno, aktivno, autonomno i kritički i koji je svjestan svojih prava i svojih obaveza.

Tokom svih aktivnosti u sferi građanskog vaspitanja/obrazovanja, Crna Gora se vodila osnovnim idejama, preporukama, materijalima koje kreira Savjet Evrope, posebno kroz saradnju na nivou EDC koordinatora za Jugoistočnu Evropu, kao i saradnju kroz Mrežu za građansko vaspitanje/obrazovanje i ljudska prava za Jugoistočnu Evropu.

Neki regionalni sastanci Mreže za građansko obrazovanje i ljudska prava održani su i u Crnoj Gori (Bečići, 2009). Takvi sastanci bili su prilika za razmjenu iskustava, afirmaciju primjera dobre prakse, jačanje saradnje u regionu i dr. Takođe, Savjet Evrope je pokretao mnoge programe u kojima su učestvovala škole, npr. obilježavanje Godine građanstva u obrazovanju, obilježavanje Godine interkulturalnosti, program Učimo i živimo demokratiju i dr.

Predstavnici škola iz Crne Gore aktivno su učestvovali u realizaciji pomenutih programa Savjeta Evrope, bilo da se radilo o regionalnim i međunarodnim kampovima, učešću na nagradnim konkursima, pripremi odgovarajućih prezentacija u školi i van nje i sl.

Posljednjih godina postoje dvije ljetnje akademije koje se bave obrazovanjem za demokratsko građanstvo i ljudska prava. Prva ljetnja akademija „Demokratija u školi“ organizovana je u Poljskoj 2010, a prošle, 2014. godine, proslavljeno je pet godina njenog postojanja i uspješnog rada.

Regionalna ljetnja akademija *Ljudska prava u akciji* po uzoru na akademiju u Poljskoj organizovana je na Cetinju prvi put 2012. godine. Obje ljetnje akademije podržava Savjet Evrope i Vergeland centar iz Norveške, kao i institucije zemalja domaćina, u našem slučaju Zavod za školstvo uz podršku Ministarstva prosvjete i Vlade Crne Gore.

Savjet Evrope redovno analizira rad ljetnjih akademija. Dosadašnja iskustva i ocjene su veoma pozitivne, tako da je to ohrabrenje i za Savjet Evrope da širi mrežu ljetnjih akademija i u drugim djelovima Evrope kao dobar model za saradnju i širenje ideja o demokratskom građanstvu, demokratiji i ljudskim pravima među mladima i odraslima.

Ljetnja akademija *Ljudska prava u akciji* u Crnoj Gori

Savjet Evrope i Evropski Vergeland³ centar iz Norveške su na prijedlog Mreže koordinatora za građansko obrazovanje u zemljama jugoistočne Evrope, predložili osnivanje ljetnje akademije za građansko obrazovanje u Crnoj Gori. Vlada Crne Gore je na prijedlog Ministarstva prosvjete prihvatila Inicijativu i podržala osnivanje takve akademije u Crnoj Gori. Ljetnja akademija treba da odgovori na politiku Savjeta Evrope o unapređenju obrazovanja za demokratsko građanstvo, posebno u dijelu Preporuke CM/Rec(2010)7 tj. Povelji o obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava.

Vlada Crne Gore je, na sjednici održanoj 20. septembra 2012. godine, usvojila tekst Sporazuma o saradnji i organizovanju ljetnje akademije Jugoistočne Evrope, *Ljudska prava u akciji*. Direktor Zavoda za školstvo Pavle Goranović je u ime Vlade potpisao Sporazum, budući da je Zavod za školstvo institucija koja je neposredni organizator i domaćin ove aktivnosti. Sporazum o saradnji potpisali su i Olof Olafsdottir, direktor Direktorata za demokratsko građanstvo Savjeta Evrope i Ana Perona-Fjedstad, direktorica Evropskog Vergeland centra.

Za koordinatora aktivnosti u ime Zavoda za školstvo odabrana je Vidosava Kaščelan, samostalna savjetnica.

Prva ljetnja akademija *Ljudska prava u akciji* realizovana je na Cetinju je od 20. do 28. juna 2012. godine. Ciljevi Akademije bili su bolje razumijevanje osnovnih principa obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava, analiziranje različitih situacija u školi i lokalnoj zajednici u kontekstu poštovanja

³ THE EUROPEAN WERGELAND CENTRE <http://www.theewc.org/>

ljudskih prava, uočavanje problema i načina na koji se oni mogu riješiti i, na kraju, kreiranje akcionih planova za svaku školu: kako primijeniti u praksi znanja i vještine stečene tokom ove aktivnosti.

Učesnici Akademije bili su timovi sastavljeni od tri učesnika iz 12 zemalja regiona: Albanije, Grčke, Bugarske, Rumunije, Turske, Hrvatske, Slovenije, Srbije, Kosova, Bosne i Hercegovine, Makedonije i Crne Gore. Školski tim čine direktor škole, nastavnik građanskog obrazovanja i predstavnik roditelja ili nevladinog sektora. Timovi treba da promovišu principe građanskog obrazovanja u svojoj sredini i sprovode ih u praksi kako bi škola postala model demokratskog ponašanja. Na Školskom timu se zasniva organizacija svake akademije. Na prvoj ljetnjoj akademiji je učestvovao tim iz Osnovne škole „Njegoš“ iz Spuža u sastavu: Smiljka Pavićević, direktorica škole; Gordana Domazetović, nastavnica Građanskog vaspitanja i Tatjana Jokić, predstavnica NVO „Lasice“ koja saraduje sa školom i bavi se pitanjima obrazovanja.

Predstavnici Savjeta Evrope, Evropskog Vergeland centra, kao i svi učesnici izrazili su zahvalnost organizatorima iz Crne Gore, Zavodu za školstvo, koordinatorima za EDC/HRE i svim učesnicima za doprinos i entuzijazam, kao i zadovoljstvo što su bili dio tako posvećene grupe učesnika, predavača i organizatora. Prva Ljetnja akademija ocijenjena je kao izuzetno uspješna.

Druga Ljetnja akademija u Crnoj Gori

Ljetnja Akademija *Ljudska prava u akciji* održana je na Cetinju i juna 2013. godine. Učesnike su pozdravili Ana Nikolić, zamjenica gradonačelnika Cetinja, Zorica Lašić, predstavnica Savjeta Evrope, kancelarija u Sarajevu, Radoslav Milošević Atos, pomoćnik direktora Zavoda za školstvo, dok je uvodno predavanje održao David Kerr, ekspert Savjeta Evrope za građansko obrazovanje.

Akademija je završena svečanom dodjelom sertifikata. Program je uspješno realizovan, a iskusni treneri Savjeta Evrope – Angelos Vallianatos, Veton Sylhasi, Ralf Edward Huddleston i Olena Styslavaska, uspješno su vodili grupu kroz različite aktivnosti koje su se odnosile na jačanje kompetencija nastavnika, demokratsko vođenje škole, učešće učenika i roditelja u odlučivanju u školi, izgradnju kvalitene komunikacije i povjerenja u školi i dr.

Učesnici su na kraju radili akcione planove kako da naučeno primijene u svojim sredinama. Razmjena iskustava je omogućena preko online platforme Share&Connect koju je kreirao Vergeland centar. Platforma ima višestruki značaj, omogućuje učesnicima stalnu komunikaciju, razmjenu iskustava, upoređivanje akcionih planova u školi i rješenje različitih problema iz lokalne sredine.

Učesnici su izrazili zadovoljstvo kvalitetom programa, njegovom realizacijom i organizacijom Akademije.

Treća ljetnja akademija u Crnoj Gori održana je u periodu 20–28. juna 2014. godine na Cetinju. Akademiju je organizovao Zavod za školstvo Crne Gore u saradnji sa Savjetom Evrope i Evropskim Vergeland centrom iz Norveške. U

ime Zavoda za školstvo na svečanom otvaranju Akademije govorio je Radoslav Milošević Atos, pomoćnik direktora.

U ime Savjeta Evrope prisutne je pozdravio Emir Adžović, u ime Vergeland centra Ana Perona-Fjedstad, direktorica Evropskog Vergeland centra. Prisutne je pozdravio NJ. E. princ Nikola Petrović-Njegoš, u ime grada domaćina gospođa Ana Nikolić, zamjenica gradonačelnika Prijestonice Cetinje, a uvodno predavanje je održao gospodin David Kerr. Takođe, na akademiji je govorila Slavica Perošević, direktorica O.Š. „Milija Nikčević“ iz Nikšića i iznijela pozitivna iskustva iz svoje škole o načinu implementacije projekta koji su kao tim osmislili na prošlogodišnjoj akademiji.

Na Akademiji su učestvovali timovi iz 12 zemalja regiona (Albanije, Bugarske, Grčke, Kipra, Hrvatske, Rumunije, Srbije, Slovenije, Makedonije, Turske, Kosova i Crne Gore) koji su odabrani putem javnog konkursa. Učesnik iz Crne Gore je bio tim gimnazije „25.maj“ iz Tuzi.

Ciljevi Akademije bili su jačanje kapaciteta školskih rukovodilaca, nastavnika i predstavnika NVO, bolje razumijevanje osnovnih principa obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava, analiziranje različitih situacija u školi i lokalnoj zajednici u kontekstu poštovanja ljudskih prava, uočavanje problema i načina na koji se oni mogu riješiti s posebnim osvrtom na nasilje u školi. Timovi su nekoliko dana posvetili i izradi akcionih planova za rješavanje različitih problema iz svoje sredine.

Tokom rada akademije razmijenjena su iskustva dobre prakse iz oblasti obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo. Tom prilikom su zemlje učesnice dogovorile i buduće oblike povezivanja i saradnju.

Svi projekti su objavljeni na zajedničkoj platformi Share&Connect, a njihovu realizaciju u toku nastavne godine pratiće tim trenera koji je takođe izabran na javnom konkursu Savjeta Evrope i čine ga poznati stručnjaci iz ove oblasti.

Četvrta ljetnja akademija održaće se u periodu 19–27. juna 2015. godine s istim ciljevima i strukturom timova kao i prethodne akademije. Online prijavljivanje:

<http://www.theewc.org/news/view/online.application.for.see.summer.academy>

Ljetnja Akademija na Cetinju strukturirana je po uzoru na sličnu Akademiju u Poljskoj.

Ljetnje akademije predstavljaju odličan model za sprovođenje obrazovanja za demokratsko građanstvo. Ciljevi akademija su jačanje kapaciteta direktora škola, nastavnika za građansko vaspitanje/obrazovanje, kao i roditelja ili predstavnika NVO sekora za primjenu i promociju principa ljudskih i dječijih prava, jačanje demokratije, uspostavljanja bolje saradnje u školi i lokalnoj zajednici i stvaranju uslova za skladan razvoj mladih, stalno usavršavanje i

poboljšanje komunikacije, snaženje povjerenja na svim nivoima: škola, porodica, lokalna zajednica i šira društvena, evropska i svjetska zajednica.

Ljetnje Akademije nas približavaju Evropi na našem putu integracije ka EU i učvršćuju našu saradnju sa Savjetom Evrope na polju obrazovanja.

Crna Gora, kao mlada i obnovljena država prilikom izgradnje demokratskih institucija poklanja posebnu pažnju razvijanju demokratskih vrijednosti kod mladih i odraslih, obrazovanju mladih za život u multikulturalnom i multikonfesionalnom društvu, prihvatanju različitosti kao bogatstva, njegovanju suživota i interkulturalnosti, a sve u cilju izgradnje prosperitetne i moderne građanske Crne Gore.

Ciljeve obrazovanja za demokratsko građanstvo, osim kroz predmet Građansko vaspitanje i izborni predmet Građansko obrazovanje, treba realizovati kroz ukupni sistem obrazovanja, kroz sve predmete. Za tu svrhu su u Nacionalnom kurikulumu razvijene Međupredmetne oblasti/teme koje su obavezne u svim nastavnim predmetima i svi nastavnici su obavezni da ih ostvaruju. Međupredmetne oblasti/teme su sadržaji koji omogućavaju da se u opšteobrazovni kurikulum uključe određeni ciljevi i sadržaji obrazovanja koji nijesu dio formalnih disciplina ili pojedinih predmeta, ili koji su po strukturi interdisciplinarni. Ovi sadržaji doprinose integrativnom pristupu opšteg obrazovanja i u većoj mjeri povezuju sadržaje pojedinih predmeta.⁴

LJETNJA AKADEMIJA U POLJSKOJ „DEMOKRATIJA U ŠKOLI“ – PROSLAVA PETOGODIŠNJICE

U periodu od 5 do 7. oktobra 2014. godine, u Poljskoj je proslavljena Petogodišnjica uspješnog rada i postojanja Ljetnje akademije pod nazivom „Demokratija u školi“ uz podršku Savjeta Evrope, Ministarstva prosvjete Poljske i Vergeland centra iz Norveške.

Ciljevi konferencije bili su:

- da se istaknu dobre obrazovne prakse demokratskog građanstva i ljudskih prava kako bi inspirisale praktičare i donosioce politika;
- da se razmijene iskustva dobrih praksi;
- da se podstakne umrežavanje i saradnja među učesnicima konferencije;
- da se predstave budući planovi razvoja programa regionalne Ljetnje akademije sa ciljem da se postigne osjećaj pripadanja projektu.

Na proslavi Ljetnje akademije „Demokratija u školi“ u Varšavi učestvovali su predstavnici 37 zemalja Evrope i Rusije: nastavnici, direktori škola, predstavnici NVO koje se bave obrazovanjem, predstavnici roditelja, predstavnici vlada, civilnog društva, organizacija mladih i dr. To je bila prilika za analizu postignutih rezultata u toku prethodnih pet godina rada ljetnje akademije, da se podijele bogata iskustva i primjeri dobrih praksi i daju prijedlozi za budući rad.

⁴ Predmetni program GRAĐANSKO VASPITANJE, VI i VII razred osnovne škole, Podgorica, 2013.

Jeziči akademije bili su engleski i ruski. Osim Poljske i Crne Gore koje organizuju ljetnje akademije i već imaju tradiciju u toj oblasti, na akademiji su učestvovali predstavnici škola iz Jermenije, Azerbejdžana, Bjelorusije, Gruzije, Moldavije, Ukrajine, Ruske Federacije, Slovenije, Hrvatske, Srbije, Makedonije, Bosne i Hercegovine, Bugarske, Albanije, Grčke, Kipra, Mađarske, Turske, Kosova i drugih. Na proslavi je bilo oko 120 učesnika. Na događaju su učestvovali najveće ličnosti iz obrazovanja zemlje domaćina Poljske kao što je Eva Dudek (Ewa Dudek), zamjenica ministarke obrazovanja Poljske, Žan Kristofer Bas (Jean-Christophe Bas) direktor za Direktorata za demokratsko građanstvo u Savjetu Evrope i mnogi drugi. Na svečanom prijemu je učestvovao i NJ. E. Ramiz Bašić, Ambasador Crne Gore u Poljskoj; ambasadorica Ms Carole Bjørklund, direktor/koordinator poslova SE i ministarka vanjskih poslova Norveške; Lars Gudmundson, zamjenik direktora Evropskog Vergeland centra; Marlena Falkovska, zamjenica direktora Centra za razvoj obrazovanje (ORE) i koordinatorica za EDC/HRE Saveta Evrope i drugi.

Crnu Goru su predstavljali: Bojka Đukanović, profesor na Filozofskom fakultetu u Nikšiću, Univerzitet Crne Gore, CoE EDC/HRE koordinator za Crnu Goru; Radoslav Milošević Atos, pomoćnik direktora u Sektoru za unapređivanje obrazovanja u Zavodu za školstvo, Vidosava Kaščelan, savjetnik u Zavodu za školstvo i koordinator ljetnje akademije u Crnoj Gori; Nataša Perić, savjetnica u Zavodu za školstvo; Dragana Radoman, nastavnica engleskog jezika u OŠ „Milija Nikčević“ – Nikšić i Dragutin Šćekić, direktor JU OŠ „Veljko Drobňaković“ – Risan.

Dragocjeno je iskustvo koje su predstavnici Crne Gore stekli na toj prestižnoj konferenciji. Akademija je bila prilika za sticanje novih prijateljstava i uspostavljanja korisne saradnje i unapređivanje projekta ljetnje akademije *Ljudska prava u akciji*, prvenstveno kroz obrazovne institucije.

Podizanje građanske kulture i poštovanje ljudskih prava ostaće trajna zvijezda vodilja Crnoj Gori na putu ka evroatlantskim integracijama.

Marina PETROVIĆ¹

UČEŠĆE UČENIKA NA TAKMIČENJU „MLADI EKOREPORTERI U CRNOJ GORI“ U CILJU PODIZANJA SVIJESTI O ZNAČAJU OČUVANJA ŽIVOTNE SREDINE

Rezime:

Tokom školske 2013/2014 godine nevladina organizacija Ecom organizovala je konkurs „Mladi ekoreporter u Crnoj Gori“. Ecom (www.ecom.org.me) samostalno je i dobrovoljno udruženje koje okuplja stručnjake iz oblasti zaštite životne sredine s osnovnim ciljem da jača svijest očuvanja i razvija ekološku kulturu kod mladih, a kroz saradnju sa srodnim ekološkim organizacijama i institucijama u zemlji i inostranstvu. Marina Petrović, nastavnica fizike u Osnovnoj školi „Jugoslavija“, mentor učenika na ovom konkursu, poslala je više od pedeset učeničkih radova koji su osvojili sedam nagrada. Učešćem na konkursu „Mladi ekoreporter u Crnoj Gori“ podiže se svijest učenika o značaju očuvanja životne sredine. Takođe se utiče na formiranje pozitivnog takmičarskog duha među učenicima, utiče se na povećanje njihove kreativnosti kao i zainteresovanosti za oblast očuvanja životne sredine. To je veoma bitno i zbog toga što je Bar turistički grad pa je nastavnica insistirala da učenici prikažu Bar kako kroz slike predjela koje se ističu po ljepoti, tako i „ružne“ slike grada koje treba da utiču na mijenjanje loših navika ljudi. U jednoj od učionica škole učenici su prezentovali rezultate konkursa na kojem su pozvani drugi učenici, roditelji, nastavnici, prisustvovali su i predstavnici iz lokalne zajednice.

Ključne riječi: nevladina organizacija Ecom, konkurs „Mladi ekoreporter u Crnoj Gori“, zaštita životne sredine.

1. UVOD

Na početku školske 2013/2014. godine na adresu škole stigao je poziv za učešće na konkursu „Mladi ekoreporter u Crnoj Gori“. Uprava Osnovne škole „Jugoslavija“ odredila je nastavnicu fizike Marinu Petrović kao mentora

¹ Marina Petrović, nastavnica fizike u Osnovnoj školi „Jugoslavija“ u Baru.

učenicima koji su zainteresovani za učešće na tome konkursu. Nastavnica je kroz redovnu nastavu fizike upoznala učenike VII, VIII i IX razreda s pravilima konkursa i objasnila na koji način će pripremati radove.

Posebno je motivisala učenika da kroz radove prikažu kako lijepe strane grada Bara kao turističkog mjesta, tako i ona mjesta u gradu na koje mještani ne mogu biti ponosni. Učenici su se mogli izražavati kroz četiri rada: eko-fotografije, eko-fotopriče, eko-članci i video radovi. Na mejl nastavnice pristiglo je oko 60 radova učenika, najviše ih bilo je iz kategorije eko-fotografije, a najmanje iz kategorije eko-fotopriče.

Slika 1. OŠ „Jugoslavija“ Bar

2. PRAVILA KONKURSA I UPUTSTVA ZA SLANJE RADOVA

Na sajtu www.mladi-ekoreporter.org.me [1] postavljena su jasna pravila konkursa i uputstva za slanje radova. Prije svega, zadatak nastavnice bio je da zainteresovane učenike upozna s tim pravilima i uputstvima.

2.1. Eko-fotografije

Pravila: Bilo je moguće prijaviti jednu fotografiju ili seriju do 12 fotografija (eko- fotopriča). Fotografija je morala da prikaže temu vezanu za životnu sredinu i morala je biti kvalitetna. Prijave su morale da imaju naslov, kao i kratak tekst, ne duži od 150 riječi koji objašnjava vezu s ekološkom održivošću. Tekst je morao biti naučno utemeljen i stilski oblikovan. Fotografije su se morale slati elektronski u jpg, png, tif ili gif formatu, s rezolucijom ne manjom od 150-300 dp.

Uputstva: Fotografija bi trebalo da ima visoku rezoluciju, da bude fokusirana, na fotografiji je trebalo prikazati neku akciju, od učenika se tražilo da budu kreativni i da naprave prostora za pokrete, a kratki opis fotografije trebalo je da pokriva pitanja: Ko?; Šta?; Gdje?; Zašto?; Kada?; Kako?

Nesavjesni radnik ostavio svoj alat

Ili se umorio od posla, ili je jednostavno zaboravio kolica na obali mora.

Njena rđa dočekaće nekog od nas kada se poželimo okupati!

Slika 2. Fotografija „Nesavjesni radnik ostavio svoj alat“, rad učenice Lejle Šabović, odjeljenje VII1, koji je osvojio prvo mjesto u kategoriji eko-fotografije. (osnovna škola)

2.2. Eko-fotočlanak

Pravila: Članak se piše kratko i jasno, a jedna stranica je bila idealna. Članak ne smije da sadrži više od 1000 riječi i može sadržati ilustracije, grafikone i fotografije. Mora biti naveden izvor svih ilustracija koje nijesu originalne. Preporučuje se da naslov ne sadrži više od 140 karaktera, radi kompatibilnosti s Tviterom. Članak mora biti napisan na bazi naučnih podataka, a tema jasno vezana za životnu sredinu. Članak mora biti poslat elektronski u Wordu ili PDF formatu s pratećim fotografijama, a prema smjernicama za fotografije.

Uputstva: Cilj novinara je da bude čitan. Stoga je zadatak Mladih eko-reportera da motiviše čitaoca na čitanje članka od početka do kraja. Čitaoc treba voditi kroz tekst i na kraju ga treba ostaviti s pozitivnim osjećanjem zbog informacija koje su u njemu pronašli.

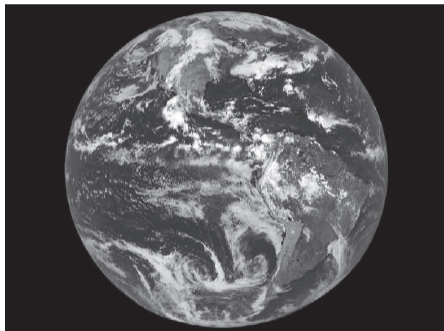
Neka od osnovnih uputstava su:

- koristiti kratke, jednostavne i precizne riječi;
- naslov bi trebalo da bude atraktivan, komičan ili provokativan kako bi privukao pažnju čitalaca;

- ne treba previše koristiti stručne riječi, naučnu ili tehničku terminologiju, jer nijesu svi upoznati sa stručnim nazivima;
- izbjegavati preveliku upotrebu brojeva: treba izabrati samo najznačajnije;
- više koristiti procenete, a ne apsolutne brojeve jer ih lakše uporediti.

Ispovijest

Tesko dišem, atmosfera je previse zagađena. I ona zvijezda, visoko na nebu, i ona se razboljela gledajući kako sve brže odumirem. Iz godine u godinu, moje tijelo ima sve veću temperaturu, pa se zime sve više pretvaraju u ljeta. Da, ja sam zemlja. Majka djece koja pokušavaju da je ubiju.

(Slika sa stranice www.analogija.com)

Još uvijek se sjećam kako sam u mladosti bila lijepa. Sve je na meni bilo šareno, bila sam srećna. Moje tijelo je buktilo od života! Da ste samo vidjeli Veneru, Saturn i sve ostale planete! Koliko samo ljubomornih pogleda! Međutim, u svojoj razdraganosti sam se zanjela, pa sam uradila nešto krajnje nepromišljeno i ludo: stvorila sam čovjeka. Tim sam, nesvjesna toga, odredila dalji tok svoje

Slika 3. Fotočlanak „Ispovijest“, rad učenice Ksenije Ivanović, odjeljenje VIII2, koji je osvojio drugo mjesto u kategoriji eko-članak (osnovna škola)

2.3. Ekološki video zapis

Pravila: Video zapisi ne smiju biti duži od tri minuta i moraju biti napravljeni u dokumentarnom stilu ili reporterskom stilu / stilu intervjua. Video mora imati naziv (poželjno je ne više od 140 karaktera). Format mora biti kompatibilan s Jutjubom.

Uputstva: Dobri video radovi počinju dobrim snimcima kamere. Bez obzira koliko pažljivo planirate prilog ili bez obzira koliko marljivo izvršite editovanje, ne možete napraviti dobar video od loših snimaka. Ostala uputstva su:

- koristite manuelni fokus ukoliko ga kamera ima;
- na svakom mjestu namjestite balansiranje bijele boje;
- kada snimate napolju, neka sunce bude iza vas;
- planirajte svoje snimanje;
- koristite stalak ili drugi uređaj za stabilizovanje snimka;
- za stabilno snimanje iz ruke, zamislite da je kamera puna šolja kafe;

- koristite zoom da bi napravili kadar;
- izbjegavajte zumiranje dok snimate;
- pomjerajte kameru samo kada je neophodno.

Slijedi link: ekološki video rad učenice Dalide Kukuljac VIII3 „Ljepote naše Crne Gore“

<https://www.youtube.com/watch?v=aBHHHgUGZC8> [2]

3. KOMUNIKACIJA IZMEĐU UČENIKA I NASTAVNICE – MENTORA

Nakon što je nastavnica upoznala učenike s pravilima i uputstvima za slanje radova, učenici su nakon škole počeli da sakupljaju fotografije grada Bara. Komunikacija između učenika i nastavnice odvijala se putem mejla ili Fejsbuka. Nakon što bi učenici formirali rad, na način kako je to prethodno opisano, taj rad bi poslali nastavnici. Zadatak nastavnice bio je da pregleda svaki od tih radova, da provjeri eventualne gramatičke i stilske greške i da sugeriše učenicima šta bi trebalo u radu da se promijeni ili dopuni. Što se tiče ekoloških video zapisa zadatak nastavnice bio je da te radove postavi na Jutjub, da sačuva link na kojem je postavljen zapis i da ispunjen formular, u kojem je prethodno iskopirala link, pošalje organizatorima.

IME I PREZIME	_____
DATUM ROĐENJA	_____
ŠKOLA	_____
RAZRED	_____
MENTOR	_____
NA SLOV RADA	_____
FORMA (članak, fotografija/fotopriča, video ili ostalo)	_____
KATEGORIJA (mladi ekoreporter/ - sve teme osim otpada ili za manje smetnje)	_____
LINK ZA VIDEO RAD (u koliko je FORMA Video)	_____

Young Reporters
for the environment

* Polje ŠIFRA ostaviti prazno.

u nastavku fajle slijedi model za pripremu rada
(članak / fotografija / fotopriča), nepotrebno obrišite

fajl sa radom nazovite imenom rada!

Uredno popunjen formular i rad slati na e-mail adresu:
mladi.ekoreporter@gmail.com

Slika 4. Formular za prijavu radova.

4. PROGLAŠENJE POBJEDNIKA NA KONKURSU „MLADI EKOREPORTERI U CRNOJ GORI“ I PRIJEM NAGRAĐENIH UČENIKA U HOTELU „CITY“ U PODGORICI

Dodjelom priznanja i prigodnih nagrada najboljim učesnicima, završen je konkurs „Mladi ekoreporteri 2014“ koji je, sedmi put, organizovala NVO „EKOM“. Svečanost je održana na Dan planete Zemlje 22. aprila 2014. godine u hotelu „City“ u Podgorici, a nagrade je uručila **Daliborka Pejović**, državna sekretarka u Ministarstvu održivog razvoja i turizma.

Na konkurs „Mladi eko-reporteri u Crnoj Gori“ do 1. aprila 2014. godine stiglo je oko 400 radova u 20 kategorija (fotografije, foto-priče, članci i video radovi u tri tematske cjeline: „biodiverzitet i predjeli“, „mladi ekoreporteri“ i „za manje smeća“ koji su bili podjeljeni u dvije starosne kategorije 12-15 godina i 16-21 godine), koje je pripremlilo preko 300 učenika iz 18 srednjih i 28 osnovnih škola. U pripremi radova pomoglo je 58 profesora – mentora. (www.mladi-ekoreporteri.org.me) Na osnovu plasmana, tematike kojom se bave, ispunjenosti kriterijuma i godišta autora, određeni su radovi za dva međunarodna konkursa „Young reporters for the Environment 2014“ i „Litter less campaign 2014“. Marina Petrović, nastavnica fizike u Osnovnoj školi „Jugoslavija“, mentor učenicima na ovom konkursu, poslala je više od pedeset učeničkih radova koji su osvojili sedam nagrada.

Slika 5. Nastavnica Marina Petrović sa nagrađenim učenicima

Od 22. aprila na veb sajtu www.mladi-ekoreporteri.org.me [1] mogli su se pogledati svi radovi ovogodišnje produkcije, a onlajn glasanje trajalo je do 05. juna, kad su na Svjetski dan zaštite životne sredine proglašeni najbolji

radovi po mišljenju publike. Ovim se Osnovna škola „Jugoslavija” pridružila mreži svjetskih organizacija „Earth Day network“ koje raznim aktivnostima obilježavaju Dan planete Zemlje.

5. PREZENTACIJA REZULTATA KONKURSA „MLADI EKOREPORTERI U CRNOJ GORI” U OSNOVNOJ ŠKOLI „JUGOSLAVIJA“

Petog juna 2014. godine, na Svjetski dan zaštite životne sredine, u prostorijama Osnovne škole „Jugoslavija” učenici koji su učestvovali na konkursu, uz pomoć nastavnice Marina Petrović, organizovali su prezentaciju rezultata konkursa „Mladi ekoreporteri u Crnoj Gori“. Na toj prezentaciji govoreno je o značaju očuvanja životne sredine i utvrđeni su dalji koraci u cilju podizanja svijesti građana o njenom očuvanju. Prezentaciji su prisustvovali direktorica i zamjenica škole, roditelji škole, predstavnici sajta www.barinfo.me, kao i predstavnici lokalne zajednice.

Slika 6. Sa prezentacije rezultata konkursa u Osnovnoj školi „Jugoslavija“.

6. ZAKLJUČAK

Učešće na ovom konkursu pokazalo je ogromnu zainteresovanost učenika o pitanjima očuvanja životne sredine. Učenici su kreiranjem eko-fotografija, eko-članaka, eko-fotopriča ili ekoloških video radova iskazivali svoju kreativnost. Na taj način podiže se stepen aktiviranja učenika. Učenici su motivisani da sâmi istražuju, proučavaju gradivo i stiču znanja o očuvanju životne sredine u odnosu na standardan metod sticanja znanja u kojem su učenici „osuđeni“ da samo slušaju i gledaju šta nastavnik govori ili demonstrira. Tokom rada učenici su pokazali da umiju da međusobno diskutuju i izlažu kritička mišljenja. Velika

zainteresovanost za sticanje novih znanja iz oblasti očuvanja životne sredine uticala je na to da učenici naprave Fejsbuk stranicu na kojoj mogu ramjenjivati ideje i buduće radove. Učenici su počeli da shvataju da je nastavnik onaj koji pokreće, organizuje i pomaže. Nastavnik ne predstavlja sveprisutni i sveznajući autoritet, već osobu s kojom učenici mogu da sarađuju.

<https://www.facebook.com/casovifizike.matematike> [3]

VEBSAJTOVI:

- [1] Mladi eko-reporteri Crne Gore: www.mladi-ekoreportereri.org.me
- [2] Jutjub kanal mladih ekoreportera:
- <https://www.youtube.com/watch?v=aBHHHgUGZC8>
- [3] Fejbuk stranica mladih ekoreportera Bara: <https://www.facebook.com/casovifizike.matematike>
- [4] Nevladina organizacija Ecom: www.ecom.org.me
- [5] Međunarodni ekoreporteri: <http://www.youngreporters.org/>

PARTICIPATION OF STUDENTS IN THE COMPETITION “YOUNG ECO REPORTERS IN MONTENEGRO” IN ORDER TO RAISE AWARENESS ABOUT THE IMPORTANCE OF ENVIRONMENTAL PROTECTION

Abstract:

Ecom non-government organisation organized the contest “Young eco reporters in Montenegro” during the 2013/2014 school year. Ecom (www.ecom.org.me) is an independent and voluntary association of professionals in the field of environmental protection. Its key mission is strengthening awareness of protection and developing ecological culture among the young, through cooperation with related environmental organizations and institutions in the country and abroad. Marina Petrovic, physics teacher at Primary school “Yugoslavia”, as mentor of students applied with more than 50 students’ works and gained seven awards. Participation of students in the competition “Young eco reporters in Montenegro” raised students’ awareness about the importance of environmental protection. It also helps creation of positive competitive spirit among the students, raises their creativity and curiosity in the environmental protection field. Having in mind that Bar is tourist resort teacher insisted that students create presentation of their city using on one hand images of landscapes that stand out for their beauty and “ugly” pictures of the city that need to affect change “bad” habits of the people, on the other hand. Project ended in the school classroom where student used their opportunity to share results achieved at the competition with other students, parents, teachers and representatives of local community.

Key words: *non-government organisation Ecom, competition “Young eco reporters in Montenegro”, environmental protection*

PRIKAZI

Zagorka VUKOVIĆ

КЊИГА О ШКОЛИ КОЈА ЈЕ ШКОЛОВАЛА УЧИТЕЉЕ

(Мироје Вуковић: *Учитељска школа у Фочи 1960–1972*,
„Свет књиге“, Београд, СКД „Просвјета“ Фоча,
Центар за културу Плужине, 2015. године)

Ових дана појавила се веома занимљива књига о школи која је школовала учитеље. Ријеч је о Учитељској школи „Иво Лола Рибар“ у Фочи која је почела с радом 1960. године и трајала до 1972. године и за тих 12 година рада успјела да ишколује тада пријекно потребна 1023 учитеља. Можда ће неко поставити питање зашто је књига о тој школи важна за црногорске читаоце. Одговор лако налази свако ко је прочита. Наиме, од укупног броја оних који су завршили Учитељску школу у Фочи, практично њих трећина, тачније 316, било је из Црне Горе, од који је добар дио наставио да ради у фочанским и босанскохерцеговачким школама (да уз ово наведемо још један занимљив податак: само у општини Фоча је у периоду од 1945. године до 1992. године из Црне Горе радило око 300 просвјетних радника). Велики број учитеља након завршетка Учитељске школе у Фочи вратио се у Црну Гору и дао немјерљив допринос развоју црногорског школства. Већина њих је почела да ради у практично беспутним школама, али и у школама у великим центрима – од Подгорице (Титограда), Никшића, Бијелог Поља, Пљеваља..., посебно зато што су се својим радом и знањем брзо показали као врсни просвјетни радници. Да наведемо још неколико података из ове књиге. Тако су из општине Плужине у Учитељској школи у Фочи матурирала 122 учитеља, из Пљеваља 108 (из Пљеваљске Гимназије, при којој су шездесетих година отворена два учитељска одјељења, након њиховог укидања прешло је у Учитељску школу у Фочу 1963. године комплетно одјељење које је названо „црногорско одјељење“). И из других

крајева Црне Горе, у Фочи је матурирало доста учитеља (из Иванграда – 24, Бијелог Поља – 12, Титограда - 6, Никшића – 6, Цетиња – 6, итд.). Али је, поред Црне Горе (наравно, највише их је било из БиХ - 797), и из других република у њој било доста ђака – из Србије 117, из Хрватске – 11, чак по један и из Словеније и Македоније. Дакле, била је то школа која је, слободно се може рећи, имала општејугословенски карактер.

Аутор ове занимљиве књиге Мироје Вуковић, и сам матурант ове школе, књижевник и дугогодишњи главни и одговорни уредник „Просвјетног рада”, потрудио се да поводом јубилеја – 55 година од њеног оснивања и 50 година матурирања своје генерације, сачува драгоцјено сјећање на школу која је за релативно кратко вријеме постојања постигла скоро невјероватне резултате, према којима је од једне почетничке и провинцијске школе убрзо уврштена међу најбоље и најуспјешније учитељске школе у Југославији. У уводном слову аутор је баш у томе нашао главни подстицај да напише ову књигу како би се њоме бар дјелимично сачувале успомене и бар неки релевантни подаци на ту и такву школу. Сам аутор о томе каже: „Ја сам, прије свега, овдје хтио да бар донекле валоризујем Учитељску школу „Иво Лола Рибар“ у Фочи, школу која је изненада засијала на дотад запарложеном, у сваком погледу доста тмурном просвјетном, културном и друштвеном животу једне, тако да кажем, касабе каква је дотад била Фоча, а која је са овом школом скоро преко ноћи њу, Фочу, претворила у једну нову средину. Средину у којој ће се њеним појављивањем све нагло промијенити – и менталитет и духовни и друштвени живот, након чега ће ово мјесто постати пуно динамичне и пробуђене енергије.” Мироје Вуковић тај динамизам налази у самим ученицима који су дошли са разних страна и донијели много те енергије и промјена, али, прије свега у агилном, способном директору школе Кости Мијатовићу, под чијим вођством се школа препородила, те у квалитетном наставном кадру који је био пун ентузијазма, знања и идеја.

Књигу “Учитељска школа у Фочи 1960–1972” чине три дијела који се јасно истичу посебношћу свог приступа, садржаја, па и форме. Први дио под насловом *Учитељска школа „Иво Лола Рибар”* представља лично, непосредно присјећање самог аутора од свог доласка као ђака у ову школу 1961. године, затим тока самог школовања, живота у школи, дружења, емотивног и физичког одрастања, стицања искустава, сусретања са бројним изазовима, успјесима, акцијама, такмичењима, путовањима, при чему посебно, и то веома опширно мјесто заузима сјећање на професоре – њих око 60, који су у ових 12 година предавали у Учитељској школи, о којима саопштава основне податке, од њихових карактера, стручности, узajамним комуникацијама, до присјећања на бројне анегдоте везане за професоре и живот у учионици. Он ту износи сјећања и на директоре, међу којима је посебно мјесто посвећено најзаслужнијем за сав тај успјех –

директору Кости Мијатовићу. Није заобишао ни доцније сусрете генерација матураната, пуних носталгичног присјећања и емотивног набоја које такви сусрети и носе. Све то је дато у оквиру дјелова, насловљених са: Динамичан живот школе, Лично сазријевање, Фочанске ђачке газде, Ђачко другарство, Саботирање сопственог успјеха, Директор Коста Мијатовић, Остали директори, Наши професори, Генерацијски апел јавности. Овај дио има у себи низ детаља, личних утисака, импресија, доживљаја, и то чини ову књигу стилски и концепцијски посебном.

Други дио, под називом *Прилози и записи*, доноси низ веома занимљивих текстова других аутора, почев од ауторског текста професорице Ане Јовичић, која је радила у овој школи током њеног трајања, једне изванредне професорице према општем мишљењу и ђака и професора па преко текста једног од музички најталентованијих ученика ове школе, који ће доцније и сам завршити музичку академију и бити директор Музичке школе у Фочи – Слободана Владичића Владике. Он је у свом прилогу детаљно описао тај изванредни музички живот Учитељске школе, а захваљујући коме је препорођена не само школа него и сама Фоча. Захваљујући изванредним професорима музике, Учитељска школа у Фочи је брзо почела да на разним међушколским такмичењима не само у оквиру БиХ него и на општејугословенским сусретима постиже изванредне успјехе – освајајући трећа, друга и прва мјеста. Аутор Вуковић је у овај дио уврстио и тада објављене новинске текстове о оснивачу ове школе, о матурирању прве генерације учитеља, а да би данашњем читаоцу дочарао живот школе, он доноси прегледан извод из једног Годишњег програма рада. Слиједе текстови самих ученика новинара, објављених у свом школском листу *Наша ријеч*, који је редовно излазио а који је био на високом техничком и садржајном нивоу. Само у једном броју тог листа налазимо текстове о посјети Ивана Рибара Учитељској школи у Фочи, оца народног хероја Иве Лоле Рибара, чије је име носила школа, затим о изванредним професорима попут професора техничког образовања, а заправо свестраног ентузијасте – Цетињанина Веселина Бољевића Кора, о посјети Гламочу, мјесту погибије Иве Лоле Рибара, сарадњи са Учитељском школом у Крагујевцу, о раду ђачке мензе. И тај низ се завршава једним изузетно надахнутим и оригиналним текстом, заправо записом једног ученика о свом непосредном искуству, страху, треми и дилемама када је самостално држао свој први час у огледној ОШ “Иван Горан Ковачић”.

Трећи дио, који је припремио Здравко Давидовић, исто ђак ове школе, доноси списак свих дипломираних ученика ове школе током 12 година њеног постојања – њих 1023, и то с подацима о мјесту одакле су поријеклом, чак и са подацима по општинама и републикама из којих су дошли. Све је то дато прегледно по годинама, чак и испитним роковима у којима су матурирали. Овај дио заправо чини најдокументованији и

најдрагоцјенији дио књиге јер је сачувао од заборава ко су били и одакле сви ти ученици. Посебно је то важно јер је документација о овој школи, архива, тешко доступна и стицајем околности и догађаја углавном више непостојећа.

Но, морамо истаћи још једну посебну драж и документациону вриједност ове књиге. Њу чини низ од преко 198 објављених фотографија из живота ове школе, и ученика и професора, практично свих генерација њеног дванаестогодишњег трајања.

Зато с правом Мирoje Вуковић, аутор ове књиге, закључује да је без проучавања доприноса Учитељске школе у Фочи немогуће цјеловито изучавати развој педагошких институција како у БиХ тако и у СФРЈ, јер је он незаобилазан. Рецензент ове књиге, и сам ученик ове школе, др Мићo Цвијетић, с правом каже: „Давно је мудри Иво Андрић, који је као ријетко ко знао да на умјетнички и филозофски начин самјерава прошлост, у *Знаковима поред пута* записао: ‘Био бих заиста потпун и прави мртавац да прошлост не постоји’.“ Цвијетић за аутора ове књиге каже да је „отргнуо од заборава оне младалачке године учења, заноса, љубави и нада. Исписао лични времеплов давно прохујалих година, преплео сјећања и документарну грађу, имагинативно и фактографски. Још једном нам освјежио, за већину ученика оних генерација, сиромашније али љепше и срећније године.”

Ми само да додамо да су ученици ове школе, који су се потом разасули широм Југославије, у својим срединама, али и шире, дали немјерљив допринос и траг као учитељи, наставници или професори, али и као правници, економисти и сл. Доста ученика ове школе је доцније и докторирало, и о томе аутор пише у овој књизи. То је још један доказ о значају Учитељске школе у Фочи која је ишколовала веома квалитетан и у свим срединама цијењен кадар, која је тиме оставила о себи дивно сјећање, на понос саме Фоче која се, захваљујући Учитељској школи сасвим препородила. И зато је књига о овој школи, иако није монографија, а сам аутор наводи разлоге зашто то није, добродошла у сваком погледу.

Mr Vasilj JOVOVIĆ

Prof. dr Esad Kurtović, **KONJ U SREDNJOVJEKOVNOJ BOSNI**,
Univerzitet u Sarajevu, 2014.

Godine 2014. izašla je iz štampe knjiga prof. dr Esada Kurtovića *Konj u srednjovjekovnoj Bosni*, u izdanju Univerziteta u Sarajevu. Knjiga je nastala u okviru Tempus projekta *Curricular Reform of Heritage Sciences in Bosnia and Herzegovina* koji je finansiran od strane Evropske komisije. Kao recenzent pojavljuje se arheolog dr Mirsad Sijarić. Tiraž knjige je 300 primjeraka. Knjiga je obima 825 strana, tehnički dobro opremljena – s velikim brojem ilustracija, grafika i tabela. Pored velikog broja korišćenih jedinica izvora i literature, na kraju knjige dat je registar ličnih i geografskih imena.

Rijetke su teme iz privredne istorije s ovako specifičnom tematikom. Konji su glavno prevozno sredstvo koje je pokretalo srednjovjekovnog čovjeka na kopnu. Bez konja bi njegova pokretljivost bila znatno smanjena. Time bi bila usporena, ponegdje i zaustavljena, brojna postignuća i ideje koje su realizovane u srednjem vijeku. Imajuću u vidu istaknuto mjesto i ulogu u istoriji srednjeg vijeka, konji su došli i do zapaženih mjesta u simboličnim predstavama svoga vremena. U srednjovjekovnoj Bosni to ilustruju stećci s različitim simboličkim i svakodnevnim predstavama ondašnjeg čovjeka i naročito pečati bosanskih vladara koji demonstracijama zvaničnosti daju vidan odraz najvišeg nivoa kojim je definisano mjesto i uloga konja u srednjem vijeku.

Profesor Kurtović je na osnovu dostupne građe, ponajviše dokumenata Državnog arhiva u Dubrovniku, i druge relevantne literature prikazao mjesto i ulogu konja u srednjovjekovnoj bosanskoj državi tokom razvijenog srednjeg vijeka. Autor ističe da teritorijalno politički razvoj srednjovjekovne Bosne počiva i na snazi konja. Osnovna zamisao nosioca bosanskog razvoja, bosanskih vladara i vlastele, nije mogla biti realizovana bez pomoći konja. Konj je savladao fizičku prepreku i omogućio Bosancima da malu dinarsku zajednicu iz uske

kotline rijeke Bosne prošire od mora do Save, te od Une do Drine pretvarajući je time u najjaču državnu tvorevinu u dubrovačkom zaleđu, ističe Kurtović.

Monografija je koncepcijski, sadržajno i terminološki u dobroj mjeri optimizovana. Monografija djeluje integrirano. Veze među pojedinim poglavljima su čvrste kako bi se formirala jasnija slika o mjestu i ulozi konja u srednjovjekovnoj Bosni. Knjiga se sastoji iz deset poglavlja: *Konj u Bosni u srednjem vijeku*, *Uzgoj konja kroz prizmu ugovora o uzgoju*, *Kupoprodaja i cijena konja*, *Konjska oprema*, *Karavanska trgovina*, *Pljačke konja i konjske opreme*, *Depozit, zalog, dug, jemstvo, zaostavština, miraz*, *Konj kao štetočina*, *Ranjen i mrtav konj* i *Konj u onomastici i toponomastici*. Mnoštvo građe iskorišteno je da se sagledaju najvažniji okviri istorijskog konteksta uzgoja konja, njihove kupoprodaje, cijene, vrste, izgleda te ponašanja trgovaca i kupaca u različitim praktičnim i životnim situacijama, karavanske trgovine, prevoza robe i putnika, poslanika i kurira, pljački i njihovih razriješavanja te tragova u onomastici i toponomastici. U okviru *Priloga* dati su podaci iz dubrovačkog arhiva, grupisani u tabele, koji se odnose na uzgoj i čuvanje stoke (konja), cijene konja, opremu konja, mladiće na kovačkom zanatu, kovače na dubrovačkom području, karavane i toware, odobrenja Malog vijeća za prodaju soli, kurirsku službu, pljačke konja i konjske opreme.

Kurović konstatuje da su konji učestali kao predmet uzgajanja po ugovoru (*socida*) u međusobnoj komunikaciji između Dubrovnika i zaleđa. Dubrovčani kao vlasnici davali su konje na uzgoj domaćem življu u zaleđu zasebno ili sa drugom stokom. To je odraz opšte slike o značajnom mjestu i ulozi konja u srednjem vijeku koja se da pratiti i u drugim društvenim segmentima. Kupoprodajni ugovori su fiksirani i detaljizirani pravni odrazi dugogodišnje prakse u odnosima prema susjedima, a daju odlične informacije prodavcu (*venditor*) i kupcu (*emptor*), mjestu gdje se vrši prodaja, izgledu i karakteristikama prodavane životinje, cijeni, jencima, svjedocima te pratećim obavezama zaštite prodavca i kupca u vezi sa izvršenom prodajom. Veliki broj ovih ugovora pokazuje da su konji bili konstantan predmet trgovine i uopšte interesa u razvijenom srednjem vijeku. Autor je dokazao da je konjarstvo na čitavom području srednjovjekovne Bosne bilo izuzetno razvijeno i da je to u skladu s konstatacijom da je konj osnovna pokretačka snaga koja potpomaže procvat privrednog i društvenog razvoja Bosne u drugoj polovini XIV i prvoj polovini XV vijeka zasnovanog na eksploataciji i trgovini plemenitim metalima.

Konj dubrovačkog zaleđa u srednjem vijeku potomak je indoevropskog konja *Equus Tarpan*. To su brdski konji, čvrsti i otporni na klimatske promjene i skromni u ishrani. Uglavnom se dijele na konje za jahanje, tovarne i tegleće konje. Konji su žigosani i imali su svoja imena. U skladu sa osmanskim prisustvom krajem XIV i u prvoj polovini XV vijeka u dubrovačkom zaleđu značajno su prisutni „turski konji“, ali više kao izraz ranijeg vlasništva i drugačijeg ophođenja i uzgoja nego drugačije vrste. Konji plemenitijih rasa

dobivani su sa strane i uglavnom se prepoznaju po visokim cijenama. Cijena konja ukazuje na raznovrsnost, a izražena je obično u novcu, manje u srebru i tkaninama.

Ilustrativni primjeri za prikazivanje konjske opreme u srednjovjekovnoj Bosni vezani su za najvažnije bosanske velmože (to su konjska oprema vojvode Sandalja Hranića Kosače koji je držao u depozitu u Dubrovniku i konjanički portret vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića u njegovom glagoljskom misalu). Autor napominje da se u arhivskoj građi najčešće spominje kompletna oprema uz sedlo ili kompletna oprema za konja. Na dubrovačkom području i u širem zaleđu bio je razvijen kovački zanat, vrlo bitan za uzgoj konja jer je bio povezan za poslove konjušara i potkivača konja, tj. za higijenu (smještaj i timarenje) i održavanje konja (potkivanje). Značajan razvoj imao je i zanat sedlara. Među osobama u Dubrovniku zaposlenim o državnom trošku su i bosanski kovači, potkivači i sedlari.

Kurtović konstatuje da iako je cjelokupan razvoj srednjovjekovnog društva povezan s konjem kao pokretačkom snagom, najčešće se mjesto i uloga konja u srednjem vijeku prepoznaje i povezuje s angažmanom u karavanskoj trgovini. Organizovane karavanske povorke sa stotinama tovarnih konja održavale su promet između primorja i zaleđa i unapređivale privredni razvoj. Autor ukazuje na to da su mnoga naselja u unutrašnjosti doživjela prosperitet na trasama karavanskih puteva i na mjestima karavanskih stanica, a neka su upravo nastala zahvaljujući karavanskoj trgovini toga vremena. Cijena prevoza robe konjima zavisila je od udaljenosti, vremenskih uslova, sigurnosti na putevima, vrsti robe u tovarima i broju tovara. Pored robe značajan je angažman konja u prevozu putnika koji prate robu ili uz karavane odlaze do određenih privrednih ili političkih subjekata u zaleđu. Pored trgovaca najznačajniji putnici su poslanici i kuriri.

Česti su sporovi zasnovani na uzgoju konja. Takođe su i konji bili čest predmet pljačke. Sveukupnost prisustva konja u svakodnevnicu srednjeg vijeka obilježena je u svim domenima djelovanja. Ponekad je i sam konj nanosio štetu, ali su i sami konji stradali na razne načine. Ratni sukobi u razvijenom srednjem vijeku ne mogu se zamisliti bez konja, a kao i za ljude – i za konje su ratovi najveća nesreća.

Kurtović zaključuje da su mjesto i uloga konja u srednjem vijeku ostavili značajnog traga u onomastici i toponomastici sve do savremenog doba. Posebnu karakteristiku to predstavlja u onovremenim spominjanjima, u imenima, prezimenima i nadimcima kod ljudi (Konjevoda, Konjevodić, Kobilic, Kobiljačić, Konjuković, Kopitović), u toponimima (Konjic, Konjsko, Kobilja, Kobila, Kobiljača, Sedlari), a i više zanata i zanimanja povezano je za funkciju konja u svakodnevnicu srednjovjekovnog društva.

Brojni primjeri i sitnije epizode pokazuju da je zajednica čovjeka i konja tokom srednjega vijeka na istočnoj jadranskoj obali neprevaziđena i da ima najsajnije razdoblje u njihovoj istoriji.

Autor ove knjige uradio je imponantan posao koji ima višestruku dimenziju i specifičnu naučnu i nacionalnu težinu. Monografija pruža informacije interesantne ne samo za nauku, već i za širi krug čitalaca. Objavljujući knjigu *Konj u srednjovjekovnoj Bosni*, prof. dr Esad Kurtović dao je veliki doprinos istorijskoj nauci i mediavistici u Bosni i Hercegovini, kao i u čitavom regionu.

IN MEMORIAM

Prof. dr Ratko ĐUKANOVIĆ

**PROF. DR DUŠAN M. SAVIĆEVIĆ (1926–2015)
ODLAZAK PROFESORA, NAUČNIKA
I ČLANA MEĐUNARODNE KUĆE SLAVNIH
ZA OBRAZOVANJE ODRASLIH**

Nedavno je zatvorio svoj životni krug i preselio se u vječnost prof. dr Dušan M. Savićević. Pripadao je onoj plejadi univerzitetskih profesora i naučnih stvaralca koji su svojim radom i djelom obilježili vrijeme koje su živjeli i kojem su pripadali. Može se nesumnjivo reći da je bio jedan od najistaknutijih naučnih stvaralaca na ovim prostorima, a u svijetu dugo vremena poznat i priznat poslenik u oblasti nauke o obrazovanju i učenju odraslih – andragogiji. Neumorno je radio i stvarao, takoreći do samog kraja života i bio uzor mnogim generacijama koje je obrazovao i učio, a i s kojima je sarađivao i timski radio na mnogim projektima. Nemirnog i stvaralačkog duha on se u naučnom radu nije bavio samo andragogijom i bio samo andragog, već je bio i filozof, psiholog, sociolog. Širina i naučna interdisciplinarnost učinili su njegovo djelo kompleksnim, ponirući u naučne dubine i zahvate u širinu poimanja istraživačkih fenomena.

Dušan M. Savićević rođen je 1926. godine u Vitasojevićima, opština Nikšić. Nižu gimnaziju završio je u Kotoru, a Učiteljsku školu u Herceg Novom. Počeo je s radom kao učitelj u Broćancu (nikšićkom), a potom je bio sekretar Sreskog kulturno-prosvjetnog saveza u Nikšiću. Od 1952. do 1956. godine studira pedagoške nauke na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Za uspeh na studijama dobio je novčanu nagradu Univerziteta. Poslijediplomske studije iz andragogije (1956-1958) završio je na istom Fakultetu u Beogradu, gdje je odbranio i doktorsku disertaciju 1963. godine. Po završetku poslijediplomskih

studija biran je za asistenta, docenta, vanrednog i redovnog profesora Filozofskog fakulteta u Beogradu.

Njegovo uže naučno i nastavno opredjeljenje je andragogija. Predavao je Opštu i Komparativnu andragogiju. Rukovodio je poslijediplomskim studijama iz andragogije i bio mentor za izradu magistarskih i doktorskih disertacija većem broju kandidata. Nastavu je izvodio i na filozofskim fakultetima u Novom Sadu, Prištini i Nikšiću. Učestvovao je kao član komisije u odbrani doktorskih disertacija u Novom Sadu, Nišu, Prištini i Zagrebu.

Na Filozofskom fakultetu u Beogradu bio je upravnik Odjeljanja za pedagogiju, prodekan i dekan Filozofskog fakulteta. Osnivač je i dugogodišnji šef Katedre za andragogiju.

Bio je na jednogodišnjem studijskom boravku u Danskoj i Švedskoj i proučavao obrazovanje odraslih u Skandinaviji (1958/59); na studijskom boravku u Čehoslovačkoj. Dobitnik je Fordove stipendije za četrnaestomesečno proučavanje obrazovanja odraslih u SAD, Kanadi i Velikoj Britaniji. Dobitnik je stipendije Fulbrajtove fondacije (1983), boravio je kao stipendista istraživač u Sovjetskom Savezu. Bio je gostujući profesor (visiting Professor) na Univerzitetu Simon Rodrigues u Karakasu, Venecuela; na Univerzitetu Winskonsin, SAD i na Univerzitetu u Peking, NR Kina. Bio je u misiji Svetske banke kao evaluator projekta Reforma visokoškolskog obrazovanja u NR Kini. Držao je pojedinačna predavanja na više univerziteta u Evropi, Sjevernoj i Latinskoj Americi, Aziji i Africi. Učestvovao je na brojim naučnim skupovima u zemlji i inostranstvu. Aktivno je radio u međunarodnom pokretu za obrazovanje odraslih: bio je predsjednik Međunarodnog kongresa za univerzitetsko obrazovanje odraslih u šestogodišnjem mandatu, član izvršnog odbora Međunarodnog saveta za obrazovanje odraslih, konsultant UNESCO-a, predstavnik Jugoslavije u OECD/CERI za povratno obrazovanje i predstavnik Jugoslavije u Savjetu Evrope za obrazovanje odraslih.

Bio je član redakcije međunarodnih časopisa za obrazovanje odraslih "Convergence", Toronto, Kanada; International Journal for Lifelong Education, London i International Journal of University Adult Education. Saradnik je u Međunarodnoj enciklopediji za obrazovanje, Oxford. Član Međunarodnog udruženja za komparativno obrazovanje odraslih, utemeljivač i član Evropskog društva za istraživanje u obrazovanju odraslih i član SCUTREA (Standing Conference on University Teaching and Research in the Education of Adults), Velika Britanija. Bio je redovni član Srpske akademije obrazovanja. Primljen je 2006. godine u Međunarodnu kuću slavnih za obrazovanje odraslih i kontinuirano obrazovanje (International Adult and Continuing education Hall of Fame).

Njegovo ime je uvršteno u Who's who in the World (Ko je ko u svijetu) i u International Dictionary for Adult Education, Velika Britanija, kao i u Pedagoškoj enciklopediji Jugoslavije. Aktivno je radio u profesionalnim

andragoškim asocijacijama u našoj zemlji. Bio je član redakcije više časopisa za obrazovanje u našoj zemlji.

Dobitnik je nagrade Narodne Skupštine Republike Srbije za izuzetan doprinos obrazovanju. Odlikovan je ordenom Zasluga za narod sa srebrnim zracima povodom 150 godina Univerziteta u Beogradu. Dobitnik je više povelja, priznanja i zahvalnica za nesebičan rad u području kojim se bavi.

Moje kolege i ja imali smo sreću i čast da saradujemo s profesorom Savićevićem. Bili su to nezaboravni razgovori u kojima je dolazilo do izražaja njegovo široko obrazovanje, intelektualna snaga i naučna utemeljenost. Takav je bio i na predavanjima sa studentima, istovremeno pokazujući dobrotu, plemenitost, požrtvovanost i spremnost da se zajednički ostvari uspjeh.

Kao dugogodišnji saradnik u časopisu „Vaspitanje i obrazovanje“ prije nešto više od godinu dana predstavljena je njegova ličnost i djelo u istom, pa je, pored ostalog, tom prilikom kazao i ovo: „Kad čovek dugo živi onda mu je dosta teško da izdvoji bitne stvari iz svog života, ali ja bih izdvojio ove: opredeljenje da se bavim obrazovanjem i učenjem odraslog čoveka i jasan cilj da tragam za nepoznatim u tom području. To nepoznato nije bilo samo u našem kulturnom krugu, već i široj međunarodnoj naučnoj i profesionalnoj zajednici, jer znanje i naučna misao ne poznaju granice. To učenje na iskustvima i postignućima drugih obogatilo je moju ličnost. To je bilo učenje od drugih i sa drugima. To je značajno u svakoj civilizaciji i kulturi. (...)Okolnosti čine ljude, kao i što ljudi stvaraju okolnosti. Uticaj okolnosti i razvoja ličnosti je međuzavistan. Ja sam imao sreću da se na početku moje univerzitetske karijere „otisnem“ u Evropu pre više od pola veka. Dospeo sam u Dansku i Švedsku, zemlje u kojima obrazovanje i učenje odraslih ima dugu i bogatu tradiciju. Tokom naučne i profesionalne aktivnosti boravio sam u više zapadno – evropskih zemalja, Severnoj Americi, Latinskoj Americi, Aziji i Africi. Učio sam od drugih, ali i prenosio andragoška iskustva iz naše zemlje. U tim naučnim i profesionalnim aktivnostima nikada nisam mislio na nagrade i priznanja. To su drugi mislili i procenjivali moj naučni i profesionalni rad. Istina je da sam posle tih priznanja doživljavao osećaj zadovoljstva što sam svojim malim doprinosom doprineo širenju andragoških ideja u međunarodnim razmerama. Iz različitih zemalja pozivali su me da učestvujem u naučnim i profesionalnim aktivnostima. Ja sam uvek pripremao priloge iz različitih oblasti. Nisam ‘išao grlom u jagode’. Moji prilozi su objavljivani na više stranih jezika, što se može videti iz moje bibliografije radova. Moj mali doprinos bio je rasplamsavanje diskusije u SAD o andragogiji i odnosu andragogije i pedagogije. Počeli su da na Filozofski fakultet gde sam ja radio pristižu grupe stručnjaka iz Severne Amerike, Engleske, Japana, Holandije. Kasnije su dolazili pojedinci na duži ili kraći boravak i pojedinci koji su želeli da stiču naučne stepene iz niza zemalja. (...)Mojim kolegama, univerzitetskim profesorima, preporučio bih da ne ‘bacaju koplje u trnje’ pošto odu u penziju. Znameniti ruski psiholog Ananjev dokazivao je

da je učenje jedan od faktora dugovečnosti. Istraživanja pokazuju na osnovu proučavanja biografija čija je imena istorija nauke i umetnosti zabeležila da se može stvarati i u poznim godinama. Radujte se i uživajte u stvaralaštvu mladih i gde god možete podstičite ih. Mladima savetujem da ne previde da se napredak mladih oslanja 'na ramena' prethodnih generacija.“

Završio je svoj životni put prof. dr Dušan M. Savićević i ostaće u trajnom sjećanju brojnim generacijama studenata, naučnih sljedbenika, poštovalaca, kolega i prijatelja. Obezbijedio je prof. Savićević trajno i neizbrisivo mjesto naučnika i univerzitetskog profesora, prije svega s 34 knjige i monografije i više stotina drugih naučnih i stručnih radova objavljenih u poznatim domaćim i inostranim časopisima, kao i čvrstim temeljima naučnog i pedagoškog djela.

POZIV NA SARADNJU SUGESTIJE SARADNICIMA

Poštovani saradnici,

Vaspitanje i obrazovanje, časopis za pedagošku teoriju i praksu, objavljuje tekstove u skladu sa zahtjevima međunarodnih standarda razvrstane u sljedeće kategorije: originalni (izvorni) naučni radovi, pregledne naučne i stručne radove. Časopis, pored ovih radova, objavljuje priloge: prevode, analize, portrete, prikaze, aktuelne informacije, ocjene, bibliografije i slično iz oblasti vaspitanja i obrazovanja. Pozivamo na saradnju sa željom da nam šaljete teorijske radove, rezultate sprovedenih eksperimentalnih istraživanja, priloge koji govore o inoviranom nastavnom i vaspitnom radu u školi i ostale stručne radove svih nivoa obrazovanja. Poželjno je da autor kod dostavljanja rada naznači prema svom mišljenju kojoj navedenoj kategoriji njegov rad pripada.

Objavljuju se samo radovi koji nijesu ranije objavljavani, osim prevoda i preuzetih radova, uz prethodno pribavljenom odobrenju.

Molimo autore da se prilikom pripreme rukopisa pridržavaju sljedećih standarda izloženih u ovom uputstvu:

Obim teorijskog i istraživačkog rada može biti najviše do jednog autorskog tabaka, odnosno 16 staranica, normalnog proreda (30 redova na stranici), izuzimajući prostor za rezime (abstract) i popis korišćene literature. Drugi radovi (portreti, prikazi, informacije, osvrti, ocjene, kritičke opservacije, bibliografije i sl.) mogu biti opsega od 2 do 5 stranica.

b) Svi tekstovi treba da budu pisani u tekst procesoru Microsoft Word, fontom Times New Roman, veličine slova 11.5 tačkaka, širina sloga 126 mm, visina sloga 197 mm, prored 13,8.

c) Rad se piše po sopstvenom izboru latinicom ili ćirilicom, a biće objavljen u pismu koje odredi autor.

d) Naslov rada treba da bude precizan, sažet i jasan. Iznad naslova rada piše se ime i prezime autora, ili više njih, a uz ime treba staviti fusnotu koja

sadrži zvanje autora i podatke o radu: izvod iz doktorske ili magistarske teze, izvod iz istraživačkog projekta i njegov naziv, kao i druge bitne podatke o autoru i radu.

e) Na početku rada se nalazi koncizan i informativan rezime na crnogorskom (srpskom, bošnjačkom, hrvatskom) jeziku do 15 redova koji sadrži cilj rada i saopštene osnovne rezultate u radu. Na kraju rezimea navesti do 6 ključnih riječi koje su stručno i naučno relevantne za prezentirani sadržaj.

f) Imena stranih autora u tekstu se navode u originalu ili transkribovano, fonetskim pisanjem prezimena, poslije čega se ime navodi izvorno uz godinu objavljivanja rada, npr. Pijaže (Piaget, 1990). Ako se u radu koristi članak iz nekog časopisa navod treba da sadrži: ime autora, godina izdanja (u zagradi), naslov članka, puno ime časopisa istaknuto kurzivom, mjesto izdanja, broj i broj stranice. Ako se navodi web dokument on sadrži: ime autora, godina, naziv dokumenta (kurziv), datum kad je sajt posjećen i internet adresa. Na kraju rada se prilaže spisak literature gdje bibliografska jedinica treba da sadrži prezime i inicijale imena autora, godina izdanja (u zagradi), naslov knjige pisan kurzivom, mjesto izdanja i izdavača.

Kod citiranja i navođenja izvora (referenci) preporuka je da se koriste APA ili Harvard sistem.

g) Autora rada uz svoje ime dostavlja Redakciji časopisa kontakt adresu, e-mail adresu i telefon, kao i osnovne podatke o radnoj angažovanosti.

Rad koji nije pripremljen po ovim standardima neće biti uključen u proceduru recenziranja o čemu se autor obavještava.

Svi radovi se anonimno recenziraju od strane najmanje dva recenzenta. Radovi se ijekaviziraju. Redakcija donosi odluku o objavljivanju rada o čemu obavještava autora u roku od tri mjeseca. Uredništvo objavljuje radove neovisno od redoslijeda prispjeha. Rukopisi se ne vraćaju.

Radove i priloge dostaviti elektronskom poštom ili na CD-u.

Radove slati na adresu:

Zavod za izdavanje udžbenika i nastavna sredstva, Novaka Miloševa
36, Podgorica

ili e-mail: vaspitanjeiobrazovanje@zuns.me

casopis.mpin@mps.gov.me

radovan.damjanovic@mps.gov.me

REDAKCIJA